

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

KOMMAGENE KRALLIĞINDA KÜLTÜREL SENTEZ VE SİYASİ
PROPAGANDA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatih ULUĞ

Danışman

Doç. Dr. Cihan ORUÇ

TEMMUZ, 2025

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kommagene Krallığında Kültürel Sentez ve Siyasi Propaganda” başlıklı bu çalışmayı;

☐ Baştan sona kadar danışmanım (Doç. Dr. Cihan ORUÇ)’un sorumluluğunda tamamladığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metin içerisinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı taahhüt ederim.

☐ Turnitin benzerlik programından alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranının % 7 olduğunu beyan ederim.

Aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin ... ay süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

...../...../2025

Fatih ULUĞ

ORCID NO: 0009-0006-3889-2472

İmza

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

KOMMAGENE KRALLIĞINDA KÜLTÜREL SENTEZ VE SİYASİ PROPAGANDA

Fatih ULUĞ
ORCID NO: 0009-0006-3889-2472

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Muhittin KUL

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Kaan AKAR

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Cihan ORUÇ

ONAY:

Bu Yüksek Lisans tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından 21/07/2025 tarihinde oybirliği ile uygun görülmüş ve kabul edilmiştir.

.../.../2025

Prof. Dr. Mustafa Çağatay KORKMAZ
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

“Kommagene Krallığında Kültürel Sentez ve Siyasi Propaganda” konusunda yapılan bu çalışma; Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Tez konusundaki bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesiyle her aşmada yardımcı olan değerli danışman hocama Doç. Dr. Cihan ORUÇ’a teşekkürlerimi sunarım. Tez konumu seçmemde ve literatür araştırmalarında yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Kevser TAŞDÖNER’e teşekkür ederim.

Elde edilen verilerin analiz edilmesinde ve tezin yazım aşamasında yardımlarını esirgemeyen hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Süleyman YELOCAĞI ve Arş. Gör. Mehmet ÇETİNKAYA’ya, Almanca ve İngilizce kaynakların çevirisinde yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Deniz NİSANOĞLU ve Birhat ÇERİ’ye, tezin her aşamasında psikolojik buhrana düştüğüm her anda yanımda olan Damla AVCI, Nazlıcan YILDIRIM, Gizem BAYDOĞAN’a ve tezin her aşamasında yardımını esirgemeyen herkese çok teşekkür ederim.

Fatih ULUĞ

Artvin – 2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMA DİZİNİ.....	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT	XII
1 GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırma Yöntemi ve Materyalleri.....	7
1.2. Çalışmanın Önemi	10
2 KOMMAGENE’NİN TARİHİ VE COĞRAFI ARKA PLANI	12
2.1. Kommagene (Adıyaman) Coğrafyası	12
2.1.1. Kommagene Bölgesine Jeoarkeolojik Bir Bakış - Sınırlar, Topografya, Çevre ve Uzun Süreli İnsan Etkileşimi	12
2.1.2. Hahhum’dan Kommagene’ye: Jeoarkeolojik Bağlamda Siyasi ve Kültürel Evrim	14
2.2. Kommagene Öncesi Dönem	17
2.2.1. Paleolitik Dönemden Neolitik Çağa Adıyaman.....	17
2.2.2. Kalkolitik Dönem ve Bölgesel Etkileşimler.....	18
2.2.3. Hitit İmparatorluğu Öncesi ve Hitit Hegemonyası Döneminde Adıyaman..	19
2.2.4. Hititlerin Çöküşü ve Geç Hitit Döneminde Kummuh Krallığı’nın Yükselişi	20
2.2.5. Kummuh’un Stratejik Önemi	22
2.3. Kommagene Krallığı	24
2.3.1. Kommagene Krallığı’nın Kökenleri: Geç Hitit’ten Helenistik Döneme Bir Sentez	24
2.3.2. Kommagene Adının Ortaya Çıkışı	25
2.3.3. Kommagene Krallığı’nın Erken Dönem Siyasi Tarihi	27
2.3.4. I. Antiochos Dönemi.....	28
2.3.5. II. Mithridates Dönemi	35
2.3.6. III. Mithridates Dönemi	36
2.3.7. III. Antiochus Dönemi	37
2.3.8. IV. Antiochos Dönemi ve Kommagene’nin Sonu	38
3 KOMMAGENE KRALLIĞINDA KÜLTÜREL SENTEZ.....	43

3.1. Sanat ve Mimari Açısından Kültürel Sentez	45
3.1.1. Heykel sanatı ve ikonografi.....	46
3.1.2. Mezar yapıları ve anıtlar.....	51
3.2. Din ve Mitolojide Kültürel Birleşim	55
3.2.1. Tanrı figürlerinin sentezi.....	55
3.2.2. Kutsal ritüeller ve kült pratiği.....	61
3.2.3. Kraliyet kültü ve ilahi krallık anlayışı	64
3.3. Günlük Yaşamda Kültürel Etkileşimler	74
3.3.1. Dil ve yazı kullanımı (Luvi, Yunanca ve Aramice yazıtlar)	74
3.3.2. Giyim ve süsleme sanatında Helenistik-Pers etkileri	79
3.3.3. Gündelik yaşam pratikleri	81
4 KRALİYET PROPAGANDASI VE MEŞRUIYET ARAYIŞI	83
4.1. Antiochos'un Meşruiyet Stratejisi: Soy ve İlahi Bağlantılar	83
4.1.1. Antiochos'un Soyunu Pers ve Makedon Krallarına Dayandırma Çabası.....	83
4.1.2. Kraliyet Soy Ağacı ve Tanrılarla Bağlantı İddiası	85
4.1.3. Kitabelerde Soy Anlatısının Vurgulanması	87
4.2. Anıtsal Propaganda: Mimari ve Heykel Sanatı	89
4.2.1. Nemrut Dağı Kutsal Alanı: Tanrı-Kral Konsepti.....	89
4.2.2. I. Antiochos'un Heykellerde Kendisini Tanrılarla Eş Tutulması.....	92
4.2.3. Tören Alanlarının Politik Mesajı ve Halka Yönelik Etkileri	93
4.3. Kitabeler ve Yazıtlar: Sözle Güçlendirilmiş Meşruiyet.....	95
4.3.1. Grekçe ve Persçe Yazıtların İçerdiği Mesajlar.....	95
4.3.2. Antiochos'un Hükümdarlık Felsefesi: "Nomos" Kavramı	96
4.3.3. Yazıtların Halka ve Elitlere Yönelik Propaganda Aracı Olarak Kullanımı ..	98
4.4. Dini ve Kültürel Senkretizm	103
4.4.1. Helenistik ve Pers Dini Unsurlarının Harmanlanarak Yönetimde Kullanılması	103
4.4.2. Kraliyet Kültünün İnşası ve Halkın Buna Dahil Edilme Yöntemleri	105
4.5. Törenler ve Ritüeller: Kraliyet Gücünü Halk Üzerinde Pekiştirme.....	107
5 KOMMAGENE SANATI VE MİMARİSİNDE KÜLTÜREL SENTEZİN ANITSAL İFADELERİ.....	109
5.1. Kommagene Krallığı'nın Başkentleri ve Kent Planlaması.....	109
5.2. Kommagene Krallığı'nın Mimari Gelişimi ve Etkileşimler	109
5.2.1. İnşaat Teknikleri ve Malzemeler	110

5.2.2. Mimari Detaylar ve Süslemeler	111
5.2.3. Yönetim ve Halk Yapıları	111
5.3. I. Antiochos'un Döneminin Kraliyet Kültü Mimarisi	113
5.4. Anıtsal Mezar Yapıları ve Kraliyet Heykelleri.....	114
5.5. Kommagene Sanatı ve Bölgesel Etkileşimler	115
5.6. Bölgesel Merkezler ve Kült Alanları.....	116
6 SİYASİ VE ASKERİ STRATEJİLERİ ÜZERİNDEN DENGİ POLİTİKASI..	119
6.1. Diplomatik Evlilikler ve Dış Politika	119
6.2. Roma ile İlişkiler ve Bağımlılık	120
6.3. İç Politika ve Yönetim	121
6.4. Askeri Stratejiler ve Savunma.....	121
6.5. Propaganda ve Kültürel Kimlik.....	122
6.6. Dengi Politikası	123
7 SONUÇ	124
KAYNAKLAR	131
EKLER	149
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI	152

KISALTMA DİZİNİ

C	Cilt
Çev	Çeviren
DTFC	Dil ve Traih-Coğrafya Fakültesi
Ed	Editör
İ.Ö.	İsa'dan Önce
İ.S.	İsa'dan Sonra
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
S.	Sayfa
SS	Sayfa Sayısı
TAD	Türk Araştırmaları Dergisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TTK	Türk Tarih Kurumu

Kommagene Krallığında Kültürel Sentez ve Siyasi Propaganda

Fatih ULUĞ

Bu tez, Antik Kommagene Krallığı'nı, özellikle M.Ö. I. yüzyılda hüküm süren Kral I. Antiochos Theos dönemindeki kültürel ve siyasi dinamikleri bağlamında incelemektedir. Coğrafi konumu itibariyle Doğu (Pers) ve Batı (Helenistik/Roma) medeniyetlerinin kesişim noktasında yer alan Kommagenede, I. Antiochos'un bilinçli bir kültürel sentez politikası izleyerek kendine özgü bir kimlik inşa ettiği ve bu sentezin, yalnızca kültürel bir harmanlama olmanın ötesinde, krallığın bağımsızlığını ve hanedanlığın meşruiyetini pekiştirmeye yönelik güçlü bir siyasi propaganda aracı olarak işlev gördüğü hipotezi ortaya konmuştur. Çalışma, Kommagene'nin coğrafi yapısının kültürel etkileşimlere zemin hazırladığını, kraliyet ailesinin Pers ve Helenistik kökenlerinin bu sentezin temelini oluşturduğunu ve senkretik tanrı kültlerinin bu harmanlanmanın dini boyuttaki yansımaları olduğunu göstermiştir. I. Antiochos'un soyunu hem Pers hem de Makedon krallarına dayandırma çabası, anıtsal yazıtlar aracılığıyla ilahi bağlantılar kurması ve astrolojik yorumları kullanması gibi stratejiler, krallığının meşruiyetini sağlamlaştırmaya yönelik aktif propaganda faaliyetleri olarak analiz edilmiştir. Özellikle Nemrut Dağı, Arsameia ve Karakuş Tümülüsü gibi anıtsal mimari ve sanatsal eserler, bu kültürel sentezin görsel ve somut ifadeleri olarak incelenmiştir. Bu eserler, krallığın kimliğini ve siyasi ideolojisini halka ve dış dünyaya iletmede kritik bir rol oynamıştır. Ayrıca, Kommagene'nin Roma ve Part İmparatorlukları arasında diplomatik evlilikler ve esnek dış politikalarla izlediği denge siyaseti, kültürel sentezin siyasi bir hayatta kalma stratejisi olarak nasıl kullanıldığının altını çizmiştir. Sonuç olarak tez, Kommagene'deki kültürel sentezin pasif bir etkileşim değil, I. Antiochos'un krallığını güçlendirmek ve varlığını sürdürmek amacıyla kullandığı stratejik ve bilinçli bir siyasi propaganda aracı olduğunu kanıtlamıştır. Bu çalışma, kültürel unsurların siyasi arenada nasıl "yumuşak güç" olarak

işlev görebileceğine dair önemli bir vaka analizi sunarak antik dünya araştırmalarına katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kommagene, I. Antiochos Theos, Kültürel Sentez, Siyasi Propaganda, Nemrut Dağı, Helenistik Dönem, Pers Kültürü, Roma İmparatorluğu.

Cultural Synthesis and Political Propaganda in the Kingdom of Commagene

Fatih ULUĞ

This thesis investigates the ancient Kingdom of Commagene, focusing on its cultural and political dynamics during the reign of King Antiochus I Theos in the 1st century BCE. Situated at the crossroads of Eastern (Persian) and Western (Hellenistic/Roman) civilizations, the central hypothesis posits that Antiochus I consciously pursued a policy of cultural synthesis to forge a distinct Commagenian identity, and that this synthesis, far from being a mere cultural amalgamation, functioned as a potent tool for political propaganda aimed at securing the kingdom's independence and legitimizing its dynasty. The study demonstrates that Commagene's geographical position facilitated cultural interactions, with the royal family's Persian and Hellenistic lineage forming the foundation of this synthesis. Syncretic deity cults are identified as religious reflections of this amalgamation. Antiochus I's strategic efforts to trace his ancestry to both Persian and Macedonian kings, to establish divine connections through monumental inscriptions, and to utilize astrological interpretations are analyzed as active propaganda activities designed to solidify his reign's legitimacy. Monumental architecture and artistic creations, particularly at Nemrut Dağı, Arsameia, and Karakuş Tümülsü, are examined as visual and tangible expressions of this cultural synthesis. These works played a critical role in communicating the kingdom's identity and political ideology to its populace and to the outside world. Furthermore, Commagene's astute balancing act between the Roman and Parthian Empires, employing diplomatic marriages and flexible foreign policies, underscored how cultural synthesis was wielded as a political survival strategy. In conclusion, this thesis proves that the cultural synthesis observed in Commagene was not a passive interaction but a deliberate and strategic political propaganda tool employed by

Antiochus I to strengthen his kingdom and ensure its survival. This study significantly contributes to ancient world scholarship by offering a compelling case study on how cultural elements can function as “soft power” in the political arena.

Keywords: Commagene, Antiochus I Theos, Cultural Synthesis, Political Propaganda, Nemrut Dağı, Hellenistic Period, Persian Culture, Roman Empire.

1

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin kadim izlerini taşıyan coğrafyalar, geçmiş medeniyetlerin yükseliş ve çöküşlerinin sessiz tanıkları olmanın ötesinde, kültürel etkileşimlerin ve medeniyetler arası sentezlerin laboratuvarları gibidir. Güneydoğu Anadolu'nun kalbinde yer alan Adıyaman ve çevresi de, bu kadim toprakların en çarpıcı örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bölgedeki arkeolojik buluntular, Paleolitik Çağ'dan itibaren insanlık tarihinin ilk yerleşimlerine, Neolitik Dönem'deki tarım devrimine, Kalkolitik ve Tunç Çağları'ndaki ilk toplumsal örgütlenmelere ve Demir Çağı'ndaki kompleks siyasi yapılara kadar uzanan derin bir serüvene ışık tutmaktadır. Bu tarihsel derinlik, aynı zamanda, farklı kültürel akımların ve medeniyetlerin bir araya gelerek özgün bir sentez oluşturduğu verimli bir zemin sunmuştur. Bu çalışma, M.Ö. I. binyılda tarih sahnesine çıkan ve özellikle Helenistik dönemde I. Antiochos Theos'un idaresi altında bölgesel bir güç haline gelen Kommagene Krallığı'nı, kendine özgü coğrafi konumu, karmaşık jeomorfolojik yapısı ve bu yapının şekillendirdiği uzun süreli insan-çevre etkileşimi ekseninde çok boyutlu bir analizle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel odağı, Kommagene Krallığı'nda görülen kültürel sentez olgusunun dinamiklerini ortaya koymak ve bu sentezin krallığın varlığını ve meşruiyetini pekiştirmede bir siyasi propaganda aracı olarak nasıl bilinçli bir şekilde kullanıldığını irdelemektir.

Kommagene, Anadolu'nun doğu kesiminde, Fırat Nehri'nin batı kıyısında, Toros Dağları'nın eteklerinde konumlanmış stratejik bir bölgedir. Bu coğrafi konum, krallığı tarih boyunca Doğu ile Batı arasında bir köprü vazifesi görmeye zorlamış, Pers, Helenistik, Roma ve yerel Anadolu kültürlerinin kesişim noktası haline getirmiştir. Dolayısıyla Kommagene, sadece siyasi bir entite olarak değil, aynı zamanda kültürel bir pota ve medeniyetler arası diyalogun somutlaştığı bir laboratuvar olarak incelenmeyi hak etmektedir. Bu çalışma, Kommagene Krallığı'nın bu eşsiz konumundan hareketle, kültürel unsurların siyasi hedeflere ulaşmada nasıl bir araç olarak kullanıldığını, özellikle

de I. Antiochos dönemindeki kraliyet ideolojisi ve propaganda faaliyetleri üzerinden analiz edecektir.

Yapılan bu çalışma, belirlenen amaç doğrultusunda beş ana bölümden oluşmaktadır. Her bölüm, Kommagene Krallığı'nın farklı bir yönünü ele alarak, tezin genel argümanına bütüncül bir katkı sağlamaktadır. Çalışmanın ilk ve temelini oluşturan “Kommagene'nin Tarihi ve Coğrafi Arka Planı” adlı bölüm, Kommagene Krallığı'nın doğduğu ve geliştiği coğrafyanın tarihsel ve arkeolojik önemini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Adıyaman ve çevresindeki yerleşimlerin derin tarihi katmanları, Güneydoğu Anadolu arkeolojisinin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bölgedeki buluntular, Paleolitik Çağ'dan itibaren insanlık tarihinin ilk yerleşimlerine, Neolitik Dönem'deki tarım devrimine, Kalkolitik ve Tunç Çağları'ndaki ilk toplumsal örgütlenmelere ve Demir Çağı'ndaki kompleks siyasi yapılara kadar uzanan derin bir serüvene ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, Adıyaman ve ilçelerindeki arkeolojik keşiflerin yeniden incelenmesi ve farklı bir perspektifle yorumlanması, bölgenin tarihsel derinliğini ve kültürel etkileşimlerini daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza olanak tanıyacaktır.

Özellikle M.Ö. I. binyılda tarih sahnesine çıkan Kommagene (antik Kummuh) bölgesinin kendine has coğrafi konumu, karmaşık jeomorfolojik yapısı ve bu yapının şekillendirdiği uzun süreli insan-çevre etkileşimleri, multidisipliner bir inceleme alanı sunmaktadır. Coğrafi determinizmin ötesinde, insan topluluklarının çevreleriyle kurdukları dinamik ilişkinin izleri, Kommagene'nin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Başlangıçta günümüz Adıyaman topraklarına denk gelen coğrafi çekirdeği, Helenistik dönemde I. Antiochos Theos'un kurduğu krallıkla birlikte batıya doğru genişleyerek günümüz Gaziantep ve Kahramanmaraş gibi illerin bazı bölgelerini de içine almış ve bölgesel bir güç merkezi haline gelmiştir. Bu bölüm, Kommagene coğrafyasının jeoarkeolojik özelliklerinden başlayarak, krallığın sınırlarını, topografyasını, iklim ve bitki örtüsü gibi doğal çevre koşullarını ve uzun süreli insan yerleşimlerinin çevre üzerindeki etkileşimini analiz edecektir. Bu analiz, Kommagene'nin sadece bir siyasi oluşum olarak değil, aynı zamanda kültürel bir etkileşim alanı ve çevresel faktörlerin şekillendirdiği bir yaşam alanı olarak da anlaşılmasına zemin hazırlayacaktır. Tarihi Kommagene bölgesindeki eski kentler, kaleler ve ticaret yolları, krallığın jeopolitik önemini ve kültürel alışveriş ağlarını derinlemesine incelemeyi mümkün kılacaktır.

Çalışmanın II. bölümü, “Kommagene Krallığı'nda Kültürel Sentez ve Siyasi Propaganda” çalışmanın temel araştırma alanlarından biri olan Kommagene'deki kültürel

sentez olgusunu derinlemesine inceleyecektir. Tarih boyunca farklı medeniyetlerin kesişim noktasında yer alan coğrafyalar, kültürel etkileşimlerin ve sentezlerin en çarpıcı örneklerini sunmuştur. Kommagene Krallığı da, bu türden bir kültürel potanın en dikkat çekici yansımalarından biridir. Krallığın sadece coğrafi konumuyla değil, aynı zamanda yönetici elitinin bilinçli politikalarıyla şekillenen bu kültürel çeşitlilik, doğu ile batının, Pers ile Helen'in özgün ve dinamik bir birleşimini sergilemiştir.

Krallığın kurucu hanedanının, Pers Orontis ve Helenistik Selevkos soyundan gelmesi gibi çift yönlü bir kökenin, nasıl bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığı ve krallığın kültürel politikalarını nasıl şekillendirdiği bu bölümde analiz edilecektir. Bu çift soy bağı, Kommagene krallarının hem doğu hem de batı dünyasına hitap eden bir kimlik inşa etmelerini sağlamıştır. Fırat Nehri ile Toros Dağları arasında uzanan stratejik konumunun, hem bereketli tarım alanları hem de önemli ticaret yolları açısından sunduğu avantajların kültürel etkileşimi nasıl beslediği değerlendirilecektir. Bu bölümde, Helenistik ve Pers geleneklerinin mimariden sanata, dinden günlük yaşama, dil ve yazı sistemlerine kadar Kommagene kültürünü nasıl harmanladığına dair somut örnekler sunulacaktır. Özellikle Yunan kültürünün yönetici elit üzerindeki etkisi ile sıradan halk kültürü üzerindeki sınırlı yayılımı arasındaki farklar vurgulanacak, bu durumun kültürel yayılmanın ve benimsemenin dinamiklerini nasıl ortaya koyduğu tartışılacaktır. Antik kaynaklar ve arkeolojik buluntular ışığında, Kommagene'deki din anlayışının senkretik yapısı, tanrıların isimlerinde ve ikonografilerinde doğu-batı sentezinin nasıl yansıdığı ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ayrıca, Kommagene yönetiminde kalmasına rağmen belirgin bir Kommagene etkisi taşımayan Zeugma örneği üzerinden kültürel etkileşimin sınırları, karşılıklı etkileşim yerine tek yönlü etkileşim dinamikleri ve bu durumun nedenleri derinlemesine incelenecektir.

Çalışmanın III. bölümü, “Kraliyet Propagandası ve Meşruiyet Arayışı” adı altında ele alınacaktır. Her siyasi oluşum, varlığını sürdürebilmek ve yönetilenler üzerinde otoritesini pekiştirmek için güçlü ve ikna edici bir meşruiyet zeminine ihtiyaç duyar. Özellikle antik çağ krallıklarında, bu meşruiyet arayışı, soy bağı, ilahi atıflar, anıtsal yapılar, resmi ritüeller, törenler ve yazıtlar gibi çeşitli propaganda araçları ile desteklenmiştir. Kommagene Krallığı'nın en parlak dönemini yaşatan ve onun kültürel kimliğini büyük ölçüde şekillendiren I. Antiochos Theos da, kendine özgü siyasi ve kültürel stratejileriyle, krallığının ve kendi hükümdarlığının meşruiyetini sağlam temellere oturtmayı hedeflemiştir. Bu bölüm, Kommagene'deki kraliyet propagandası ve

meşruiyet arayışını I. Antiochos'un kişiliği ve politikaları üzerinden ayrıntılı bir şekilde irdedeleyecektir.

Antiochos'un soyunu hem Pers krallarına (özellikle Ahameniş Hanedanı'na, en önemlisi Büyük Dareios'a) hem de Büyük İskender gibi Makedon hükümdarlarına dayandırma çabasının ardındaki siyasi ve kültürel motivasyonlar derinlemesine analiz edilecektir. Bu çift soy bağının, Kommagene'nin bağımsızlığını ve bölgesel statüsünü pekiştirmede nasıl bir retorik araç olarak kullanıldığı tartışılacaktır. Nemrut Dağı'ndaki anıtsal hiyerotesyon anıtının ve burada yer alan kapsamlı Grekçe yazıtların, kraliyet soyunun ilahi bir statü kazandırılarak meşruiyetin pekiştirilmesindeki kritik rolü vurgulanacaktır. Bu yazıtlar, Antiochos'un kendisini tanrılarla ve atalarıyla birleştiren, ilahi bir düzenin temsilcisi olarak konumlandırıran bir anlatı inşa etmiştir. Ayrıca, astrolojik olayların hükümdarlığın ilahi onayı olarak yorumlanması, Antiochos'un doğum ve tahta çıkış günlerinin resmi kutlama günleri ilan edilmesi ve bu günlerde yapılan halka açık törenler ve şöenler, halk nezdinde birlik ve bağlılık duygusunu güçlendirmeye yönelik sistemli bir propaganda stratejisinin parçası olduğu gösterilecektir. Bu bağlamda, Kommagene'deki dini pratiklerin, senkretik tanrı anlayışının ve kraliyet kültürünün, siyasi otoritenin inşası ve sürdürülmesindeki işlevsel yönleri ele alınacaktır. Ekonomik düzenlemeler ve dini kurumlara yapılan tahsisatların da bu propagandanın ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanacaktır.

Çalışmanın IV. bölümü, "Kommagene Sanatı ve Mimarisinde Kültürel Sentezin Anıtsal İfadeleri" adı altında ele alınacaktır. Medeniyetlerin bıraktığı en kalıcı miraslardan biri, şüphesiz ki mimari ve sanatsal eserlerdir. Bu eserler, sadece estetik kaygılarla değil, aynı zamanda yönetici ideolojileri, dini inançları, toplumsal yapıları ve kültürel etkileşimleri yansıtan somut belgeler olarak işlev görür. Kommagene Krallığı da, Doğu ve Batı kültürlerinin benzersiz bir şekilde harmanlandığı, bu kültürel sentezin en anıtsal ifadelerini mimarisi ve sanatı ile ortaya koymuştur. Krallığın coğrafi konumu ve I. Antiochos'un kültürel politikaları, bu sentezin sanatsal alanda nasıl vücut bulduğunu ve siyasi mesajların görsel bir dille nasıl aktarıldığını gözler önüne sermektedir.

Bu bölüm, "Kommagene Krallığı'nda Kültürel Sentez ve Siyasi Propaganda" adlı çalışmanın en belirgin görsel kanıtlarını sunarak, Kommagene sanatı ve mimarisindeki kültürel sentezin anıtsal ifadelerini derinlemesine incelenecektir. Kommagene Krallığı'nın başkentleri Kumaha/Samosata'nın kent planlaması ve Roma mimari teknikleriyle inşası, kültürel etkileşimin kentsel ölçekteki yansımalarını ortaya

koyacaktır. Samosata'nın surları, su altyapısı ve kent içi yapılarının analizi, hem savunma stratejileri hem de Roma'dan alınan mimari yenilikleri gözler önüne serecektir. Nemrut Dağı'ndaki anıtsal hiyerotesyon, Karakuş Tümülüsü gibi kraliyet mezar anıtları ve burada yer alan devasa heykeller (Senkretik tanrı heykelleri, I. Antiochos'un heykeli, aslan ve kartal heykelleri gibi), Pers ve Helenistik sanatsal üslupların nasıl iç içe geçtiğini ve kraliyet propagandasının görsel bir dili olarak nasıl kullanıldığını detaylı bir şekilde analiz edecektir. Bu anıtlar, kralın tanrısal statüsünü ve soyunun yüceliğini görsel olarak aktaran güçlü semboller olarak işlev görmüştür. Ayrıca, Eski Kâhta (Arsameia) ve Direk Kale Tapınak Kompleksi gibi dini yapılar ve kült alanları, Kommagene inanç sisteminin ve resmi din politikasının mimariye nasıl yansıdığını gösterecektir. Bu bölüm, bu yapıların ve sanatsal öğelerin sadece estetik değerini değil, aynı zamanda Kommagene'nin kültürel kimliğini, siyasi hedeflerini ve ilahi meşruiyet arayışını yansıtan birer propaganda aracı olarak nasıl işlev gördüğünü de irdelleyecektir. Modern sanat akımlarıyla olan olası bağlantıları ve Nemrut Dağı'nın günümüzdeki kültürel algısı da bu bölümde değerlendirilecektir.

Çalışmanın V. ve son bölümü olan, “Siyasi ve Askeri Stratejiler Üzerinden Denge Politikası” antik dünyada küçük krallıkların hayatta kalabilmesi, çoğu zaman çevresindeki büyük ve hegemonik güçler arasında ustaca bir denge politikası izlemesine bağlıydı. Kommagene Krallığı da, doğuda Part İmparatorluğu ve batı da Roma İmparatorluğu gibi iki devasa güç arasında sıkışmış stratejik coğrafi konumu nedeniyle, varlığını sürdürmek, bağımsızlığını korumak ve bölgesel etkisini artırmak adına sofistike siyasi ve askeri stratejiler geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu stratejiler, sadece askeri güçten ibaret olmayıp, diplomatik evlilikler, stratejik ittifaklar, esnek dış politika manevraları ve iç istikrarı sağlayan yönetim biçimlerini de içermekteydi.

Bu bölüm, Kommagene Krallığı'nın siyasi ve askeri stratejileri üzerinden benimsediği denge politikasını detaylı bir şekilde analiz edecektir. Krallığın diplomatik evlilikleri nasıl bir dış politika aracı olarak kullandığı, özellikle I. Antiochos'un kızı Laodike'nin Part Prensi II. Orodes ile evliliği gibi somut örneklerle açıklanacaktır. Bu evliliklerin sadece hanedanlar arası ilişkileri değil, aynı zamanda bölgesel güç dengelerini nasıl etkilediği tartışılacaktır. Roma İmparatorluğu ile olan ilişkilerinin, krallığın genişlemesindeki rolü ve aynı zamanda bağımsızlığını koruma çabaları değerlendirilecektir. Kommagene'nin bazen Roma'nın müttefiki, bazen ise rakibi olarak konumlanmasının ardındaki siyasi hesaplamalar incelenecektir. İç yönetimindeki istikrarın ve askeri kapasitesinin, dış

politikadaki etkinliğini nasıl desteklediği ve özellikle Fırat Nehri üzerindeki kontrolünün siyasi ve ticari değerinin nasıl kullanıldığı incelenecektir. Ayrıca, Kommagene krallarının hem kendi hanedanlıklarının meşruiyetini pekiştirmek hem de halk nezdinde birlik ve sadakati sağlamak amacıyla uyguladıkları propaganda stratejileri, siyasi ve askeri bağlamda yeniden ele alınacaktır. Bu bağlamda, Kommagene'nin coğrafi avantajlarını, kültürel zenginliğini ve stratejik konumunu nasıl bir siyasi güç olarak kullandığına odaklanılacaktır. Krallığın Roma İmparatorluğu tarafından ilhak süreci ve bunun ardındaki siyasi nedenler de bu bölümün kapsamına dahil edilecektir.

Yapılan bu çalışma, multidisipliner bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Tarihsel, arkeolojik, sanatsal ve epigrafik veriler bir araya getirilerek Kommagene Krallığı'nın kültürel sentez ve siyasi propaganda dinamikleri bütüncül bir perspektifle incelenmiştir. Antik yazılı kaynaklar (Strabon, Josephus, Tacitus, Plutarkhos vb.), modern dönemde yapılmış arkeolojik kazı raporları ve yayınları, epigrafi çalışmaları, nümismatik bulgular ve ilgili ikincil literatür, çalışmanın temel veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu kaynakların eleştirel bir değerlendirmesi yapılarak, Kommagene'ye dair mevcut bilgilerin kapsamlı bir sentezi sunulacaktır.

Bu çalışma, Kommagene Krallığı'nı sadece Anadolu'nun bir antik krallığı olarak değil, aynı zamanda kültürel etkileşimin, siyasi pragmatizmin ve propaganda sanatının eşsiz bir laboratuvarı olarak konumlandırmayı amaçlamaktadır. Çalışma, özellikle I. Antiochos dönemindeki kültürel sentezin ve siyasi propagandanın mekanizmalarını derinlemesine analiz ederek, Kommagene araştırmalarına yeni bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, Doğu ile Batı kültürlerinin etkileşimini anlamak ve antik çağda krallıkların meşruiyet arayışlarını çözümlemek adına önemli bir katkı sağlayacaktır. Çalışmanın bulguları, yalnızca arkeoloji ve tarih alanına değil, aynı zamanda kültürel çalışmalar, siyaset bilimi ve propaganda teorileri gibi farklı disiplinlere de ışık tutacaktır.

Bu çalışmanın temel hipotezi/ana argümanı şu şekildedir: Bu çalışmam, Kommagene Krallığı'nın, M.Ö. I. yüzyılda Kral I. Antiochos Theos döneminde ulaştığı zirvede, sadece bir siyasi güç olmanın ötesinde, coğrafi konumu itibarıyla Doğu (Pers) ve Batı (Helenistik/Roma) medeniyetlerinin kesişim noktasında bilinçli olarak inşa edilmiş eşsiz bir kültürel sentezin timsali olduğunu savunmaktadır. Bu kültürel sentez, yalnızca farklı geleneklerin pasif bir birleşimi olmayıp, I. Antiochos tarafından hanedanlığının meşruiyetini pekiştirmek, krallığın bağımsızlığını korumak ve bölgesel güç dengeleri

içinde etkin bir rol oynamak amacıyla stratejik bir siyasi propaganda aracı olarak aktif bir şekilde kullanılmıştır.

Bu hipotez doğrultusunda, tezin temel iddiası şudur: Kommagene kralları, özellikle I. Antiochos, hem soy bağlarını (Pers ve Helenistik kökenler) hem de ilahi bağlantıları (tanrısal soy iddiası, astrolojik yorumlar) ustaca birleştirerek, kendine özgü bir kraliyet kültürü ve kimliği oluşturmuşlardır. Bu kimlik, sadece yazılı metinlerde (Nemrut Dağı yazıtları) ifade bulmakla kalmamış, aynı zamanda krallığın anıtsal mimarisi (Nemrut Dağı, Arsameia, Karakuş Tümülüsü) ve sanatsal ifadelerinde (heykellerin ikonografisi, Doğu-Batı üslup karışımı) görsel ve mekânsal olarak somutlaştırılmıştır. Bu anıtsal ifadeler, hem iç kamuoyu için bir birlik ve sadakat kaynağı olmuş hem de dış dünyaya karşı krallığın benzersizliğini ve gücünü yansıtan bir mesaj niteliği taşımıştır.

Dolayısıyla, Kommagene’de gözlemlenen kültürel harmanlama, bir tesadüfün veya basit bir coğrafi kesişimin ürünü değildir; aksine, Fırat Nehri’nin iki yakasındaki büyük imparatorluklar (Roma ve Part) arasında varlığını sürdürme mücadelesi veren küçük bir krallığın, kültürü ve dini, siyasi bir denge politikası ve hayatta kalma stratejisi olarak bilinçli bir şekilde manipüle etmesinin ve kullanmasının en parlak örneğidir. Bu çalışma, kültürel sentezin sadece sanatsal veya dini bir olgu olmaktan çıkarak, siyasi bir araç olarak nasıl işlev gördüğünü ve Kommagene’nin bu stratejiyle bölgesel tarihteki yerini nasıl şekillendirdiğini derinlemesine analiz etmeyi hedeflemektedir.

1.1. Araştırma Yöntemi ve Materyalleri

Bu çalışmada, Kommagene Krallığı’nda kültürel sentezin siyasi propaganda aracı olarak kullanımının çok boyutlu bir analizle incelenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda, geçmişte yaşanmış bir olguyu derinlemesine inceleyerek yorumlamak ve belirli bir bağlamda (I. Antiochos dönemi) nasıl işlev gördüğünü analiz etmek amacıyla nitel ve tarihsel bir araştırma deseni benimsenmiştir. Araştırma, multidisipliner bir yaklaşımla tasarlanmış olup, tarihsel, arkeolojik, sanatsal ve epigrafik veriler bir araya getirilerek Kommagene Krallığı’nın kültürel sentez ve siyasi propaganda dinamikleri bütüncül bir perspektifle ele alınmıştır. Çalışmanın nesnel, güvenilir ve tekrarlanabilir olmasını sağlamak adına izlenen bilimsel yaklaşım, birincil ve ikincil kaynakların kapsamlı bir şekilde incelenmesine dayanmaktadır.

Çalışmanın veri kaynakları, Kommagene Krallığı’na dair mevcut en güncel ve güvenilir bilgileri sağlamak amacıyla hem birincil hem de ikincil materyallerden oluşmaktadır.

Birincil kaynaklar arasında Strabon, Josephus, Tacitus ve Plutarkhos gibi antik tarihçilerin ve coğrafyacıların eserleri, Kommagene'nin siyasi tarihi, coğrafi konumu, kültürel yapısı ve Roma İmparatorluğu ile ilişkileri hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Özellikle I. Antiochos dönemindeki olaylar ve krallığın dış politikası hakkında önemli veriler bu kaynaklardan elde edilmiştir. Ayrıca, Adıyaman ve çevresindeki (Nemrut Dağı, Eski Kâhta/Arsameia, Karakuş Tümülüsü, Zeugma, Samosata gibi) arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular ve bu bulgulara dair yayımlanmış kazı raporları, Kommagene'nin mimarisi, sanatı, dini pratikleri ve günlük yaşamı hakkında somut kanıtlar sağlamaktadır. Nemrut Dağı'ndaki anıtsal hiyerotesyon ve Karakuş Tümülüsü gibi kraliyet mezar anıtları, kültürel sentezin ve kraliyet propagandasının görsel ifadeleri açısından kritik öneme sahiptir. Epigrafik belgelerden, özellikle Nemrut Dağı'nda bulunan anıtsal Grekçe yazıtlar ile Eski Kâhta (Arsameia) ve diğer Kommagene yerleşimlerindeki yazıtlar, kraliyet ideolojisi, soy bağları, dini inançlar ve yönetim anlayışı hakkında doğrudan bilgiler sunarak I. Antiochos'un kendisini nasıl konumlandığını ve meşruiyetini nasıl pekiştirdiğini anlamak için anahtar niteliğindedir. Nümismatik bulgular olan Kommagene Krallığı'na ait sikkeler ise, kralların portreleri, tanrı tasvirleri, semboller ve yazıtlar aracılığıyla dönemin siyasi, dini ve kültürel mesajlarını yansıtmakta, sikkelerdeki ikonografik detaylar aracılığıyla kraliyet propagandasının yayılımı ve kültürel sentezin görselleşmesi hakkında ek kanıtlar sağlamaktadır. İkincil kaynaklar ise, birincil kaynaklara dayalı olarak hazırlanmış modern akademik çalışmalar, makaleler, kitaplar ve tezleri kapsamaktadır. Kommagene Krallığı, Helenistik tarih, antik propaganda, kültürel etkileşimler ve Anadolu arkeolojisi üzerine yapılmış güncel araştırmalar, çalışmanın kuramsal çerçevesini güçlendirmekte ve mevcut bilgi birikimini sentezlemektedir.

Veri toplama süreci, kütüphane araştırması ve belge analizi yöntemlerine dayanmıştır. Belirlenen birincil ve ikincil kaynaklar, kütüphanelerden, arşivlerden ve elektronik veri tabanlarından temin edilerek kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu süreçte, Kommagene Krallığı, I. Antiochos dönemi, kültürel sentez, antik propaganda, Helenistik ve Roma tarihi, Doğu-Batı kültürel etkileşimleri ve ilgili arkeolojik çalışmalar üzerine geniş bir yelpazede kaynak taranmıştır. Toplanan kaynaklar, güvenilirlik, geçerlilik ve konuyla ilişkili olma derecesi açısından eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuş, antik kaynakların metin kritiği yapılırken modern çalışmaların argümanları ve bulguları titizlikle incelenmiştir. Okunan kaynaklardan elde edilen bilgiler, tezin farklı bölümlerine

hizmet edecek şekilde tematik olarak (tarihsel arka plan, coğrafya, kültürel sentez, siyasi propaganda, sanat ve mimari, denge politikası) not alınmış ve organize edilmiştir.

Toplanan verilerin analizi, nitel araştırma yöntemlerinin temel prensiplerine uygun olarak, yorumlayıcı ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Analiz süreci, Kommagene Krallığı'nın M.Ö. I. bin yıldan itibaren tarihi gelişiminin, özellikle I. Antiochos dönemi mercek altına alınarak kronolojik bir perspektiften incelenmesini içermiştir. Siyasi olaylar, kralların kararları ve kültürel değişimler arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Elde edilen veriler, tezin ana argümanını destekleyen kültürel sentez, siyasi propaganda, meşruiyet arayışı, sanat ve mimari, denge politikası gibi temalar etrafında gruplandırılmış ve derinlemesine incelenmiştir. Her temadaki unsurların birbirleriyle ve tezin genel hipoteziyle nasıl ilişki kurduğu analiz edilmiştir. Nemrut Dağı ve diğer anıtlardaki heykellerin, kabartmaların ve sikkelerin ikonografik özellikleri, Pers ve Helenistik unsurların nasıl bir araya geldiği ve bu görsel öğelerin siyasi mesajları nasıl taşıdığı ikonografik ve sembolik analiz yöntemleriyle çözümlenmiştir. Özellikle Nemrut Dağı'ndaki Grekçe yazıtlar gibi metinler, I. Antiochos'un kendini ve hanedanlığını nasıl tanımladığı, ilahi bağlantıları nasıl vurguladığı ve meşruiyetini nasıl inşa ettiği bağlamında söylem analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Kommagene'deki kültürel sentez ve propaganda uygulamaları, benzer dönemlerdeki diğer Helenistik krallıklar veya bölgesel güçlerle karşılaştırılarak, Kommagene'nin özgünlükleri ve benzerlikleri karşılaştırmalı analiz yoluyla ortaya konulmuştur. Zeugma örneği üzerinden kültürel etkileşimin sınırları ve tek yönlü etkileşim dinamikleri de bu kapsamda incelenmiştir. Son olarak, elde edilen tüm veriler ve analizler, tezin ana hipotezi doğrultusunda bütüncül bir şekilde sentezlenmiş ve Kommagene Krallığı'nın kültürel harmanlamayı siyasi bir strateji olarak nasıl kullandığına dair yorumlar yapılmıştır.

Bu çalışma, Kommagene Krallığı'nın M.Ö. I. yüzyıldaki kültürel sentez ve siyasi propaganda dinamiklerini, özellikle I. Antiochos Theos dönemi üzerine odaklanarak incelemektedir. Çalışma, mevcut antik kaynakların ve arkeolojik bulguların sunduğu verilerle sınırlıdır. Henüz keşfedilmemiş veya yayımlanmamış yeni arkeolojik buluntular veya epigrafik kayıtlar, gelecekte Kommagene hakkındaki bilgileri değiştirebilir veya genişletebilir. Ayrıca, antik kaynakların yorumlanmasında subjektif yaklaşımlar olabileceği ve bu durumun bazı yorum farklılıklarına yol açabileceği de göz önünde bulundurulmuştur.

1.2. Çalışmanın Önemi

Bu çalışma, antik Kommagene Krallığı'nı, insanlık tarihinin kadim izlerini taşıyan ve medeniyetler arası sentezlerin laboratuvarı niteliğindeki coğrafyalardan biri olan Adıyaman ve çevresinin derin tarihsel serüveninde özel bir konumda ele alarak, kültürel sentez olgusu ile siyasi propaganda mekanizmaları arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamaya yönelik özgün ve kapsamlı bir katkı sunmaktadır. Mevcut bilimsel literatüre, Kommagene'de gözlemlenen kültürel sentezin sadece pasif bir etkileşimden ibaret olmayıp, aynı zamanda bilinçli bir siyasi strateji olarak nasıl kullanıldığına dair derinlemesine bir analiz sunarak katkıda bulunmaktadır. Özellikle M.Ö. I. yüzyılda Kral I. Antiochos Theos döneminde krallığın ulaştığı zirve noktasındaki kraliyet ideolojisinin, meşruiyet arayışının ve propaganda faaliyetlerinin çok boyutlu incelenmesi, alanyazındaki boşlukları doldurarak Kommagene araştırmalarına yeni bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın önemi, benimsediği disiplinlerarası yaklaşımdan da ileri gelmektedir; tarihsel, arkeolojik, sanatsal, epigrafik ve nümismatik verilerin bir araya getirilerek bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmesi, antik dönem araştırmalarında tek bir disiplinin sınırları içerisinde kalarak ulaşılamayacak derinlikte bilgilere ve yorumlara olanak tanımaktadır. Bu entegre bakış açısı, Kommagene gibi çok katmanlı bir kültürel ve siyasi yapıyı tam olarak kavramak için elzemdir. Doğu (Pers) ve Batı (Helenistik/Roma) medeniyetlerinin kesişim noktasında yer alan Kommagene örneği, kültürel etkileşimlerin sadece sanatsal veya dini bir olgu olmaktan çıkarak, siyasi kimlik inşasında ve krallıkların varlığını sürdürme mücadelelerinde nasıl kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu durum, aynı zamanda günümüz kültürel çalışmaları ve kimlik politikaları üzerine yapılan teorik tartışmalara da bir tarihsel vaka çalışması sunmaktadır.

Çalışma, antik çağda krallıkların, özellikle Part ve Roma İmparatorlukları gibi büyük güçler arasında sıkışmış küçük ve orta ölçekli devletlerin, varlıklarını sürdürebilmek ve bağımsızlıklarını korumak için kültürü ve dini nasıl stratejik bir siyasi araç olarak manipüle ettiğini ortaya koymaktadır. Kral I. Antiochos'un soy bağlarını (Pers ve Helenistik kökenler) ve ilahi bağlantıları (Nemrut Dağı yazıtları, astrolojik yorumlar) ustaca birleştirerek kendine özgü bir kraliyet kültü ve kimliği oluşturması, antik propaganda ve meşruiyet teorileri açısından önemli bir vaka çalışması teşkil etmektedir. Nemrut Dağı gibi anıtsal mimari ve sanatsal ifadelerin (heykellerin ikonografisi, Doğu-Batı üslup karışımı), hem iç kamuoyu için bir birlik ve sadakat kaynağı hem de dış

dünyaya karşı krallığın benzersizliğini ve gücünü yansıtan bir mesaj niteliği taşıması, sanat tarihçileri ve siyaset bilimciler için değerli bir analiz alanı sunmaktadır.

Son olarak, bu çalışma, Adıyaman ve çevresinin Paleolitik Çağ'dan itibaren insanlık tarihinin ilk yerleşimlerine uzanan derin arkeolojik katmanlarını yeniden inceleyerek, bölgenin tarihsel derinliğini ve kültürel etkileşimlerini daha kapsamlı bir şekilde anlamaya olanak tanıyacaktır. Bu durum, Güneydoğu Anadolu arkeolojisinin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Çalışmanın bulguları, yalnızca arkeoloji ve tarih alanına değil, aynı zamanda kültürel çalışmalar, siyaset bilimi ve propaganda teorileri gibi farklı disiplinlere de ışık tutarak, Kommagene Krallığı'nı kültürel etkileşimin, siyasi pragmatizmin ve propaganda sanatının eşsiz bir laboratuvarı olarak konumlandırmasıyla, ilgili disiplinlere ve genel olarak antik dünya tarihine önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

KOMMAGENE’NİN TARİHİ VE COĞRAFİ ARKA PLANI

Adıyaman ve çevresindeki yerleşimlerin derin tarihi katmanları, Güneydoğu Anadolu arkeolojisinin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bölgedeki buluntular, insanlık tarihinin ilk dönemlerine ışık tutmakta ve yerleşik hayata geçiş, tarımın başlangıcı ve toplumsal örgütlenme gibi önemli süreçlere dair değerli veriler sunmaktadır. Bu bağlamda, Adıyaman ve ilçelerindeki arkeolojik keşiflerin yeniden incelenmesi ve farklı bir perspektifle yorumlanması, bölgenin tarihsel derinliğini ve kültürel etkileşimlerini daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza olanak tanıyacaktır.

2.1. Kommagene (Adıyaman) Coğrafyası

2.1.1. Kommagene Bölgesine Jeoarkeolojik Bir Bakış - Sınırlar, Topografya, Çevre ve Uzun Süreli İnsan Etkileşimi

M.Ö. I. binyılda tarih sahnesine çıkan Kommagene (antik Kummuh) bölgesi, kendine has coğrafi konumu, karmaşık jeomorfolojik yapısı ve bu yapının şekillendirdiği uzun süreli insan-çevre etkileşimleriyle multidisipliner bir inceleme alanı sunmaktadır. Başlangıçta günümüz Adıyaman topraklarına denk gelen coğrafi çekirdeği, Helenistik dönemde I. Antiochos Theos’un kurduğu krallıkla birlikte batıya doğru genişleyerek bölgesel bir güç merkezi haline gelmiş ve günümüz Gaziantep ile Kahramanmaraş illerinin bazı kısımlarını da kapsamıştır (Hawkins, 1983; Bryce, 2012). Bu dinamik sınır yapısı, krallığın siyasi hedefleri ve komşularıyla ilişkileri açısından önemli bilgiler sunarken (Blömer & Winter, 2011), bölgenin kuzeyde Güneydoğu Toros Dağları ve doğu ile güneyde Fırat Nehri gibi doğal sınırlarla çevrili olması, hem savunma avantajı sağlamış hem de Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticaret ve kültür yollarının üzerinde stratejik bir konuma yerleşmesine neden olmuştur. Fırat üzerindeki Samsat gibi kilit geçitlerin Neolitik dönemden itibaren sürekli yerleşim görmesi, bu jeostratejik önemin binlerce yıllık bir geçmişe sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Farklı medeniyetlerin (Hititler, Asurlular, Persler, Romalılar) bölge üzerindeki hakimiyet mücadeleleri de

Kommagene'nin bu stratejik konumundan kaynaklanmaktadır (Karadoğan & Tonbul, 2005).

Kommagene bölgesi, kuzeydeki yüksek ve engebeli dağlık arazilerden (%52,2'si %12'nin üzerinde eğimli) güneydeki alçak plato ve geniş ovalara uzanan çeşitli bir topografyaya sahiptir (Adıyaman Valiliği, 2011). Bu topografik farklılıklar, bölgedeki yerleşim örüntülerini ve ekonomik stratejileri derinden etkilemiştir. Kuzeydeki dağlık alanlar savunmaya elverişli doğal kaleler sunarken, hayvancılık ve ormancılık gibi faaliyetler ön planda olmuştur. Yüksek rakımların yarattığı mikro iklimler ise bitki ve hayvan türlerinin çeşitliliğini artırmış ve yerel toplulukların kaynak kullanımını çeşitlendirmiştir. Demir Çağı ve Helenistik dönemde kurulan yüksek rakımlı yerleşimler (örneğin, Bektut Tepe), savunma ve stratejik kontrolün uzun süreli önemini göstermektedir (Karadoğan & Tonbul, 2013). Güneydeki verimli ovalar (Kâhta, Besni, Çakırhöyük vb.) ise Fırat Nehri'nin taşıdığı alüvyonlar sayesinde yoğun tarım topluluklarına ev sahipliği yapmış ve Neolitik dönemden itibaren nüfus artışına ve karmaşık sosyal yapıların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Höyük yerleşimlerinin bu ovalarda yoğunlaşması, uzun süreli tarımsal faaliyetlerin ve su kaynaklarına olan bağımlılığın bir göstergesidir. Tunç Çağları sonrasında kentleşme olgusunun bu verimli ovalarda yaygınlaşması, tarımsal üretimin ekonomik ve sosyal örgütlenme üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Bölgenin zengin hidrografik yapısı, Fırat Nehri ana eksen ve onun beslediği çok sayıda çay ve dere (Göksu, Kâhta, Eğri, Kalburcu vb.) tarafından şekillendirilmiştir (Ayhan, 2013). Bu su kaynakları, sadece temel yaşamın yanı sıra sulama, ulaşım ve endüstriyel faaliyetler (örneğin, değirmenler) için de hayati öneme sahip olmuştur (Tosun, 2006). Akarsu vadileri boyunca Paleolitik dönemden itibaren süregelen yerleşimler, suyun insan yerleşimi üzerindeki temel etkisini vurgulamaktadır. Ancak, 20. yüzyılda inşa edilen Atatürk Barajı gibi büyük ölçekli baraj projeleri, bölgenin doğal hidrolojik dengesini ve ekosistemini derinden etkilemiş (Karadoğan & Tonbul, 2005), önemli arkeolojik alanların sular altında kalmasına ve yerel iklimin değişmesine neden olmuştur (Adıyaman-Şanlıurfa-Diyarbakır Planlama Bölgesi, 2010). Bölgedeki doğal göller (Gölbaşı, Azaplı, İnekli, Abdulharap) ise önemli ekolojik nişler sunmaktadır (Eğilmez, 2014; Atalay & Mortan, 2008).

Kommagene'nin iklimi, genelde Güneydoğu Anadolu yarı karasal iklimini yansıtmakla birlikte, topografik çeşitlilik nedeniyle bölgesel farklılıklar gösterir (Karadoğan, 2005).

Kuzeyde daha fazla yağış ve düşük sıcaklıklar görülürken, güneyde sıcak ve kurak bir iklim hakimdir (Ayhan, 2013). Bu iklimsel mozaik, bölgedeki bitki örtüsünü (ormanlar, stepler, Akdeniz çalılıkları) ve dolayısıyla insan topluluklarının ekonomik ve kültürel adaptasyonlarını çeşitlendirmiştir. Geç Tunç Çağı'ndaki olası iklim değişikliklerinin bölgeyi etkilemiş olabileceğine dair dolaylı kanıtlar bulunmaktadır (Tille Höyük'teki yangın izleri ve Hazar Gölü'ndeki paleoklimatik veriler), ancak daha kesin sonuçlar için yüksek çözünürlüklü paleoiklimatik çalışmalar gereklidir (Sürmelihindi, 2009; Summers, 1993).

Tarihsel süreç boyunca insan faaliyetleri (tarım, hayvancılık, ormancılık, madencilik, kentleşme vb.), Kommagene'nin doğal çevresi üzerinde kalıcı ekolojik izler bırakmıştır. Ormanlık alanların azalması, tarım ve yerleşim alanlarının genişlemesi gibi faktörler bölgenin peyzajını değiştirmiştir (Adıyaman Valiliği, 2011). Modern mega projeler (Atatürk Barajı'nın inşası gibi) ise hidrolojik rejimi ve ekosistemi geri döndürülemez şekilde etkilemiştir. Gelecekteki bölgesel kalkınma stratejileri, bu tarihsel ekolojik etkileşimleri dikkate alarak sürdürülebilirliği ve kültürel mirasın korunmasını eş zamanlı olarak hedeflemelidir.

Sonuç olarak, Kommagene bölgesi, coğrafi konumu, topografik çeşitliliği, su kaynakları ve uzun süreli insan etkileşimiyle karmaşık bir jeoarkeolojik alandır. Bölgenin geçmişini ve günümüzünü anlamak için disiplinlerarası bir yaklaşım gereklidir. Gelecekteki araştırmalar, yüksek çözünürlüklü paleoçevresel kayıtların elde edilmesi, arkeolojik buluntularla çevresel verilerin korelasyonunun güçlendirilmesi ve modern çevresel sorunlara tarihsel perspektiften çözümler aranması gibi konulara odaklanarak, bölgenin zengin kültürel ve doğal mirasının korunmasına katkıda bulunmalıdır.

2.1.2. Hahhum'dan Kommagene'ye: Jeoarkeolojik Bağlamda Siyasi ve Kültürel Evrim

Fırat Nehri'nin Mezopotamya ve Anadolu arasındaki stratejik konumu, tarih boyunca medeniyetlerin doğuşunu ve etkileşimini derinden etkilemiştir. Bu jeoarkeolojik öneme sahip coğrafya, erken dönemlerden itibaren farklı kültürler arasında bir köprü vazifesi görmüş ve çeşitli yerleşimlere ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde Atatürk Barajı'nın suları altında kalan Samsat Höyüğü'nde yapılan arkeolojik çalışmalar, M.Ö. 3. ve 2. bin yıllara ait metinlerde adı geçen Hahhum-Hahha yerleşiminin bu bölgede konumlandığı yönündeki güçlü kanıtları desteklemektedir (Bryce, 2005; Demirel, 2017; Garstang & Gurney, 1959; Garstang, 1943; Garstang, 1942; Güterbock, 1956; Hawkins, 1983;

Hawkins, 1995; Özkan, 2016; Özgüç, 2009; Hawkins & Weeden, 2017). Bu erken dönem yerleşimi, Anadolu'nun zengin kaynakları ile Mezopotamya'nın gelişmiş şehir devletleri arasındaki ticari ağın önemli bir halkası olmuş ve Fırat Nehri'nin sunduğu ulaşım kolaylığı sayesinde dönemin önemli bir ticaret kolonisi (Karum) haline gelmiştir. Bu durum, Kommagene bölgesinin uzun süreli stratejik ve ekonomik öneminin temelini oluşturmuştur.

Orta Tunç Çağında, Asur Ticaret Kolonileri döneminde (yaklaşık M.Ö. 20.-18. yüzyıllar), Kaniş (Kültepe) ve Asur arasındaki canlı ticaret güzergahı üzerinde yer alan Hahhum, Fırat Nehri'nin stratejik geçiş noktasını kontrol etmesiyle hayati bir rol oynamıştır (Bajramovic, 2011; Veenhof & Eidem, 2008; Singer, 2011; Klinger, 2014). Kültepe kazılarında ortaya çıkan Eski Asurca çivi yazılı belgeler, Hahhum'un bu dönemdeki ekonomik ve muhtemelen siyasi ağırlığını açıkça göstermekte (Özgüç, 2009; Kuzuoğlu, 2007; Küçükbezi, 2010) ve bölgenin Mezopotamya'nın siyasi ve dini elitleri için arzu edilen bir konumda olduğunu düşündürmektedir (Özgüç, 2009). Bu erken dönem ticari ve siyasi etkileşimler, ilerleyen dönemlerde bölgede ortaya çıkacak kültürel sentezin de ilk işaretlerini sunmaktadır.

Asur ticaret kolonileri çağının öncesinde Akkad İmparatorluğu'nun (yaklaşık M.Ö. 2334-2154) ve sonrasında Hitit Krallığı'nın (özellikle I. Hattuşili dönemi, M.Ö. 1650-1620) bölgeye yönelik seferleri, Fırat Nehri'nin stratejik kontrolünün önemini vurgulamaktadır (Yiğit, 2000; Bryce, 2005; Yiğit, 2006). Farklı dönemlerde ve coğrafyalarda benzer yer isimlerinin kullanılmış olabileceği gerçeği (Bajramovic, 2011), bölgenin karmaşık tarihi coğrafyasını anlamamanın zorluklarını ortaya koymaktadır. Ancak, Fırat Nehri'nin topoğrafik özellikleri ve geçiş noktalarının yoğunluğu, Samsat ve çevresini Hahhum'un en olası lokasyonu olarak desteklemektedir (Bajramovic, 2011; Günbattı, 2004).

Demir Çağı'na gelindiğinde, Erken Demir Çağı'na ait yazılı kaynakların sınırlılığına karşın, M.Ö. 8. yüzyılda ortaya çıkan Kummuh (Kumaha) Krallığı ile birlikte Yeni Asur (M.Ö. 934-609) ve Urartu (M.Ö. 9. yüzyıl - M.Ö. 6. yüzyıl) siyasi metinlerinde bölgeye dair önemli bilgiler edinilmektedir. Bölgedeki Luvice hiyeroglif yazıtlar da döneme ışık tutmaktadır. Kummuh Krallığı'nın doğal sınırlarını kuzeydeki Toros Dağları ve doğu ile güneydeki Fırat Nehri belirlemektedir (Hawkins, 1983). Bu coğrafi sınırlar, krallığın siyasi ve askeri manevralarında belirleyici bir rol oynamıştır. Kummuh'un başkenti olarak kabul edilen Samsat (antik Samosata), Fırat Nehri üzerindeki stratejik konumu sayesinde bölgenin ekonomik ve siyasi merkezi olmuştur.

Helenistik Dönem’de (M.Ö. 330-30) bölge “Kommagene” (Κομμαγενή) olarak anılmaya başlanmış ve I. Antiochos Theos (M.Ö. 69-38) döneminde bağımsız bir krallık olarak önemli bir kültürel ve siyasi merkez haline gelmiştir. Antik çağın önemli tarihçi ve coğrafyacıları (Strabon, Ptolemaios, Plinius) Kommagene hakkında detaylı bilgiler sunmuş (Bryce, 2005; Demirel, 2017; Garstang & Gurney, 1959; Garstang, 1943; Garstang, 1942; Güterbock, 1956; Hawkins, 1983; Hawkins, 1995; Özkan, 2016; Özgüç, 2009; Hawkins & Weeden, 2017) ve Roma dönemi yol haritaları (Tabula Peutingeriana, İtinerarium Antonini) bölgedeki önemli yerleşimleri ve ulaşım ağlarını kaydetmiştir. Bu kaynaklar, Kommagene’nin Anadolu ve Suriye arasındaki kilit konumunu ve Roma’nın bölgeye olan stratejik ilgisini teyit etmektedir. Helenistik dönemde Kommagene sınırları, önceki Geç Hitit krallıklarının topraklarını da kapsayacak şekilde genişlemiş (Brijsder, 2014; Mitford, 2018) ve bu genişleme, bölgenin siyasi ve kültürel etkisinin arttığını göstermiştir. Toros Dağları ve Fırat Nehri arasındaki bu stratejik bölge, Anadolu ve Suriye’yi birbirine bağlayan önemli ticaret ve askeri güzergahları üzerinde yer alarak farklı kültürler arasındaki etkileşimi yoğunlaştırmıştır (Cameron, 2014).

Demir Çağı’nda Kummuh ve çevresindeki Halpa, Parala, Kistan, Uita gibi kentler (Özgüç, 2009; Blaylock, 2018), Asur ve Urartu mücadelelerinin odak noktası olmuştur (Salvini, 2006). Bu mücadeleler, bölgenin siyasi istikrarsızlığını işaret etmekle birlikte, farklı güçlerin bölge üzerindeki stratejik ve ekonomik çıkarlarını da göstermektedir. Bu dönemdeki yerleşimlerin kesin lokalizasyonu hala tartışmalı olsa da (Zeyrek & Turgut, 2006; Astour, 1979; Özkan, 1993), bu yerleşimler Kommagene coğrafyasının Demir Çağı’ndaki önemini ortaya koymaktadır. Helenistik dönem ve sonrasında kurulan Samsat, Zeugma, Doliche, Perre, Arsameia Nymphaios ve Arsameia Euphrates gibi önemli kentler, bölgenin kültürel ve siyasi sürekliliğini göstermektedir.

Kommagene bölgesinin jeoarkeolojik yapısı, antik ticaret yollarının ve ulaşım ağının gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Fırat Nehri üzerindeki stratejik geçiş noktaları, M.Ö. III. bin yıldan itibaren önemli yol güzergahlarının üzerinde yer almasını sağlamıştır (Bajramovic, 2011; Garstang, 1943). Roma dönemi yol haritaları (Tabula Peutingeriana, İtinerarium Antonini) başkent Samosata ve stratejik Zeugma’ya ulaşan çeşitli güzergahları detaylı bir şekilde göstermektedir (BATl.67: 1034, 1033, 1031, 1030, 1035). Bölgedeki akarsular (Cendere/Bulam Suyu, Kâhta Çayı, Göksu Çayı vb.) yerleşimlerin su ihtiyacını karşılarken, üzerlerindeki köprüler (Cendere Köprüsü, Göksu Köprüsü, Süpürgüç Köprüsü) ulaşımı kolaylaştırmıştır (Mitford, 2018). Bu ulaşım ağı,

Kommagene'nin Roma İmparatorluğu içindeki stratejik ve ekonomik önemini vurgulamaktadır.

19. yüzyıldan günümüze yapılan araştırmalar (seyyah notları, arkeolojik kazılar, modern teknolojiler), Kommagene'nin tarihi coğrafyasının yeniden inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Nemrut Dağı Hierothesion'unun keşfi (Hawkins, 2003), bölgenin Helenistik dönemdeki kültürel ve dini sentezini anlamamıza katkı sağlarken, Zeugma kazıları Roma dönemine ait zengin mozaikleri ve mimariyi ortaya çıkarmıştır. Modern CBS ve uzaktan algılama teknolojileri ise antik yol ağlarının belirlenmesi ve yerleşimlerin dağılımının analiz edilmesinde önemli araçlar sunmaktadır. Atatürk Barajı gibi modern gelişmelerin etkilediği arkeolojik alanların belgelenmesi, bölgenin kaybolan tarihini anlama çabalarının bir parçasıdır (Sürmelihi, 2009; Summers, 1993; Adıyaman-Şanlıurfa-Diyarbakır Planlama Bölgesi, 2010; Eğilmez, 2014; Atalay & Mortan, 2008).

Sonuç olarak, Fırat Nehri havzasında yer alan Kommagene bölgesi, jeoarkeolojik konumu sayesinde binlerce yıllık bir geçmişe tanıklık etmiş, farklı medeniyetlerin kesişim noktası olmuş ve zengin bir kültürel miras barındırmıştır. Antik yazarların kayıtları, arkeolojik buluntular ve modern bilimsel araştırmalar, bu önemli bölgenin tarihi derinliğini ve medeniyetler arasındaki köprü rolünü aydınlatmaya devam etmektedir. Bu bölüm, Hahhum'dan Kommagene'ye uzanan süreçte bölgenin jeoarkeolojik bağlamda nasıl bir siyasi ve kültürel evrim geçirdiğini ortaya koyarak çalışmanın temel argümanını desteklemeyi amaçlamaktadır.

2.2. Kommagene Öncesi Dönem

2.2.1. Paleolitik Dönemden Neolitik Çağa Adıyaman

Adıyaman bölgesi, Paleolitik Dönem'in alt ve orta evrelerinden itibaren insan yerleşimlerine sahne olmuştur (Ceram, 1992; Eraslan, 2001; French, 1985; Hauptmann, 2012; Sevin, 1999). Palanlı, Pirin (Perre) gibi lokasyonlarda tespit edilen Paleolitik döneme ait izler ve Samsat yakınlarındaki Şehremuz Tepe'de ele geçen çakmaktaşı aletler (Özgüç, 1988), bölgenin ilk insan toplulukları için önemli bir yaşam alanı olduğunu göstermektedir. Neolitik Çağ'da (M.Ö. 8000-5500) ise Adıyaman, özellikle Samsat çevresinde yerleşik hayata geçiş ve tarımın başlaması gibi önemli dönüşümlere ev sahipliği yapmıştır. Seramiksiz Neolitik döneme ait Gritille, Lezvin ve Hayaz Höyük gibi yerleşimlerdeki buluntular (Messerschmidt, 2012; Nesbitt, 1995), bölgede ilk

evcilleştirme ve tarım faaliyetlerinin başladığını ortaya koymaktadır. Güneydoğu Anadolu’da bu dönemde yabancı buğday ve nohutun ekilmesi, toplayıcı yaşamdan üretici ekonomiye geçişin kanıtıdır. Seramikli Neolitik dönemde Samsat Höyük’te bulunan toprak eşyalar, yerleşik yaşamın ve teknolojik gelişmelerin ilerlediğini gösterirken, ölümlerin ev zeminine “hocker” pozisyonunda gömülmesi, dönemin inanç ve ritüellerine dair önemli bilgiler sunmaktadır (Özgüç, 1988; Kurtuluş, 1995; Sevin, 1994)

2.2.2. Kalkolitik Dönem ve Bölgesel Etkileşimler

Kalkolitik Dönem’de (M.Ö. 5000-3000) Adıyaman bölgesi, Samsat Höyük, Gritille, Hayaz Höyük ve Şehremuz Tepe gibi önemli yerleşimlerle ileri üretici dönemin izlerini taşımaktadır (Blaylock, 1990). Bu dönem, ilk metal işçiliğinin ortaya çıkışı ve toplumsal yapının karmaşıklaşması açısından kritik bir evredir. Eski Tunç ve Geç Kalkolitik dönemlerinde (M.Ö. 3000-1200) ise stratejik konumu sayesinde Samsat, Güney Mezopotamya, Güney İran, Asur, Suriye ve Mısır gibi dönemin önemli kültür merkezleri ile etkileşimde bulunmuştur. Samsat kazılarında ele geçen ve bu bölgelerle benzerlik gösteren seramik buluntuları (Erkanal, 1993; Mansel, 1938), bu kültürel ve ticari bağlantıların somut kanıtıdır. Fırat ticaret havzasındaki kilit konumu ve önemli ticaret yollarının kesişim noktası (Bulut, 2000), bu etkileşimlerin temelini oluşturmuştur.

Kilisik Köyü yakınlarında bulunan ve Göbeklitepe heykellerine benzer özellikler taşıyan eser (Hauptmann, 2012), bölgenin Neolitik dönemdeki sanatsal ve sembolik üretimine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu buluntunun detaylı incelenmesi ve diğer Neolitik merkezlerle karşılaştırılması, bölgenin prehistorik dönemdeki rolünü daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Paleolitik dönemden itibaren kesintisiz yerleşime sahip olan Adıyaman ve çevresi, Kalkolitik dönemde farklı kültürlerle yoğun etkileşimler kurmuştur. Samsat’ın stratejik konumu bu etkileşimleri kolaylaştırmış ve bölgenin kültürel zenginliğini artırmıştır. Özellikle Göbeklitepe benzeri buluntular, bölgenin Neolitik dönemdeki önemini ve Anadolu’daki kültürel etkileşim ağlarını anlamak için daha fazla araştırma gerektirmektedir. Adıyaman’daki arkeolojik çalışmaların disiplinlerarası bir yaklaşımla sürdürülmesi, bölgenin ve insanlık tarihinin daha iyi anlaşılması için önemlidir. Bölgenin İlk Çağ uygarlıkları açısından stratejik önemi, Hititler öncesine uzanan derin tarihi bağlamıyla Anadolu’nun kadim halkları arasındaki kültürel ve siyasi dinamiklerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

2.2.3. Hitit İmparatorluğu Öncesi ve Hitit Hegemonyası Döneminde Adıyaman

Adıyaman ve çevresinin, Hitit İmparatorluğu'nun yükselişinden önce Anadolu'nun bilinen en eski yerli halkı olan Hattiler tarafından iskan edildiği düşünülmektedir (Erarslan, 1997). Bu görüş, bölgenin Hitit dönemi kültürel yapısını anlamak için önemli bir başlangıç noktası sunar. İlk Çağ'ın yükselen medeniyetleri döneminde ise bölge halklarının tunç işçiliğinde ileri düzeyde olduğu, Samsat Höyük ve Tille-Höyük gibi yerleşimlerde bulunan ev aletleri, süs eşyaları ve dini objelerle kanıtlanmaktadır (Özgüç, 1985). Adıyaman Müzesindeki bu eserler, dönemin teknolojik ve sanatsal seviyesini yansıtmaktadır.

Hititler, M.Ö. 2000'li yılların başlarında Anadolu'ya gelerek Güneydoğu ve Orta Anadolu'da etkili olmuşlardır. I. Hattuşili (M.Ö. 1650-1620) döneminde Orta Anadolu'daki siyasi birliği sağlayan Hititler, Güneydoğu Anadolu'ya yönelik seferlerle Fırat Nehri'ne kadar sınırlarını genişletmiş ve Halpa (Halep) gibi stratejik şehirleri ele geçirmişlerdir. Hitit Krallığı'nın zayıflamasıyla bölgede oluşan boşluğu Hurri/Mitanni halkı doldurmuş (M.Ö. 1460/50) ve Mısır'ın ardından önemli bir güç haline gelmişlerdir. Ancak I. Şuppiluliuma'nın tahta geçmesiyle Hititler yeniden güçlenerek sınırlarını Suriye ve Kuzeybatı Mezopotamya'ya kadar genişletmiş ve Mittani Kralı Tuşrattayı mağlup ederek Mitanni'yi egemenlikleri altına almışlardır (Ceram, 1992; Kandemir, 1933; Şükrü, 1934). Bu durum, Hititleri Mısır ile komşu yapmış ve Suriye üzerindeki rekabeti artırmıştır. Mısır'ın IV. Tutmosis (M.Ö. 1520) ve Amenofis (M.Ö. 1450) gibi kralları döneminde Fırat Nehri'ne kadar ilerleyen seferleri (Mansel, 1938), bölgedeki stratejik mücadeleyi göstermektedir.

Suriye üzerindeki Hitit-Mısır rekabeti, M.Ö. 1292'de Kadeş Savaşında doruğa ulaşmıştır. Suriye'nin stratejik kaynakları için yapılan bu savaşın belirgin bir galibi olmamış, ancak tarihin ilk yazılı antlaşması olan Kadeş Antlaşması'nın imzalanmasına yol açmıştır. Bu antlaşma ile Suriye ikiye bölünmüş ve Adıyaman'ın da içinde bulunduğu Kuzey Suriye Hititlerin kontrolünde kalmıştır. Bu uzlaşmada, yükselen Asur devletinin oluşturduğu potansiyel tehdidin de rol oynadığı düşünülmektedir. Asurluların tarih sahnesine çıkışıyla birlikte, daha önce Hitit egemenliğinde olan Mitanni devleti uzun süre iki güç arasında tampon görevi görmüştür. Ancak Asur Kralı I. Salmanasarın Hanigalbat ülkesini ele geçirmesi, Mitanninin varlığına son vermiştir.

Adıyaman ve çevresinin İlk Çağ tarihi, Anadolu'nun erken dönem siyasi coğrafyası ve büyük güçlerin rekabeti açısından kritik bir öneme sahiptir. Hattilerden Hititlere uzanan

yerleşim geçmişi, bölgenin kültürel derinliğini ve sürekliliğini gösterirken, Hitit ve Mısır arasındaki Suriye hakimiyeti mücadelesi bölgenin stratejik değerini ortaya koymaktadır. Asur İmparatorluğu'nun yükselişiyle değişen güç dengeleri ise Adıyaman ve çevresinin sonraki dönemlerdeki tarihi gelişimini derinden etkilemiştir. Bu nedenle, bölgedeki arkeolojik ve tarihi çalışmalar, İlk Çağ Anadolu coğrafyasını ve medeniyetler arası etkileşimleri anlamak için hayati önem taşımaktadır.

2.2.4. Hititlerin Çöküşü ve Geç Hitit Döneminde Kummuh Krallığı'nın Yükselişi

Büyük Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 12. yüzyılın sonlarına doğru çöküşü, Anadolu'da önemli siyasi ve demografik değişimlere neden olmuş, Kuzey ve deniz kavimlerinin göçleri ve Müşkilerin baskısıyla Hitit nüfusunun bir kısmı güneydoğuya, Fırat Nehri ile Avanos Dağları arasındaki bölgeye çekilmiştir. Bu göçler sonucunda yerel halklarla kaynaşan Hititler, Malatya'dan Asi Nehri boylarına kadar uzanan geniş bir alanda çok sayıda Geç Hitit devletçığı kurmuşlardır. Stratejik konumuyla öne çıkan Samsat merkezli Kummuh Krallığı da bunlardan biridir (Günaltay, 1946; Hawkins, 1986; Roux, 1965; Salvini, 2006; Sevin, 1999; Umar, 1982). Hitit İmparatorluk döneminde Samsat'ın Arvana ülkesinde bir yerleşim olarak tanımlanması ve I. Tukulti Ninurta'ya (M.Ö. 1242-1206) atfedilen bir yazıtta Kummuh ülkesinin zikredilmesi, bölgenin Geç Hitit dönemindeki öneminin köklerini İmparatorluk çağına kadar götürdüğünü göstermektedir.

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışı, Asur'un Mezopotamya ve Fırat boylarındaki ilerleyişi için önemli bir engeli kaldırmıştır. Asur, barbar kavimlerin göçleri ile sarsılsa da güçlü kurumları sayesinde yeniden güçlenmiştir (Memiş, 1995; Roaf, 1996). Geriye Kargamış, Meliddu/Malatya, Kummuh gibi Hitit karakterini sürdüren devletçikler kalmıştır (Hawkins, 1974).

Asur'un yeniden toparlanmasıyla I. Tiglat-Pileser (M.Ö. 1112-1074) döneminde Anadolu'daki nüfuzunu artırma politikası hız kazanmış ve Kummuh ilk hedeflerden biri olmuştur. I. Tiglat-Pileser'in Kummuhu ilhak etmesi ve ardından batı bölgelerden haraç alması (Çilingiroğlu, 1984), Asur'un artan gücünü göstermektedir (Kınal, 1995; Memiş, 1995; Yıldırım, 2009; Luckenbill, 1914; Umar, 1982).

Kummuh, Asur'a vergi ödeyen bir vasal krallık haline gelmiş ve M.Ö. 866'daki kralı Hatazilu (Qatazilu), II. Asurnasirpal'e haraç sunmuştur (Akkuş Mutlu, 2015; Çilingiroğlu, 1984; Dörner, 1990; Kınal, 1995; Lloyd, 2000; Memiş, 1995; Messerschmidt, 2012; Umar, 1982). II. Asurnasirpal'in bu seferi, Urartu kışkırtmalarıyla

çıkan ayaklanmaları bastırmak amacını taşımaktaydı (Çilingiroğlu, 1984; Kınal, 1995). Sedir ağaçlarının Fırat üzerinden taşınması (Childe, 1992) ve Kummuh elçilerine verilen ziyafetler (Florioti, 2018) bu döneme aittir.

III. Salmanassar (M.Ö. 858-824) döneminde de Kummuh'un Asur'a bağımlılığı sürmüş ve kral Katazilu'dan haraç alınmıştır (Dörner, 1990; Taşyürek, 1979; Umar, 1982; Craig, 1887). Asur'a karşı ittifak kuran Kummuh Kralı Katazilu, III. Salmanassar tarafından mağlup edilmiştir (Blaylock, 2009; Çilingiroğlu, 1984; Messerschmidt, 2012; Hawkins, 1974; Kınal, 1995). Bölgedeki üzüm yetiştiriciliği ve bunun kültürel önemi de bu döneme dair buluntularla desteklenmektedir (Adıyaman, 2011; Begenç, 1967). Kummuh'un Asur'a ödediği haraç ilişkisinin genellikle dostça olduğu belirtilmektedir (Dörner, 1990).

Katazilu'nun ardından Uspulilme kral olmuş ve III. Adad-nirari (M.Ö. 810-783) döneminde Asur'la birlikte hareket ederek Gurgum'a karşı sınırlarını genişletmiştir (Dörner, 1990; Kalaç & Hawkins, 1989; Messerschmidt, 2012; Mutlu, 2015). IV. Salmanassar döneminde de Kummuh Kralı Suppiluliuimas'ın istekleri doğrultusunda sınır düzenlemeleri yapılmıştır (Hawkins, 1974; Yıldırım, 2009).

Geç Hitit Döneminde Kummuh Krallığı, büyük Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından kurulan önemli bir devletçik olarak Asur İmparatorluğu ile yakın ilişkiler kurmuş ve bölgedeki siyasi dengelerde aktif rol oynamıştır. Kummuh'un Asur ile olan ilişkileri, diğer Geç Hitit devletçiklerinden farklılık göstermiş ve krallığın siyasi manevra kabiliyetini ortaya koymuştur. Arkeolojik ve yazılı kaynaklar, Kummuh'un ekonomik ve kültürel yapısı hakkında değerli bilgiler sunarken, Asur kayıtları ise krallığın siyasi tarihi ve bölgedeki güç mücadelesindeki yerini aydınlatmaktadır. Kummuh Krallığı'nın tarihi, Geç Hitit döneminin karmaşık siyasi yapısını ve büyük imparatorlukların bölgedeki etkisini anlamak açısından önemli bir örnektir.

Asur İmparatorluğu'nun zayıflaması ile Doğu Anadolu'da Urartu Krallığı yükseliyordu. Urartu Kralı II. Sarduri, Asur Kralı V. Aşurnirari'yi mağlup ederek Asur'u sarstı ve Muşkileri hakimiyeti altına aldı. II. Sarduri, Kummuh Krallığı'nı da vergi ödemeye ve asker göndermeye mecbur bıraktı (M.Ö. 745 civarı) (Erzen, 1956; Sevin, 1994). Kummuh Kralı Kuştaspi, II. Sarduri'ye yenilerek ağır bir savaş tazminatı ödedi (Çilingiroğlu, 1984). Van Kalesi'ndeki Analı Kız Yazıtı, II. Sarduri'nin Kummuh zaferini detaylıca anlatır. Bu zaferin ardından II. Sarduri, Kummuh Kralı Kuştaspi ile Asur'a karşı ittifak kurarak Kummuh'u kendi siyasi yörüngesine dahil etti (Belli, 1995). Asur'un batıdaki gücünün azalması ve bağlı devletlerin ağır vergiler altında ezilmesi, diğer Geç Hitit

devletlerinin Urartu egemenliğini kolayca kabul etmesine yol açtı. Ancak Asurlarla iyi ilişkileri olan Kummuh, II. Sarduri'nin baskısıyla Urartu etkisine girmek zorunda kaldı (Sevin, 1994).

Urartu için Adıyaman, Malatya, Elazığ ve Ergani bölgeleri, zengin maden yatakları sayesinde büyük önem taşıyordu. Urartu Kralı Menua (M.Ö. 810-786) döneminden itibaren bu bölgeye yönelik bir yol ağı oluşturulmuştu (Belli, 1995; Sevin, 1994; Belli, 1995; Sicker, 2000; Belli, 1988; Tızlak, 1997). II. Sarduri'nin hedefi Asurları Anadolu'dan izole etmektir. M.Ö. 754'te Meliddu, Gurgum, Kue ve Kummuh gibi Geç Hitit devletleri Asur'a karşı Urartu ile ittifak kurdular. Ancak M.Ö. 744-727 yılları arasında III. Tiglat Pileser'in Asur tahtına geçmesiyle denge değişti (Galil, 2000; Erzen, 1956; Karaarslan, 1946). M.Ö. 742 yılında Kummuh civarında (Adıyaman-Gölbaşı) gerçekleşen savaşta II. Sarduri komutasındaki Urartu ve müttefik ordusu, III. Tiglat Pileser liderliğindeki Asur ordusuna yenildi (Erzen, 1956; Saggs, 1958). Bu çatışma, Adıyaman ve çevresini Asur, Urartu, Frig ve Hititlerin karşı karşıya geldiği bir hakimiyet mücadelesinin merkezi haline getirdi. Urartular bu yenilgiyle zayıflamaya başladılar (Erzen, 1956; Belli, 1995).

Urartu ile işbirliği yapan Hitit devletleri yeniden Asur egemenliğine alındı ve haraç ödemeye mahkum edildi. Kummuh hükümdarı Kudaşpi de haraç ödeyenler arasındaydı (Belli, 1995). Bir süre sonra Kummuh hariç diğer Hitit devletleri Asur'a karşı ayaklandılar. Asur Kralı II. Sargon bu isyanı bastırdı ve M.Ö. 711'de Gurgum'u Asur eyaleti haline getirdi. Kummuh Kralı Mutallu ile Sargon arasındaki ilişkiler gerginleşti ve Mutallu M.Ö. 709 yılında isyan etti (Blaylock, French & Summers, 1990). II. Sargon bu isyanı bastırarak Kummuh'taki yerel hanedanlığı sona erdirdi ve bölgeyi doğrudan bir Asur eyaleti haline getirdi (Dörner, 1999; Blaylock, 2009; Blaylock, 2016; Tadmor, 1958; Günlaltay, 1946). Samsat Höyük'teki yangın katmanı bu tahribatın kanıtıdır (Messerschmidt, 2012; French ve diğerleri, 1983). Asur Kralı II. Sargon'un oğlu Sanherib (M.Ö. 703-681) döneminde bazı devletçikler bağımsızlığını kazanırken, Kummuh Asur egemenliği altında kaldı. Asarhaddon (M.Ö. 681-669) zamanında da Kummuh Asur kontrolündeydi (Kınal, 1995).

2.2.5. Kummuh'un Stratejik Önemi

Kummuh'un diğer Hitit devletçiklerinden en önemli farkı, Fırat Nehri kıyısında stratejik bir konuma sahip olmasıydı. Asurların bu bölgeleri ele geçirmek için zaman zaman Fırat Nehri'ni tulumlarla geçtiği bilinmektedir (Kürkçüoğlu, 1996). Merkezi Samsat, Ön Asya

ile Anadolu'yu birbirine bağlayan önemli bir ticaret ve kervan yolu üzerinde bulunması nedeniyle Asurlular için hayati öneme sahipti ve sürekli olarak elde tutulmaya çalışılmıştır (Aktüre, 1994; Köroğlu, 1998). Arkeolojik kazılarda bulunan Asur mühürleri ve kronikleri bu durumu doğrulamaktadır (Aktüre, 1994; Köroğlu, 1998). Daha sonra “Kral Yolu” olarak adlandırılacak bu antik ticaret güzergahı, Samsat üzerinden geçerek Asur ve Babil'e kadar uzanmaktaydı (Oğuz, 1985; Işıltan, 1960; Çoşkun, 1989; Bulgan, 2005). Fırat Nehri'ni geçen bu önemli yolun üç ana geçidi bulunmaktaydı ve Samsat/Samosata yakınlarındaki Kapersana/Keferhan geçidi bunlardan biriydi (Sevin, 2001; Sevin, 1995). Bu stratejik yerleri kontrol etmek için tarih boyunca birçok medeniyet mücadele etmiştir (Ramsay, 1960; Kaegi, 2000).

Asurlular tarafından ele geçirildikten sonra Kummuh, imparatorluğun kuzeybatı cephesinde önemli bir stratejik nokta ve Asur eyaleti haline geldi. Burada görev yapan üç Asur valisinin adı bilinmemektedir (Blaylock, 2009). M.Ö. 708'den 609'a kadar Kummuh Asur yönetimi altında kalmıştır (Blaylock, French & Summers, 1990), Tille bölgesindeki arkeolojik buluntular ve olası bir Asur eyalet yönetim sarayı (Liverani, 2012) bu durumu desteklemektedir. M.Ö. 625-619 yıllarında Kummuh hala Asur eyaletiydi (Reade, 1998) ve Asur'a ticari mallar taşınmaktaydı (Saggs, 1966; Blaylock, 2009). Fırat Nehri boyunca uzanan Kummuh, Girtille, Hayaz Höyük ve Tille gibi yerleşimler, nehrin geçiş imkanı sunduğu stratejik noktalarda kurulmuş olmaları nedeniyle askeri ve ticari önemlerini korumuştur (Blaylock, 2016).

Yeni Babil Devletinin yükselişiyle Nebukadnezar, M.Ö. 605 yılında Kummuh'u ele geçirerek yağmalamıştır (Özgüç, 1985; Blaylock, 2009). Kısa bir süre sonra bölge Mısır saldırısına uğramış ancak Babiller hakimiyetlerini güçlendirmiştir. Babil Devleti'nin yıkılmasının ardından bölge Medlerin eline geçmiş ve M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllarda Akamenid dönemine ait az sayıda kalıntı ele geçirilmiştir (Blaylock, French & Summers, 1990; Blaylock, 2009). Kummuh'taki Asur düşüşünden Kommageneye kadar olan süreç için yazılı kaynak azdır ve Perslerin yerel yöneticileri kullanması nedeniyle kalıntılar da sınırlıdır (Blaylock, 2009).

2.3. Kommagene Krallığı

2.3.1. Kommagene Krallığı'nın Kökenleri: Geç Hitit'ten Helenistik Döneme Bir Sentez

Kommagene Krallığı'nın kökenleri, Adıyaman bölgesinde hüküm sürmüş olan Geç Hitit devletçliği “Kummuh” veya “Kumaha”ya kadar uzanmaktadır (Blömer & Winter, 2011; Blaylock, French, & Summers, 1990). Zamanla bu yerel ismin Helenleşerek “Kommagene” şeklini aldığı düşünülmektedir (Hawkins, 1970; Özgüç, 1986). Eskitaş ve Malpınar'da bulunan Luvi dilindeki yazıtlar, bölgenin Hititlerle derin bağını gösterirken, bu yerleşimlerdeki kesintisiz kullanım (Blömer & Winter, 2011), Kommagene kültüründe Geç Hitit etkisinin önemini vurgulamaktadır. Grek sanatı üzerindeki Geç Hitit etkisi ve I. Antiochos'un Hitit kült bölgelerine anıt mezarlar inşa ettirmesi (Dörner, 1990; Brijder, 2014), kültürel devamlılığı işaret etmektedir. II. Samos'un rölyefinin Geç Hitit tarzında olması da bu etkileşimi gösterir (Brijder, 2014). M.Ö. 3. yüzyılda Ermeni Kralı Arsames'in Gerger'deki Arsemia'yı kurması ve yerel tanrıça Argandene'den bahsedilmesi (Blömer & Winter, 2011; Brijder, 2014), kültürel ve dini sürekliliğe işaret eder. Nemrut Dağı'nın Hititlerin kutsal Hurtula Dağı olabileceği görüşü de (Melchert & Melchert, 2003) coğrafi ve dini bir bağlantıyı düşündürmektedir. Ancak ilk dönem Kommagene kralları hakkındaki bilgiler sınırlıdır.

M.Ö. 6. yüzyılda Perslerin yükselişi bölgeyi etkilemiş ve Kommagene, yaklaşık 200 yıl boyunca Kilikya Satraplığı içinde yer almıştır (Lloyd, 2000). Bu döneme dair kesin bilgiler bulunmamaktadır (Sullivan, 1970). M.Ö. 334'te İskender'in Asya seferi Pers egemenliğini sona erdirmiş ve bölge Makedonya kontrolüne geçmiştir (Bosch, 1942). Bu dönemde Helenleşme hızlanmış ve Samsat'ta İskender'in simgesini taşıyan paralar basılmıştır (Comfort, Abadie-Reynal, & Ergeç, 2000; Hawkins, 1970; Özgüç, 1986; Lloyd, 2000). İskender'in ölümünden sonra bölge Selevkos İmparatorluğu'nun kontrolüne geçmiştir (İplikçioğlu, 1992; Sallustius, 1963). Samsat yakınlarında Fırat üzerinde bir köprü inşa edilmesi (Kürkçüoğlu, 1996) bölgenin stratejik önemini gösterir. Kommagene'nin bağımsız bir krallık olarak ortaya çıkışı, Selevkos İmparatorluğunun zayıflamasıyla gerçekleşecektir. Kommagene Krallığı'nın kökleri Geç Hitit'e uzanmakta, Pers ve Helenistik dönemlerin etkileşimiyle şekillenmektedir. Bu kültürel ve siyasi zemin, krallığın özgün yapısını anlamak için önemlidir.

2.3.2. Kommagene Adının Ortaya Çıkışı

Helenistik dönemde Kommagene (Κομμαγενή) olarak anılan kadim coğrafyanın isminin kökeni, antik çağ araştırmalarının merak uyandıran konularından biridir. Bu ismin ardındaki dilbilimsel sır perdesini aralamak, Kummaha, Katmuhi ve Kutmuhi gibi benzer coğrafi adların varlığı nedeniyle karmaşık bir hal almıştır. Çeşitli bilim insanları, bu etimolojik düğümü çözmek için farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu etimolojik inceleme, Kommagene adının kökenindeki olası dilsel katmanları ve bu durumun bölgenin kültürel etkileşimleriyle olan potansiyel bağlantısını araştırmayı amaçlamaktadır. Yaygın bir tez olarak kabul gören, Kommagene isminin demir çağlarına uzanan köklerinin Hititçe olduğu varsayılan Kumaha adına dayandığı yönündedir (Dörner, 1999). Ne var ki, aynı döneme ait farklı yazılı kaynaklar bölge için Semitik bir adlandırma olan Kummuh'u işaret etmektedir. Nimet Özgüç'ün öngörüsüne göre, bu Semitik kökenli ismin zamanla Helenistik dönemde Yunanca fonetiğe uyum sağlayarak Kommagene formunu aldığı düşünülmektedir (Özgüç, 2009). 1989 yılında gün yüzüne çıkan Malpınar kaya kitabesinde bölge adının Luvicede hiyeroglifleriyle Kumaha şeklinde kaydedilmiş olması (CHLI I.: 330), bu dönüşüm tezini destekleyen önemli bir linguistik delildir. Bu durum, Demir Çağı'nda bölgede farklı dil ailelerine ait isimlerin bir arada var olabileceğine işaret etmektedir.

Asur metinlerinde rastlanan Kummuh (u-i) ifadesinin Luvicedeki karşılığının Kumaha olduğu kabul edilmektedir. İlginç bir paralellik olarak, Hitit İmparatorluğu'nun kuzeydoğusunda yer alan Azzi-Hayasa bölgesinde de Kummaha adlı bir yerleşim bulunmaktaydı. Benzer bir durum, bir önceki bölümde bahsedilen Hahha isminin her iki coğrafyada da varlığıyla kendini göstermektedir. Bu tür coğrafi isim tekrarları, antik dünyada yer adlandırma pratiklerinin karmaşıklığına ve potansiyel kültürel etkileşimlere işaret etmektedir. Belki de bu isimler, farklı topluluklar arasındaki hareketlilik veya ortak kültürel hafıza unsurları aracılığıyla yayılmıştır.

Ünlü Hitit uzmanı J. David Hawkins, Kummuh isminin Kommagene'ye evrilmesini, antik Anadolu'daki yer adlarının dönüşüm süreçleriyle ilişkilendirerek açıklamaya çalışır. Hawkins, Melid adının klasik çağda Melitene'ye dönüşümünü emsal göstererek, benzer bir fonetik değişimin Kummuh ve Kommagene arasında da gerçekleştiğini öne sürmektedir (Hawkins, 1983). Bu analogi, dilsel değişimin coğrafi ve zamansal bağlamda tutarlılık gösterebileceği fikrini desteklemektedir. Mirjo Salvini'nin Hititçe Kummaha ve Asurca Kummuh(i) isimlerinin Urartuca'daki alhi/hali sıfat ekiyle türeyen Qumaha

isminin doğu dillerine özgü yer adı yapılarına daha yakın olduğunu belirtmesi, ismin kökeninin tek bir dil ailesiyle sınırlı olmayabileceğine dair bir bakış açısı sunmaktadır (Salvini, 1972). Bu durum, Kommagene bölgesinin farklı dilsel etkileşimlere açık bir coğrafya olduğunu düşündürmektedir.

Tarihçi Herman Brijder, Kommagene adının Kummuh kökenli olduğu yönündeki savlara, Olfert Dapper'ın Ortaçağ sonrasındaki Arap kaynaklarında bölge için kullanılan Kamah veya Kemah adlarını örnek göstererek farklı bir boyut kazandırmaktadır (Brijder, 2014). Bu durum, antik bir ismin farklı dilsel ve kültürel ortamlarda nasıl ses ve biçim değiştirebileceğine dair çarpıcı bir örnektir ve ismin uzun süreli kullanımında birden fazla dilin etkileşimini göstermektedir.

Önemli Kommagene araştırmacısı F. K. Dörner, Asurluların bölge adını “Kommag” şeklinde telaffuz ettiğini varsayarak, Kommagene isminin bu telaffuzdan türediğini öne sürmektedir. Dörner'e göre yeni Asur dönemindeki /q/ sesinin klasik dönemde /g/ sesine dönüşümü, fonetik açıdan makul bir değişimdir. Dilbilimci Knut Tallquist'in Hitit dönemi çivi yazılı belgelerindeki sıkça rastlanan “h” harfinin /k/, /q/ ve /g/ seslerine karşılık gelebildiğini belirtmesi, bu fonetik esnekliği desteklemektedir. Tallquist, Eski Yunanca'daki Hitit kökenli isimlerdeki h, k, g ve q seslerinin zamanla k, x, y gibi farklı seslerle yer değiştirdiğini savunur. Hilakku'nun Kilikya'ya (Κιλικία) ve Kummuh'un Kommagene'ye (Κομμαγενήν) dönüşümünü bu tür ses değişimlerine örnek olarak sunmaktadır (Tallquist, 1914). Bu dilbilimsel analiz, ismin evriminde birden fazla dilin fonetik etkileşiminin rol oynamış olabileceğini düşündürmektedir.

Erken Kommagene coğrafyası ve tarihi üzerine yetkin çalışmalarıyla tanınan E. Honigmann ise, Isodorus'a dayanarak Helenistik dönemde bölgenin “Kommaga” şeklinde kullanıldığını aktarmaktadır (Honigmann, 1924). 7. yüzyıl İspanyol bilgini Isidoros Hispalensis'in “Etymologiarum sive Originum” adlı eserinde Suriye'yi anlatırken Kommagene'ye dair yaptığı “Suriye'nin başat eyaleti, adını orada bulunan bir metropolis olan “Kommaga” kentinden alan Kommagene'dir.” şeklindeki ifadesi (Isod. Orig.: 16-3-17), Helenistik dönemde “Kommaga” formunun yaygın bir kullanımda olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, ismin sonundaki “-ene” ekinin daha sonraki bir ekleme olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Belki de bu ek, Yunanca'da bölgeleri belirtmek için yaygın olarak kullanılan bir son ektir.

Dilbilimci D. Meltzer'in Kommagene isminin sonundaki “-ene” ekinin Kummuh isminin tanımlayıcı bir unsuru olarak ortaya çıktığı yönündeki tezi de dikkate değerdir. Meltzer

bu sonuca, Urartuca'daki “-ana” ve Elamca'daki “-na” gibi ismin “-de” halini belirten soneklerin varlığından yola çıkarak ulaşmaktadır (Metzler, 2018). Bu yaklaşım, Yunanca “-ene” ekinin, bölgenin yerel dillerindeki benzer bir dilbilgisel yapının Yunancaya adaptasyonu olabileceği fikrini güçlendirmektedir. Bu durum, dilsel etkileşimin sadece kelime düzeyinde değil, dilbilgisel yapılar düzeyinde de gerçekleşebildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, dilbilimsel kanıtlar Kommagene isminin kökeninde Hititçe veya Hurrice olası Kummaha adının yattığını ve bu ismin zaman içinde Helenleşerek bugünkü formuna ulaştığını göstermektedir. Farklı bilim insanlarının sunduğu etimolojik çözümler ve antik dönemdeki benzer coğrafi adlar, bu ismin evriminin tek bir dilsel kaynaktan ziyade, farklı dillerin ve kültürel etkileşimlerin karmaşık bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgedeki farklı dil ailelerine ait isimlerin varlığı (Kummuh, Kumaha, Hahha), Kommagene coğrafyasının tarih boyunca çeşitli kültürlerle ev sahipliği yaptığını ve bu durumun ismin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir. Binlerce yıllık bir zaman diliminde şekillenen Kommagene adı, bölgenin zengin ve çok katmanlı tarihi mirasının canlı bir yansıması olarak günümüze ulaşmıştır. Bu etimolojik çözümler, Kommagene bölgesinin sadece coğrafi bir alan olmanın ötesinde, farklı dilsel ve kültürel katmanların iç içe geçtiği bir etkileşim zonu olduğunu desteklemektedir.

2.3.3. Kommagene Krallığı'nın Erken Dönem Siyasi Tarihi

Kommagene krallarının kökeni hakkında Pers (Dörner, 1990; Freely, 2003), Ermeni (Marciak, 2017; Butcher, 1991; Sullivan, 1977; Sullivan, 1970) ve hatta İskender'e dayanan (Dörner, 1990; Lloyd, 2000; Freely, 2003) farklı iddialar bulunmaktadır. Bu durum, krallığın kültürel ve siyasi kimliğinin çok katmanlı yapısını yansıtmaktadır (Tarn, 1929; Canepa, 2010). Bilinen ilk Kommagene kralı I. Samostur (M.Ö. 3. yüzyıl ortaları). Onun hakkında sınırlı bilgi bulunmakla birlikte, Samosata ve Arsemia'nın kurucusu olduğu iddia edilmektedir (Cohen, 2011; Sartre, 2005; Marciak, 2017).

Sophene Krallığı ile bağlantılar ve Selevkos etkisi döneminde, Samosata Selevkos Kralı III. Antiochus tarafından kuşatılmış ve yapılan evlilik ittifakı kısa sürmüştür (Marciak, 2017). M.Ö. 188'de Sophene'nin bağımsızlığıyla Kommagene tekrar Selevkos hakimiyetine girmiş, ancak tam bağımsızlık sonraki hükümdarlar döneminde gerçekleşecektir (Sartre, 2005; Marciak, 2017). Roma'nın yükselişiyle Selevkosların zayıflaması sonucu, Ptolemaios önderliğinde Kommagene M.Ö. 164-161 yılları arasında bağımsızlığını ilan etmiştir (Demircioğlu, 1953; Cameron, 2014; Blaylock, French, &

Summers, 1990; Brennan, 1998; Parker, 2014; Grainger, 2010; Taşdöner Özcan, 2015). Ptolemaios'un Ermenistan ile ilişkileri ve Ermeni kültürel etkileri (Sullivan, 1977; Sartre, 2005; Wagner, 2012; Sullivan, 1973; Saryan, 1997) dikkat çekicidir. Ptolemaios'un oğlu II. Samos (MÖ 130), Seleukoslarla ilişkileri zayıflatmış ve kendi adına para bastırmıştır (Cohen, 2011; Grainger, 2010; Sullivan, 1977; Blömer & Winter, 2011; Wagner, 2012; Brijder, 2014, 224; Ghita, 2010; Dörner, 1990;; Lloyd, 2000; Freely, 2003; Gökova, 1988; Sullivan, 1977; Blömer & Winter, 2011). Oğlu Mithridates'i Selevkos prensesi Laodice ile evlendirerek krallığını güvence altına almaya çalışmıştır (Sartre, 2005; Wagner, 2012; Strk, 2011; Ghita, 2010; Smith, 1873).

II. Samos'un ölümünden sonra I. Mithridates Kallinikos (MÖ 96/95) tahta geçmiş ve Selevkoslarla evlilik ittifakını sürdürmüştür (Sullivan, 1977; Brennan, 1998; Sullivan, 1970; Strk, 2011; Sullivan, 1977; Freely, 2003; Dörner, 1990; Lloyd, 2000; Freely, 2003). Partlarla ilişkilerinde tarafsız kalmış (Sullivan, 1977; Strk, 2011), Ermeni Kralı Tigran'ın yükselişi döneminde ise ihtiyatlı bir politika izlemiştir (Sullivan, 1990; Sullivan, 1970; Wagner, 2012). I. Mithridates Kallinikos, Arsemia kentini kurdurmuş ve burayı kendisi için bir anıt mezar alanı olarak seçmiştir (Dörner, 1996; Brijder, 2014; Blömer & Winter, 2011; Mellink, 1958; Brijder, 2014; Wagner, 2012).

2.3.4. I. Antiochos Dönemi

Kommagene Krallığı'nın siyasi arenada belirginleşmesi ve Roma ile kurduğu karmaşık ilişkiler, Kral I. Antiochus Theos Dikaos Epiphanes Philoromaos Philhelen'in tahta geçişi ile yeni bir evreye girmiştir. I. Antiochus'un M.Ö. 83'ten sonra tahta çıktığı nümismatik kanıtlarla desteklenirken, resmi kayıtlarda varlığı ilk kez M.Ö. 69'dan sonra tespit edilmektedir (Sullivan, 1973). Doğum tarihi M.Ö. 109 ile M.Ö. 98 arasına tarihlendirilen I. Antiochus'un Kapadokya Kralı I. Ariobarzanes'in kızı Isias Philistorgus ile evliliği stratejik bir öneme sahiptir (Brijder, 2014; Sullivan, 1970; Soslu, 2017).

Partların zayıflamasıyla Ermeni Kralı Tigran'ın yükselişi Kommagene'yi etkilemiş ve M.Ö. 83'te bölge Ermeni hakimiyetine girmiştir (Blömer & Winter, 2011; Strk, 2011; Wagner, 2012). Tigran'ın Kommagene krallarıyla evlilik yoluyla ilişkilerini güçlendirdiği ve "krallar kralı" olarak tanındığı belirtilmektedir. Yaklaşan Part tehlikesi ve Roma ile Ermeni Krallığı'nın güçlenmesi, I. Antiochus'u Kapadokya ittifakına yöneltmiş ve sikkelerinde Ermeni kraliyet tacını kullanmasına neden olmuştur (Sullivan, 1977; Sullivan, 1973). M.Ö. 80'li yılların ortalarından Roma'nın Anadolu'da etkinleşmesine kadar Kommagene, Ermeni etkisi altında kalmış ve Ermeni ritüellerini benimsemiştir.

Lucullus'un M.Ö. 69'daki Ermeni seferiyle Kommagene, Ermeni etkisinden kurtularak Roma ile dostluk ilişkileri kurmuştur. Bu yeni durumu Sofraz köyünde diktirdiği bir stel ile ölümsüzleştirmiştir (Van-Wijlick, 2013; Dio, 1914). Bedoukian'a göre I. Antiochus'un tahta geçişi M.Ö. 69'da gerçekleşmiştir (Bedoukian, 1970; Strk, 2011).

2.3.4.1. I. Antiochos Döneminde Kommagene ve Roma İlişkileri

Tahta geçişinden kısa bir süre sonra Lucullus'un Ermeni Krallığı'na karşı seferi ve M.Ö. 69'daki Tigranocerta Savaşı, Ermeni etkisini kırmıştır. Lucullus'un Samosata'yı kuşatması ve I. Antiochus'un Roma'ya bağlılığını bildirmesi ile Kommagene, Roma'nın etki alanına girmiştir (Long, 1869; Sands, 1908; Brijder, 2014; Dio, 1914). Kuşatmanın nedenlerinden biri, Kommagene'nin Ermeni ordusuna destek göndermesiydi (Mayor, 2010, 345; Strk, 2011; Wagner, 2012). Tigran'ın yenilgisi I. Antiochus için bir rahatlama olmuş ve Roma ile ittifak arayışına girmesine neden olmuştur (Sullivan, 1990; Cameron, 2014). Ancak Antiochus'un Roma'ya karşı asker göndermediğini belirtenler de vardır (Chahin, 2001).

Partların M.Ö. 92'de Zeugma yolunu kullanması, Kommagene'nin stratejik önemini göstermiş ve Sulla'nın Fırat müzakereleri sırasında Roma'nın ilgisini çekmiştir (Sullivan, 1990). Roma ile Kommagene arasındaki ilişkiler gelişmiş ve I. Antiochus'tan itibaren Kommagene kralları Roma tapınaklarına bağışlarda bulunmuştur (Fraser, 1978; Wagner, 2012). M.Ö. 70 civarında Pontus'u yıkan Roma, M.Ö. 69'da Samosata'yı kuşatmıştır. Şehir halkının "maltha" adlı yanıcı maddeyle savunması Roma ordusunu şaşırtmış ve kuşatma başarısız olmuştur (Pliny, 1855; Mayor, 2010; Wagner, 2012). Ancak Lucullus'un başarısından sonra I. Antiochus'un Roma'ya bağlılığını sunduğu da belirtilmektedir (Kaya, 2004). Samosata savunmasında kullanılan yanıcı maddenin Bizans ateşine (Grejuva) benzerliği ve bölgedeki petrol yatakları dikkat çekicidir (Engin, 2003; Blömer & Winter, 2011). M.Ö. 64'te Pompeius'un Selevkos Krallığı'na son vermesiyle bölge Roma kontrolüne geçmiş, ancak Kommagene, Roma'ya bağlı bir vasal krallık olarak I. Antiochus'un yönetimine bırakılmıştır (Engin, 2003; Blömer & Winter, 2011).

M.Ö. 64/63 yılında Roma ile Pontus arasındaki savaşa geç katılması nedeniyle Pompeius'un tepkisini çeken I. Antiochus'a karşı bir sefer düzenlenmiştir (Sullivan, 1977; Ball, 2013). Seferin ardından Pompeius'un, I. Antiochus'un sadakatini sağlamak amacıyla Kommagene hanedanından bazı üyeleri rehine olarak Roma'ya götürdüğü düşünülmektedir (Plutarch, Tarihsiz; Cameron, 2014). Roma'ya gönderilen rehinelere

biri olan II. Antiochus'un Cicero ile yakın arkadaşlık kurduğu belirtilmektedir (Rowland, 1972). M.Ö. 64/63 yılında ilişkilerin düzelmesiyle Pompeius, I. Antiochus'a Mezopotamya'nın bazı bölgeleriyle Fırat kıyısındaki Zeugma ve Seleucia gibi stratejik yerleşimleri vererek Kommagene topraklarını genişletmiştir (Long, 1869; Forsyth, 1864; Van-Wijlick, 2013; Brunwasser, 2012; MacAdam & Munday, 1983; Cameron, 2014; Blömer & Winter, 2011; Smith, 1873; Sullivan, 1990; Wagner, 2012; Rose, 2013). Bu durum, Roma'nın Partlara karşı stratejik öneme sahip Kommagene'yi kontrolünde tutma isteğinden kaynaklanmaktaydı. I. Antiochus'un bu jest karşılığında Zeugma ve Amisos'ta kendi gücünü vurgulayan kabartmalar diktirdiği görülmektedir (Ergeç, 2005; Önal, 2004; Uğurluer, 2004).

Pompeius'un doğu seferinden sonra Roma himayesini kabul eden I. Antiochus, Kapadokya krallarının kullandığı "Philoromaios" unvanını benimsemiştir (Sartre, 2005). Pompeius ile kurduğu iyi ilişkiler neticesinde M.Ö. 59 yılında Roma vatandaşlığına kabul edildiğinin bir göstergesi olarak "toga praetexta" verilmiştir (Van-Wijlick, 2013; Dąbrowa, 2018; Sullivan, 1990; Crowther & Facella, 2012). Ancak bu ayrıcalığın M.Ö. 55 yılındaki seçimlerden sonra Sezar tarafından yeniden teyit edilmesi gerekmiş ve bu süreçte Cicero'nun muhalefetiyle karşılaşmıştır (Forsyth, 1864; MacAdam & Munday, 1983; Lintott, 1967; Millar, 2004; Wagner, 2012; Sands, 1908; Rose, 2013;ERGEÇ, 2005; Brijder, 2014). Toga'nın verilmesi Roma ile iyi ilişkileri simgelemekte ve her yıl Roma Senatosu tarafından yenilenmesi gerekmektedir (Sands, 1908; Brijder, 2014). Uzun ve değişken dış politikasına rağmen I. Antiochus, Kommagene'ye önemli eserler kazandırmış ve başarılı bir yönetici olarak kabul edilmektedir. Dönemin siyasi konjonktüründe büyük güçlerle ittifaklar kurmuş ve onların kültürel unsurlarını benimsemiştir (Rose, 2013; Mayor, 2010).

2.3.4.2. Roma İç Savaşı ve I. Antiochos'un Politikası

Roma'da Sezar ve Pompeius arasındaki iktidar mücadelesi sürerken I. Antiochus, Partlara karşı temkinli bir politika izlemiş ve kızı Laodice'yi Part Kralı II. Orodes ile evlendirmiştir. İç savaşın ardından Roma'ya karşı daha dikkatli bir tutum sergilemesine rağmen, bu ikili siyaseti Roma'nın şüphesiyle yaklaşmasına neden olmuştur (Sullivan, 1990). M.Ö. 51 yılında Anadolu'daki görevinde bulunan Cicero'ya, I. Antiochus tarafından gönderilen bir elçilik heyeti, Part Prensi Pakoros'un Roma topraklarına saldırmak üzere olduğunu bildirmiştir (Hollings, 1948; Sartre, 2005; Brijder, 2014; Debevoise, 1938; Lewin, 1865; Cameron, 2014; Van-Wijlick, 2013; Sands, 1908: 110;

Ghiță, 2010). Cicero'nun şüphıyla yaklaştığı bu istihbarat, M.Ö. 50 yılında Roma'nın Partları yenmesiyle tehdit olmaktan çıkmıştır. I. Antiochus'un bu bilgilendirmesi, Roma'ya olan bağlılığını göstermesi ve yeniden güven kazanması açısından olumlu bir etki yaratmıştır (Sullivan, 1990). Kommagene, doğrudan bir Roma eyaleti olmamasına rağmen, M.Ö. 64'teki düzenlemelerle I. Antiochus tahtını korumuştur. M.Ö. 48'deki iç savaşta I. Antiochus, Pompeius'u destekleyerek yaklaşık iki yüz atlı okçu göndermiştir (Long, 1874; Mommsen, 1901; Caesar, 1914; Wagner, 2012; Ghita, 2010; Sullivan, 1990; Brijder, 2014). Bu askeri destek sembolik olsa da, Kommagene'nin iç savaşta tarafını gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Üçlü yönetimin zayıflamasının ardından Sezar ve Pompeius arasındaki savaşta I. Antiochos, Pompeius'a 200 okçu atlı asker göndermiştir (Davies, 1977; Brijder, 2014). Ancak savaşı Sezar kazanmıştır. Buna rağmen Sezar, I. Antiochos'a merhamet göstererek onu tahtında bırakmıştır. M.Ö. 40 yılındaki Part saldırısına kadar iki taraf arasındaki ilişkiler dostane bir şekilde devam etmiştir (Van-Wijlick, 2013; Cameron, 2014). Sezar'ın bu tutumunun temel nedeni, Kommagene'nin Roma nüfuz alanına girebilecek Partların geçiş güzergahı üzerinde stratejik bir konuma sahip olmasıydı. Harran yenilgisinden sonra Osroene'nin Partlardan yana tavır alması, Sezar'ı güvenilir bir muhafız olarak I. Antiochos'u desteklemeye yöneltmiştir (Sullivan, 1990). Roma iç savaşının ardından Sezar, bölgeyi yeniden organize ederken Kommagene'ye düşmanlık etmemiş ve I. Antiochos'u tahtında bırakmıştır. Bu sayede M.Ö. 47 yılında Sezar'ın II. Pharnaces'e karşı seferinde onu karşılayan krallardan biri olmuştur (Wagner, 2012). Ancak I. Antiochos'un Roma'ya karşı ikili bir politika izlediği de görülmektedir. M.Ö. 53 yılında Crassus'un Partlara yenildiği savaşın ardından, I. Antiochus'un konumunu korumak amacıyla Romalıların geri çekilişi sırasında onlara zorluklar çıkardığı belirtilmektedir (Sullivan, 1990). M.Ö. 31 yılında ise, 33 yıl önce Kommagene hakimiyetine giren Zeugma, stratejik önemi nedeniyle Kommagene Krallığından alınarak Roma İmparatorluğu'nun Suriye Eyaleti'ne dahil edilmiştir (Ergeç, 2005).

2.3.4.3. M.Ö. 38 Part Savaşı ve Samosata Kuşatması

M.Ö. 38 yılında Part Prensi Pacorus'un Suriye'ye girerek Romalı komutan Ventidius'un kampına saldırması, Roma'nın doğudaki müttefikleri arasında endişeye neden olmuştur (Dio, 1906; Gillies, 1920; Sicker, 2000; Dio, 1955; Sullivan, 1990). Ventidius'un Part ordusunu yenmesi ve Pacorus'un ölümüyle sonuçlanan savaşın ardından (Wylie, 1993;

Craven, 1920; Brijder, 2014; Huzer, 1978; Kasher, 2007; Downey, 1963; Shuckburgh, 1908), geri çekilen Part askerlerinin bir kısmı Kommagene topraklarına sığınmıştır.

Ventidius, Kommagene Kralı Antiochos'tan sığınan Part askerlerini teslim etmesini istemiş ancak bu talep reddedilmiştir. Ayrıca Antiochos'un Part kuvvetlerinin Zeugma üzerinden Roma topraklarına saldırmasına izin verdiği gerekçesiyle M.Ö. 38 yılında Samosata kuşatılmıştır (Dio, 1906; Gillies, 1920; Sicker, 2000; Dio, 1955; Blömer & Winter, 2011; Brijder, 2014; Sullivan, 1990; Taşdöner, 2012). Antonius ve Yahudi Kralı Herod'un da katıldığı bu kuşatma, Samosata'nın güçlü surları sayesinde başarısız olmuştur (Sullivan, 1990; Hays, 1977). Romalı tarihçi Dio, kuşatmada Kommagene'nin zenginliğini ele geçirme arzusunun da etkili olduğunu belirtmektedir (Dio, 1955; Debevoise, 1938; Van-Wijlick, 2013; Lewin, 1865; Craven, 1920).

I. Antiochos'un 1.000 talent altın teklifini Ventidius reddetmiş ve Antonius'a yönlendirmiştir (Plutarch, 1923; Plutarch, Tarihsiz; Huzer, 1978; Kasher, 2007; Downey, 1963). Antonius, Ventidius'un başarısını kıskanarak kuşatma komutasını devralmış ancak Samosata'nın direnci ve kendi aceleciliği nedeniyle Antiochos'un 300 talentlik barış teklifini kabul ederek kuşatmayı kaldırmıştır (Dio, 1906; Gillies, 1920; Sartre, 2005; Van-Wijlick, 2013; Plutarch, 1923; Schürer, 1890; Craven, 1920; Sicker, 2000; Gillies, 1920; Cameron, 2014). Kuşatma sırasında Romalılar tarafından Antiochos'un yerine tahta geçirilmek istenen Alexander öldürülmüş ve Antiochos tahtını korumuştur (Plutarch, 1923; Van-Wijlick, 2013; Shuckburgh, 1908; Dio, 1906; Dio, 1955; Sullivan, 1990). Bu olaydan sonra Antonius ile Antiochos'un ilişkisi dostane bir şekilde devam etmiş ve Antiochos, Antonius'un seferlerine destek olmuştur (Sullivan, 1990; Sullivan, 1977).

2.3.4.4. I. Antiochos'un Denge Politikası ve Ölümü

Seleukos Krallığı'nın zayıflamasıyla Partların Fırat'a kadar yayılması (Brijder, 2014), Kommagene krallarını sürekli bir denge politikası izlemeye zorlamıştır. I. Antiochos da krallığını korumak için komşularının politikalarını yakından takip etmiş ve buna göre konum almaya çalışmıştır. Pompeius ile iyi ilişkileri sayesinde Roma vatandaşlığı kazanmış (Van-Wijlick, 2013; Dabrowa, 2018), ancak Crassus'un Partlara yenilgisinden sonra Partların artan nüfuzunu göz önünde bulundurarak Romalıların geri çekilişi sırasında zorluklar çıkarmıştır (Sullivan, 1990). Roma'daki iç savaşta Pompeius'u desteklemesine rağmen Sezar tarafından tahtında bırakılmıştır. Ancak Antiochos'un kızı Laodice'yi Part Kralı II. Orodes ile evlendirmesi (Brijder, 2014; Sullivan, 1977; Sullivan, 1990; Van-Wijlick, 2013; Dabrowa, 2018; Blömer & Winter, 2011; Sullivan, 1977;

Wagner, 2012), Roma’da şüphelye karşılanmış ve Zeugma’nın Kommagene’den alınmasına neden olmuştur (Ergeç, 2005). Antiochos, Roma ile ilişkisini tamamen koparmamış ve Partların Fırat’ı geçtiğini Cicero’ya bildirmiştir (Sullivan, 1977; Wagner, 2012).

Sezar’ın öldürölmesinin ardından Roma’daki iç savaş Kommagene’ye bağımsız hareket etme fırsatı vermiştir (Van-Wijlick, 2013). Bu dönemde Kommagene fiiliyatta Partlara daha yakın bir müttefik haline gelmiştir. M.Ö. 40-39 yıllarında Part Prensi I. Pacorus’un Fırat’ı geçmesine yardım etmesi, Roma için güvenilirmez bir müttefik olduğunu göstermiştir (Sullivan, 1990). Part Kralı II. Orodes’in ölümünden sonra tahta çıkan IV. Phraates’in aile katliamı sırasında Antiochos’un torunları ve kızı öldürölümüştür (Wilson, 1895; Dabrowa, 2018). Antiochos, Roma ve Part savaşlarında tarafsız kalmaya çalışmış, ancak duruma göre hareket etmiştir (Dabrowa, 2018; Blömer & Winter, 2011). I. Antiochos’un ölümü hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklar M.Ö. 37 yılında Part Kralı Phraates’in Roma seferi sırasında idam edildiğini belirtirken (Dio, 1906; Dio, 1955; Brijder, 2014), sikkeler oğlu II. Mithridates ile bir süre birlikte hüküm sürdüğünü düşündürmektedir (Van-Wijlick, 2013; Sullivan, 1990). Antiochos, doğu ve batı sentezini sadece eserlerinde değil, çocuklarının isimlerinde de yansıtmıştır (Sullivan, 1990).

2.3.4.5. Nemrut Dağı ve I. Antiochos’un Dini Anlayışı

Nemrut Dağı’nın yerel halk tarafından İbrahim Peygamber ve put hikayesine atıfla adlandırılması ilginç bir detaydır. Dağın “dünyanın sekizinci harikası” olarak anılması ise M.S. 4. yüzyılda Gregor tarafından yapılmıştır (Şahin, 1988). Nemrut Dağı’ndaki devasa heykeller I. Antiochos Epiphanes tarafından yaptırılmıştır. Sullivan, kült projesinin öncüsünün I. Mithridates olduğunu ileri sürse de (Sullivan, 1977), bu görüş günümüzde kabul görmemektedir. I. Antiochos, kült alanını inşa etmeden önce Selevkos geleneklerini sürdürmüş (Wagner, 2012), ancak Roma ve Partların siyasi durumuyla birlikte doğu-batı sentezine yönelmiştir. M.Ö. 97’de doğan I. Antiochos, Nemrut Dağı’ndaki kült alanında kendisini tanrılaştırmıştır. Grek inançlarına göre seçkin ölümlüler tanrılar arasına katılırdı. Antiochos için Regulus yıldızı kişiliğini, hilal ise ülkesini temsil etmiştir. Heykelleri tanrılara ve tanrılaşmış atalarına şükran borcu olarak inşa etmiştir (Dörner, 1987). Heykellerin sanatının Hitit beylikler dönemi sanatından etkilendiği düşünülmektedir. Ayrıca Seleukos krallarının da benzer kült uygulamaları olduğu bilinmektedir (Price, 2004).

I. Antiochos, anıtların maliyetini halkı “Hierodouloi” (tapınak kölesi) yaparak karşılamış ve bundan pişmanlık duymamıştır. Yazıtlarında amacının atalarının kültürünü yaşatmak ve ülkesini korumak olduğunu belirtmiştir (Sullivan, 1990). Nemrut Dağı’ndaki Yunanca yazıtlar onun propagandasının önemli bir parçasıdır (Başgelen, 1998). Antiochos, diğer kült merkezlerine de benzer emirler yazdırmıştır (Crowther & Facella, 2011; Fraser, 1952). Ancak I. Antiochos’un Nemrut Dağı’ndaki dini anıtsal alanı tamamlama hayali gerçekleşmemiştir (Şahin, 1994; Hoepfner, 2012). Varis II. Mithridates de bu projeyi tamamlamamıştır. Buna rağmen II. Mithridates, babasının yarım bıraktığı bazı kutsal alanları tamamlamış ve babasını Tanrı-Kral yerine bir baba olarak tanımlayarak dini anlayışında bir değişiklik yapmıştır. Zeus’u Zeus Oromasdes yerine Zeus Soter olarak anması bunun bir göstergesidir (Şahin, 1992; Wagner, 2012). I. Antiochos’un Nemrut Dağı’ndaki tümölüsüne gömüldüğü düşünülmektedir (Şahin, 1992; Wagner, 2012), karısı Isias ise Karakuş Tepesi’ne gömülmüştür (Jacobs, 2012).

2.3.4.6. I. Antiochos’un Sentez Çabasındaki Belirsizlikler ve Haleflerinin Tutumu

I. Antiochos’un batı ve doğu arasında dinsel ve akrabalık bağları kurarak oluşturmaya çalıştığı sentezde bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Kommagene’de tasvir edilen tanrıların sadece üçünün doğu kökenli olması ve kitabelerde sadece Yunanca kullanılması dikkat çekicidir (Brijder, 2014). İlkçağ hükümdarlarının soylarını görkemli krallara dayandırma geleneği düşünüldüğünde, I. Antiochos’un kendisini Pers Darius ve Büyük İskender’e bağlama çabası anlaşılabilir. Pontus Kralı Mithridates ve babası da benzer sentez çabalarına girişmişlerdir (Mayor, 2010; Ghita, 2010). Hatta Mithridates’in tanrıların seçimiyle ilgili öyküsü de I. Antiochos’un anlatısına benzemektedir. I. Antiochos’un Nemrut Dağı’nı inşa etmeye başladığı tarih de Mithridates’in ölümünden sonrasına denk gelmektedir.

Kıyafetlerinde bile sentez arayışında olan I. Antiochos’un Kilikya ve Ermeni tiaralarını andıran başlıklar giymesi (Brijder, 2014) bu çabasını göstermektedir. Ancak kült merasimlerini betimlerken Makedon takvimini kullanması (Wagner, 2012) ve saray süslemelerinde geç Helenistik ve Roma sanatını yansıtmaması (Ergeç, Önal & Wagner, 2012; Salman, 2007) bu sentezin bazı açılardan eksik kaldığını düşündürmektedir. Kommagene krallarının atalarını Darius’a bağlama çabası I. Antiochos ile sona ermiştir. Onun Roma’da etkili olan son torunu Philopappos’un Atina’daki anıtında sadece Seleukos atalarına yer vermesi bunun bir göstergesidir (Wagner, 2012). Bu durum,

sonraki dönemlerde Kommagene hanedanlığının Pers kökenine vurgu yapmaktan vazgeçtiğini göstermektedir.

2.3.5. II. Mithridates Dönemi

I. Antiochos'un ölümünün ardından yerine oğlu II. Mithridates geçmiştir. Babasının müttefiklik ilişkilerine bağlılığını sürdüren II. Mithridates, sikkelerinde kendisini Roma dostu olarak göstermiştir (Kovacs, 2008; Sullivan, 1977; Wagner, 2012). Başlangıçta II. Mithridates'in I. Antiochos'un kardeşi mi yoksa oğlu mu olduğu tartışmaları yaşansa da, günümüzde birlikte hüküm süren oğlu olduğu kabul edilmektedir (Jones, 2013; Van Wijlick, 2013). II. Mithridates, babasının denge politikasını sürdürerek "Philoromaios" unvanına "Philohelenos" unvanını eklemiştir. Dedesi ve babasının Ermeni krallarının tacını ve sembollerini kullanmaya devam etmesi, Sullivan'a göre Tigran'ın halefi olduğu iddiasından kaynaklanmaktadır (Brijder, 2014; Sullivan, 1990). Ancak babasının "Tanrı-Kral" unvanlarını bırakarak sadece "Megas Basileus" unvanını kullanmış ve Nemrut Dağı'ndaki yarım kalan törensel alanları tamamlamamıştır (Blömer & Winter, 2011).

II. Mithridates'ten itibaren Kommagene'de dini hayat ve kültürde Roma ve Helen etkisinin hakim olduğu bir döneme girilmiştir. Doğu-Batı sentezi yerini Roma kültürünün ağırlığına bırakmıştır (Wagner, 2012; Blömer & Winter, 2011; Şahin, 1992). Adıyaman-Damlacık'taki kabartma, II. Mithridates'in babasının yarım kalan eserlerini tamamlama çabasını ve babasını bir "Tanrı-Kral" değil, bir baba olarak tanımladığını göstermektedir (Şahin, 1992). II. Mithridates, babasının Nemrut Dağı'ndaki kült merkezine benzer şekilde Karakuş'ta hanedan kadınları için bir kült merkezi oluşturmuştur (Brijder, 2014; Sullivan, 1990; Sullivan, 1977; Wagner, 2012; Blömer & Winter, 2011). Bu anıt, annesi Isias, kız kardeşi Antiochis ve onun kızı Aka'yı anmaktadır. Ayrıca Part krallığında öldürülen kız kardeşi Laodice için de bir anıt dikmiştir. Karakuş Tümülsünün M.Ö. 27/26 yıllarında inşa edildiği düşünülmektedir (Blömer & Winter, 2011; Comfort, Abadie-Reynal & Ergeç, 2000; Brijder, 2014). II. Mithridates'e atfedilen bir diğer höyük ise Sesönk'tür (Dikilitaş). Ancak bu yapının II. Mithridates dönemine mi yoksa Roma dönemine mi ait olduğu tartışmalıdır (Brijder, 2014; Wagner, 2012).

Kommagene Kralı II. Mithridates, babasının kurduğu iyi ilişkiler nedeniyle Antonius'a sadık kalmış ve M.Ö. 31'deki Actium Savaşı'nda Octavianus'a karşı ona asker göndermiştir (Huzer, 1978; Sullivan, 1977; Cameron, 2014). Antonius'un yenilgisine rağmen II. Mithridates, Kommagene'nin stratejik konumu nedeniyle Octavianus tarafından affedilmiştir (Blömer & Winter, 2011; Jones, 2013; Plutarch, 1923; Ergeç,

Önal & Wagner, 2012; Wagner, 2012; Everatt, 1972). Ancak affın bedeli olarak Zeugma ve Doliche/Dülük, Kommagene topraklarından kopararak doğrudan Roma'ya bağlanmıştır (Blömer & Winter, 2011; Jones, 2013; Plutarch, 1923; Ergeç, Önal & Wagner, 2012; Wagner, 2012). Roma'nın bu politikası, Kommagene'nin bir Roma eyaleti haline getirilmesine kadar devam edecektir (Luttwark, 1975).

Octavianus'un başa geçmesiyle Kommagene üzerinde Roma hakimiyeti güçlenmiştir. Octavianus, krallıkların kendi başlarına hareket etme yetkilerini kısıtlayarak onları merkeze bağlı hale getirmiştir. Part sorununu çözmek için IV. Phraates ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Octavianus, Kommagene'yi bu ilişkilerde bir köprübaşı olarak görmüş ve kontrol altında tutmaya çalışmıştır (Sullivan, 1977). İmparator, bölgedeki Part etkisini engellemek amacıyla Kommagene ve diğer küçük krallıkları Roma eyaleti yapmamıştır (Jones, 1862; Levick, 1999). Augustus ve IV. Phraates arasında Fırat Nehri üzerindeki Roma-Part sınırını belirleyen bir antlaşma yapıldığı bilinse de, antlaşmanın detayları günümüze ulaşmamıştır (Yıldırım, 2011).

Octavianus zamanında Kommagene'de I. Antiochus'un oğulları arasında taht mücadeleleri yaşanmıştır. M.Ö. 29 yılında II. Antiochus'un kardeşinin Roma'ya giden elçilerini öldürmesi üzerine Octavianus tarafından Roma'ya çağrılmış, senatoda yargılanmış ve idam edilmiştir (Dio, 1905; Sands, 1908; Sullivan, 1990; Everatt, 1972; Sartre, 2005; Lewin, 1865; Sands, 1908; Dio, 1917; Cameron, 2014; Sullivan, 1977). II. Antiochus, Roma tarafından idam edilen tek Kommagene kralıdır. Bu idamla, Kommagene'deki olası bir iç savaşın Roma ve Partların da dahil olabileceği bir çatışmaya dönüşmesi engellenmiştir. Bu krize rağmen Kommagene kralları bir yüzyıl daha hüküm sürmüştür (Dio, 1905; Everatt, 1972). Octavianus, Partlara karşı tetikte olmak için doğudaki krallıkları görevliler aracılığıyla gözetim altında tutmuştur (Sullivan, 1990). Augustus ve Part Kralı IV. Phraates arasında Fırat Nehri üzerindeki Roma-Part sınırını belirleyen bir antlaşma yapılmıştır (Yıldırım, 2011; Levick, 1999). Genel kanıya göre Fırat Nehri iki taraf arasında sınır olarak kabul edilmiş ve Kommagene Roma tarafında kalarak onların nüfuz bölgesi olmuştur (Mommsen, 1901; Yıldırım, 2011). Roma, Kommagene ile sınırdaş olduğunda bu devleti Partlara karşı bir tampon devlet olarak korumuş ve iyi ilişkiler kurmuştur (Jones, 1862; Sicker, 2000).

2.3.6. III. Mithridates Dönemi

II. Mithridates'in M.Ö. 20'de ölümünden veya tahttan indirilmesinden sonra yerine oğlu II. Antiochos'un oğlu III. Mithridates geçmiştir (Everatt, 1972; Blömer & Winter, 2011;

Dio, 1905). David Magie'ye göre II. Mithridates öldürülmüş veya zorla tahttan indirilmiş ve yerine Augustus tarafından yeğeni III. Mithridates geçirilmiştir (Everatt, 1972; Cameron, 2014; Wagner, 2012; Ghiță, 2010). Roma tarihçisi Dio, III. Mithridates'i genç ve saf bir delikanlı olarak tanımlamaktadır (Dio, 1905). Genç Kommagene kralı III. Mithridates, İmparator Octavianus tarafından Atropatene Kralı Artavasdes'in kızı Iotape ile evlendirilmiştir (Cameron, 2014; Sullivan, 1990; Macurdy, 1936). Bu evlilik, bölgedeki Yahudi, Emesa ve Kommagene hanedanlıkları arasında akrabalık bağları kurulmasına yardımcı olmuştur. Bu evlilikten sonra birçok kraliçe ve prensese Iotape adı verilmiştir (Sullivan, 1990; Macurdy, 1936). III. Mithridates'in çocukları arasında II. Iotape (oğlu III. Antiochus ile evlenmiştir), III. Iotape (Emesa kralının oğlu Shampsigeramus ile evlenmiştir), IV. Iotape (Yahudi kralı Büyük Herod'un torunu Aristobolus ile evlenmiştir) ve V. Iotape bulunmaktadır (Sullivan, 1990; Macurdy, 1936; Wagner, 2012). Hatta torunları arasında VI. Iotape ile IV. Antiochus evlenmiş ve onların kızı VII. Iotape, Yahudi ve Kapadokya hanedanlıklarıyla akrabalığı olan Kral Alexander ile evlenmiştir (Sullivan, 1990; Macurdy, 1936). III. Mithridates döneminde Kommagene, Roma ve Partlar arasındaki çatışmalardan uzak, dengeli bir siyaset izlemiş olup bu döneme ait fazla bir kayıt bulunmamaktadır.

2.3.7. III. Antiochus Dönemi

III. Mithridates'in ölümünden sonra oğlu III. Antiochos, M.S. 17 yılında ölünceye kadar Kommagene tahtında kalmıştır (Everatt, 1972; Cameron, 2014; Wagner, 2012). III. Antiochos, Atropatene Kralı Artavesdas'ın torunu ve Emesa Kralı Semsigeramus'un kız kardeşi II. Iotape ile evlenmiştir (Sullivan, 1970). Bu evlilik, Kommagene'nin bu devletlerle yakın ilişkiler içinde olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. III. Antiochos'un dönemi hakkında sınırlı bilgi bulunsa da, tamamen Roma siyasetine bağlı kaldığı ve buna uygun bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Atina'da bulunan bir onurlandırma yazıtı, onun bu şehirdeki bir tapınağa cömert bir bağış yaptığını göstermektedir. Bu dönemden itibaren Kommagene kralları, tam anlamıyla bir Roma vatandaşı gibi davranmış ve politikalarını Roma'ya göre şekillendirmişlerdir (Wagner, 2012).

Roma İmparatoru Tiberius zamanında Kommagene Kralı III. Antiochus ölmüş ve ardında küçük yaşta bir kız ve erkek çocuk bırakmıştır. Bu durum, Kommagene'nin geleceği konusunda belirsizliklere yol açmıştır. Halkın alt tabakası kraliyet ailesinin devamını isterken, asiller doğrudan Roma'ya bağlanmayı tercih etmişlerdir. Roma'ya giden delegasyonlar sonucunda, ülkenin gelirlerini artırma amacı da güdülerek asillerin isteği

kabul edilmiş ve M.S. 18 yılında Kommagene doğrudan Roma'ya bağlanmıştır (Levick, 1999; Everatt, 1972; Saryan, 1997; Barrett, 1979; Tacitus, 1904; Speidel, 2005; Tacitus, 1906; Cameron, 2014; Seager, 2005; Millar, 2004; Potheary, 2002; Wagner, 2012; Luttwark, 1975). Roma'ya bağlanma işlemlerini yürütmek üzere Germanicus M.S. 18 kışına kadar bölgede kalmış, ardından Quintus Severus ilk Roma yöneticisi olarak atanmıştır. M.S. 19-21 yıllarında ise Cn. Calpurnius Piso ve Cn. Sentius Saturninus valilik yapmıştır (Jones, 1862; Shotter, 2004; Cameron, 2014; Winterling, 2011; Saryan, 1997; Redle, 1813; Potheary, 2002). Bu dönemde Zeugma başta olmak üzere bölgede Tiberius adına yerel şehir paraları basılmıştır (Tacitus, 1906; Cameron, 2014).

Roma'ya bağlı bir eyalet olarak Kommagene, Roma ve Partlar arasındaki ilişkilerde hem sınır görevi görmüş hem de diplomatik görüşmelere ev sahipliği yapmıştır. Caesar Gaius ve Part Kralı V. Phraates'in Fırat üzerindeki buluşması, Part Kralı II. Arthabanus'un Vitellius ile Zeugma'da görüşmesi ve Part Kralı II. Volosages'in Titus'un zaferini kutlamak için Zeugma'ya gelmesi bu diplomatik temaslara örnektir (Görkay, 2017). Kommagene, yirmi yıl boyunca doğrudan Roma valileri tarafından yönetilmiş ve önemli bir gelir kaynağı olmuştur (Sullivan, 1990). Kommagene kraliyet ailesi ise Roma'ya gitmiş ve burada Roma yaşam tarzını benimseyerek siyasi çekişmelere dahil olmuştur. IV. Antiochos'un oğlu Prens Epiphanes, M.S. 69'daki dört imparator yılı sırasında Otho tarafında savaşmıştır (Tacitus, 1912).

2.3.8. IV. Antiochos Dönemi ve Kommagene'nin Sonu

III. Antiochos'un ölümünden sonra oğulları Roma'ya giderek burada sosyalleşmişlerdir. İmparator Caligula, çocukluk arkadaşı Yahudi Kralı Agrippa ile birlikte IV. Antiochos Epiphanes'e babalarının krallıklarını geri vermiş ve onlara maddi destek sağlamıştır (Winterling, 2011; Taylor, 1992; Cameron, 2014; Luttwark, 1975). Agrippa'nın Caligula'nın imparator olmasında önemli bir rolü olduğu bilinmektedir (Winterling, 2011). IV. Antiochos bu dönemde Roma'nın önde gelenleriyle ve Agrippa ile şöenlere katılmıştır (Goodblatt, 1987). Caligula'nın tahta çıkmasıyla IV. Antiochos, Tiberius zamanından beri Roma hazinesine akan Kommagene vergilerini geri alarak maddi olarak rahatlamış ve babasının topraklarını yeniden yönetme imkanı bulmuştur (Suetonius, 1931; Curran, 2014; Wilkinson, 2005; Huidekoper, 1817; Dio, 1905; Özgüç, 1985; Lewin, 1865; Cameron, 2014). Dio'ya göre Caligula, Antiochos'a sadece Kommagene'yi değil, Kilikya kıyılarını da vermiştir (Dio, 1917; Luttwark, 1975). Bu olumlu ilişkide Kraliçe, Antiochos ile Agrippa arasındaki bağın da etkisi olmuştur (Barrett, 1990). IV.

Antiochos bu dönemde Roma'ya bağlı en zengin krallardan biri olarak dikkat çekmektedir. Minnettarlığını göstermek için Germanica şehrini kurmuştur (Wilkinson, 2005). Hükümdarlığı sırasında kendisi, karısı, üvey kız kardeşi Iotape ve oğulları adına para bastırmıştır (Sayles, 2007; Ghiță, 2010).

Bazı kaynaklara göre IV. Antiochos ve Agrippa, Roma'da bulundukları sürede Caligula'nın dengesiz davranışlarını destekleyerek onu teşvik etmişlerdir (Andrade, 2012; Curran, 2014; Sidwell, 2010; Dio, 1917). Ancak iyi ilişkilere rağmen Caligula ile IV. Antiochos'un arası bozulmuş ve Caligula krallığını ondan geri alarak Kommagene'yi tekrar Roma eyaleti yapmıştır (Dio, 1905; Lewin, 1865; Scullard, 2011). Caligula'nın ölümünden sonra IV. Antiochos mali sıkıntı çekmiştir. Bunun nedeninin Caligula döneminde söz verilen gelirlerin verilmemesi olduğu söylenmiştir (Huidekoper, 1817). Caligula'nın kısa sürede Roma hazinesini tüketmesi ve bu durumun nedenlerinden birinin Kommagene gelirlerinin Antiochos'a geri verilmesi olduğu iddia edilmiştir (Huidekoper, 1817; Bennett, 2006). Caligula'nın ölümünden sonra tahta geçen İmparator Claudius, M.S. 41 yılında IV. Antiochos'a Kommagene krallığını geri vermiştir (Dio, 1917; Rutledge, 2008; Scullard, 2011; Stern, 2007). Claudius'un beklentisi, Antiochos'un topraklarını Romalılaştırması ve böylece bağlılığını artırmasıydı. Bu doğrultuda Antiochos tam bir Romalı gibi davranmış ve doğu krallarının Roma vatandaşlığı işareti olarak kullandığı "C. Iulius" ön adını ailesinin soyadı olarak benimsemiştir (Sullivan, 1990).

Yaklaşık 35 yıl boyunca hüküm süren IV. Antiochos, savaşçı bir kral olarak Roma ordusuna birçok seferde eşlik etmiştir. Bu süre zarfında krallığının sınırlarını genişletmiş ve Germanicapolis/Ermenek, Eirenopolis/Bariş şehri ve karısı Iotape adına kurduğu Iotape Philadelphus gibi yeni şehirler kurarak devletin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Dio, 1905; Sullivan, 1990). Bu sayede Kommagene'nin sınırları Antep'ten Antalya'ya kadar uzanmıştır. Ayrıca Germanica ve Amanoslar'daki diğer yerleşim yerlerinin kurulmasıyla bölgeden nüfus iskânı yapılmış olması muhtemeldir. Fırat kıyısında kurulan Epiphania ve Antiochia gibi önemli şehirler muhtemelen Rumkale'ye uzanan sınır hattı üzerinde yer almıştır (Cameron, 2014). IV. Antiochos'un krallığı döneminde Kommagene'nin sınırları özellikle batıya doğru genişlemiş, Kelenderis, Anemurium, Selinus Sebaste gibi Kilikya şehirlerinin büyük bir kısmı ile Kethis, Lakanatis ve Lykaonia bölgeleri de ele geçirilmiştir (Laouresse, 1992; Barrett, 1977; Sullivan, 1979). Bu bölgeler Antiochos'a büyük gelir sağlamıştır (Barrett, 1990). M.S. 47 yılında

Kilikya’da IV. Antiochos ve II. Polemo, Claudius’a bağılılıklarını göstermek için çeşitli oyunlar düzenlemişlerdir (Sullivan, 1977; Wagner, 2012). M.S. 49 yılında Cassius Longinus, Fırat bölgesini savunmak için Kommagene’ye geldiğinde IV. Antiochos ona eşlik etmiştir. M.S. 52/53 yılında ise Claudius’un emriyle IV. Antiochos, Kilikya Aspera bölgesindeki Cietas isyanını bastırma görevini üstlenmiştir (Everett, 1972; Lewin, 1865). Everett’a göre Antiochos bu isyanı rüşvet vererek bastırmıştır (Everett, 1972). İsyanı durdurmak için bölgeye gelen Antiochos, Eirenopolis şehrini kurmuş ve bu başarısından dolayı yeni topraklarla ödüllendirilmiştir (Smith, 1873; Henderson, 1905; Sullivan, 1977).

Nero’nun tahta geçmesiyle Roma’nın bağılı krallıklar politikası devam etmiş ve IV. Antiochos’un konumu değişmemiştir. Nero’nun ilk yıllarında Partların Vologeses liderliğindeki isyanı fırsat bilerek Suriye ve Kapadokya’ya kadar ilerlemesi üzerine, M.S. 54 kışında Nero, IV. Antiochos ve Armenia Kralı II. Agrippa’ya Part seferine katılma hazırlığı yapmalarını ve Fırat üzerindeki Tomisa Geçidi’nde köprü kurmalarını emretmiştir (Tacitus, 1996; Tacitus, 1907; Lewin, 1865; Barrett, 1977; Debevoise, 1938; Poirot, 2014). M.S. 58’deki Roma-Part savaşları sırasında Romalı Komutan Gneus Corbulo, IV. Antiochos’tan destek ve geçitler sağlaması için Armenia sınırından ilerlemesini istemiştir. M.S. 59’da Kommagene kuvvetleri, Corbulo’nun Part hükümdarı Vologes’in kardeşi Tiridates’e karşı düzenlediği sefere katılmıştır (Smith, 1873; Henderson, 1905). M.S. 60’ta Armenia’nın neredeyse tamamı Roma kontrolüne geçince, Partlara bağılı isyancı grupları bastırma görevi IV. Antiochos’a verilmiştir (Debevoise, 1938; Poirot, 2014; Lewin, 1865; Cameron, 2014). M.S. 61’de hizmetlerine karşılık Armenia’nın önemli bir bölümü kendisine verilmiştir (Smith, 1873; Henderson, 1905). M.S. 62’de Corbulo, Part savaşından sonra ordusuyla Roma topraklarına dönerken en kısa yol olan Kommagene topraklarını ve geçitlerini kullanmıştır (Debevoise, 1938; Cameron, 2014). M.S. 63 yılına gelindiğinde Kommagene ve Armenia dışındaki tüm Anadolu toprakları Roma egemenliğine girmiştir.

Romalılar tarafından memleketlerinden uzaklaştırılan iki doğulu kraliyet ailesinin mensubu olarak II. Agrippa ve IV. Antiochos, Roma’da yakın dost olmuş ve siyasi manevralarda birlikte hareket etmişlerdir. Bu dostluğun temelinde, büyükanleleri Küçük Antonia ile annesi Berenice’nin yakın arkadaşlığı yatmaktadır. Antonia ve Berenice’nin dostluğu, Agrippa ve Antiochos’un Roma kraliyet ailesiyle kolayca irtibat kurmalarını ve siyasi olaylara dahil olmalarını sağlamıştır. Hatta Berenice’nin Antonia üzerindeki etkisi

sayesinde krallıklarını geri kazanmış olmaları muhtemeldir (de Kleijn, 2009). Bu iyi ilişkileri akrabalık bağıyla pekiştirmek isteyen IV. Antiochos ve II. Agrippa, M.S. 43'te Antiochos'un oğlu Epiphanes ile Agrippa'nın kızı Drusilla'yı nişanlamışlardır. Ancak Agrippa'nın Drusilla'nın sünnet olması ve Yahudi dinine geçmesi şartını Epiphanes'in kabul etmemesi üzerine bu evlilik gerçekleşmemiştir. Drusilla daha sonra Emesa Kralı Azizus ile evlenmiştir (Choi, 2013; Regev, 2010; Smith, 1873; Henderson, 1905; Duling, 1991). Buna rağmen dostlukları devam eden iki kral, birlikte konumlarını güçlendirmek için zaman zaman imparatoru ziyaret etmiş ve onun adına Helenistik oyunlar düzenlemişlerdir (Barrett, 1990; Brenk & De Rossi, 2001). Ayrıca Antiochos bir kızını Roma'nın Yahudi Eyaleti ve Kapadokya Kralı Alexander ile evlendirerek akrabalık kurmuştur (Sullivan, 1979). Bu dönemde küçük krallıkların varlıklarını sürdürebilmek için Yahudi, Emesa, Atropatene, Kapadokya ve Partlarla evlilik yoluyla ittifaklar kurduğu görülmektedir (Sullivan, 1970). M.S. 44'te Suriye'de bir araya gelen IV. Antiochos ve II. Agrippa, hanedanlıklar arası evlilikler sayesinde Emesa Kralı II. Sampsigeramus gibi kişilerle görüşmüşlerdir (Sullivan, 1977; Duling, 1991). M.S. 69'da Vitellius'un imparator olma ihtimaline karşı Agrippa, IV. Antiochos ve Emesa Kralı Sohaemus, Vespasianus'u desteklemişlerdir (Curran, 2007; de Kleijn, 2009). IV. Antiochos'un Roma ile kurduğu iyi ilişkiler sayesinde Anemurium, Celenderis, Corycus, Sebaste, Cetis, Selinus, Antiochia on the Cragus, Iotape, Kapadokya ve Lykaonia gibi bölgelere kadar sınırlarını genişlettiği bazı yazarlar tarafından belirtilmektedir (Honigsmann, 1950).

IV. Antiochos, Roma'ya olan bağlılığını askeri destek sağlayarak da göstermiştir. M.S. 66'da Roma'nın Suriye Valisi Cetus Gallus'un Kudüs'ü kuşatma seferine 2.000 süvari ve 3.000 okçu olmak üzere yaklaşık 5-6 bin kişilik bir kuvvetle katılmıştır (Barrett, 1979; Speidel, 2005; Henderson, 1908; Luttwark, 1975). Kudüs'ün Roma'ya karşı isyanını bastırmak üzere sefere çıkan Romalı Komutan Titus da bağlı krallıklardan askeri yardım almıştır ve bu krallıklar arasında Kommagene Kralı Antiochos da bulunmaktadır (Josephus, 1824; Tacitus, 1912; Merivale, 1858). M.S. 70 yılında IV. Antiochos, Kudüs kuşatması sırasında Titus'un emrine 1.000 atlı ve 1.000 yaya olmak üzere toplam iki bin asker göndermiştir (McNulty, 1979). Josephus'a göre bu birliğin başında Antiochos'un oğlu Epiphanes bulunmaktaydı. Makedonya tarzında eğitilmiş olan bu askerlere Epiphanes "Makedonya Birliği" adını vermiştir. Epiphanes ve birliği, Yahudi seferi sırasında cesurca savaşarak Kudüs surlarına kadar ilerlemiş ve Romalıların büyük takdirini kazanmıştır (Josephus, 1824; Brighton, 2009).

M.S. Nisan 69 yılında IV. Antiochos'un oğlu Prens Epiphanes, dört imparator yılı sırasında Otho'nun tarafında savaşmış ve Vitellius'un güçlerine karşı yaralanmıştır (Tacitus, 1912). Aynı yılın sonlarına doğru Vespasianus, doğu ordusunun desteğiyle Vitellius'a karşı harekete geçmiş ve IV. Antiochos da diğer doğu krallıklarıyla birlikte Vespasianus'u destekleyerek onun imparatorluk arzusunu tetiklemiş ve M.S. 15 Temmuz 69'dan sonra ona maddi ve askeri destek sağlamıştır (Tacitus, 1912; Merivale, 1858; Andrade, 2012; Debevoise, 1938). Ancak Vespasianus'un imparatorluğunun dördüncü yılında Kommagene Kralı IV. Antiochos ve ailesi için sonun başlangıcı olmuştur. Josephus'a göre Suriye Valisi Cesennius Petus, Antiochos'tan hoşlanmadığı için imparatora Antiochos ve oğlu Epiphanes'in Partlarla komplo kurduğu yönünde bir mektup göndermiştir. Bunun üzerine Vespasianus, doğu sınırındaki diğer krallıklara örnek olmaması için Kommagene'nin ortadan kaldırılarak doğrudan Roma'ya bağlanmasına karar vermiş ve bu görevi Petus'a vermiştir.

Muhtemelen bu durumdan haberdar olan IV. Antiochos, Romalılarla savaşmak yerine ailesiyle birlikte yüz yirmi kilometre uzaklıktaki bir ovaya çekilmiştir. Petus, askerlerinin bir kısmını şehri almakla görevlendirirken geri kalanıyla Antiochos'un üzerine yürümüştür. Antiochos teslim olmak istese de oğulları Kallinikus ve Epiphanes Romalılarla çatışmaya girmiştir. Akşam olduğunda, krallarının kaçtığını gören askerler Epiphanes'i terk ederek Part Kralı Vologeses'e sığınmışlardır. Sadece on atlı Antiochos'a eşlik etmiştir. Tarsus'a vardığında yakalanan Antiochos Roma'ya gönderilmiştir. Vespasianus, Antiochos'a iyi davranmış, yanındaki kişileri serbest bırakmış ve ona kral gibi muamele edilerek Roma yerine Sparta'ya gönderilmesini istemiştir. Burada kendisine ve ailesine geçimini sağlayacak bir gelir bağlanmıştır (Josephus, 1824; Cameron, 2014; Speidel, 2005; Tacitus, 1996; Smith, 1873; Debevoise, 1938; Poirot, 2014; Harrer, 1915; Brighton, 2009; Başgelen, 2004). Babalarının teslim olmasının ardından oğulları Epiphanes ve Kallinikus, Roma'ya onurlu bir şekilde gelmiş ve kendilerine babaları gibi gelirler bağlanmıştır (Speidel, 2005; Kennedy, 1983). Bu olaydan sonra Roma, doğudaki topraklarıyla olan iletişimini güçlendirmek için Kapadokya ve diğer bölgelerle olan yolları genişletmiştir (Debevoise, 1938; Warmington, 1974).

KOMMAGENE KRALLIĞINDA KÜLTÜREL SENTEZ

Kommagene Krallığı'nın kökenleri incelendiğinde, kraliyet ailesinin hem Pers kökenli Orontis hanedanına hem de Helenistik dünyayı şekillendiren Selevkoslar ve Büyük İskender'e dayandığı görülmektedir. Bu çift yönlü soy bağı, yalnızca bir soyluluk iddiası olmanın ötesinde, doğu ve batı kültürlerinin bir arada yaşatıldığı özgün bir yönetim anlayışının da temelini oluşturmuştur. Krallığın uyguladığı kültürel sentez politikaları, bu kökenlerin bilinçli bir şekilde meşruiyet aracı olarak kullanılmasına dayanmaktadır (Bingöl, 2013).

Kommagene, coğrafi konumu itibariyle de stratejik ve ekonomik açıdan büyük bir öneme sahipti. Bereketli Hilal'in kuzeyinde, Toros Dağları ile Fırat Nehri arasında yer alan bölge, tarıma elverişli toprakları ve ekonomik değeri yüksek sedir ormanları sayesinde hem tarım hem de ticaret faaliyetlerinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu doğal kaynaklar, bölgenin stratejik değerini artırmış ve aynı zamanda Helenistik ve Pers kültürel etkilerini harmanlayan zengin bir kültürel yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Yalımel, 2019).

Kommagene Krallığı, Helenistik ve Pers geleneklerinin birleştiği özgün bir kültürel sentez örneği olarak değerlendirilmelidir. Kralların, hem Makedon hem de Akhaimenid soyundan geldiklerini vurgulamaları, meşruiyetlerini güçlendirme stratejisinin bir parçasıdır. Bu durum, Kommagene'nin siyasi ve kültürel kimliğini inşa ederken, Doğu ve Batı dünyalarına yönelik dengeleyici bir politika izlediğini göstermektedir. Böylece krallık, Helenistik dünyanın bir parçası olarak kabul edilirken, aynı zamanda Pers geleneklerine bağlılığını da sürdürmüştür. Kommagene Krallığı, Batı dünyasında genellikle Helen kültürünün Doğu'daki bir temsilcisi olarak görülse de, kraliyet ideolojisi yalnızca Helen etkileriyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda Makedon ve Akhaimenid mirasına da güçlü bir vurgu yapmıştır. Kralların kendilerini bu iki büyük hanedanın meşru ardılları olarak sunma çabaları, Kommagene'nin siyasal propagandasında kültürel sentezin bilinçli bir şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, krallığın hem

Doğu hem de Batı dünyasıyla olan bağlarını güçlendirme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir (Metzler, 2018: 131).

Kommagene Krallığı'nın siyasi ve kültürel açıdan en parlak dönemi, Roma İmparatorluğu'na bağlı bir client-king olarak hüküm süren I. Antiochos döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde krallık, Helenistik ve Pers unsurlarını harmanlayan özgün bir kültürel sentez geliştirerek, hem doğu hem de batı dünyasıyla diplomatik bağlarını güçlendirmiştir. Antiochos'un "Philorhomaioi" (Roma halkının dostu) unvanı ve benimsediği diğer Helenistik epitetler, onun siyasi konumunu ve çok kültürlü kimliğini yansıtan önemli göstergelerdir (Taşdöner Özcan, 2015).

I. Antiochos, hem Pers hem de Makedon kültürlerinden aldığı öğeleri birleştirerek Kommagene Krallığı'nda kültürel bir sentez oluşturmuştur. Pers kökenli babası I. Mithridates Callinicus ve Helen kültürüne mensup annesi VII. Laodice Thea'nın etkisiyle, I. Antiochos, sadece kendi ülkesinin tanrılarını değil, aynı zamanda Pers ve Makedon tanrılarını da kutsal kabul etmiştir. Bu sentez, Kommagene Krallığı'nın dini ve kültürel yapısının temelini atmış, hükümdarın hem doğu hem de batı kültürlerinden faydalanarak diplomatik ve ideolojik bir güç oluşturmaya olanak tanımıştır. I. Antiochos, Helenistik ve Pers kültürlerinden gelen mirası birleştirerek, özellikle tanrılar üzerinden güçlü bir kültürel sentez oluşturmuştur. Bu sentez, yalnızca Kommagene'nin yerel tanrılarını kutsal kabul etmekle kalmamış, aynı zamanda Pers ve Makedonya tanrılarına da saygı göstererek doğu ve batı arasındaki kültürel bağları pekiştirmiştir. I. Antiochos'un bu stratejisi, hem halkına hem de komşu krallıklara hitap eden bir politika olarak, diplomatik ilişkilerde ittifak kurma ve barış sağlama amacıyla etkili bir araç olarak kullanılmıştır (Yıldırım, 2013).

I. Antiochos'un, Akhaimenid tarihine dayanan eski Pers geleneklerini vurgulaması, Kommagene Krallığı'nda uygulanan kültürel sentez politikasının önemli bir yansımasıdır. Bu yaklaşım, hem Pers kökenli kimliğin korunması hem de Helenistik dünyayla kurulan bağların dengelenmesi açısından dikkat çekicidir (Jacobs, 2018). Kommagene Krallığı, kökenlerini Helenistik kültürden alırken, Roma ve Parth etkileri altında kalmış bir bölge olarak kültürel bir sentez oluşturmuştur. Bu etkileşim, krallığın hem batı hem de doğu kültürleriyle ilişkilerini şekillendirmiştir. Kommagene, Helenistik geleneklerini devam ettirirken, Roma ve Parth imparatorluklarının siyasi ve kültürel etkilerinden de büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu durum, bölgenin hem iç hem de dış politikada dengeli bir tutum sergilemesine olanak tanımıştır (Yıldırım, 2013).

3.1. Sanat ve Mimari Açısından Kültürel Sentez

Helenistik dönemde Doğu ile Batı kültürlerinin kesişim noktasında stratejik bir sınır bölgesi olarak konumlanan Kommagene Krallığı, bu eşsiz coğrafi ve kültürel konumu sayesinde mimari ve sanatsal üretiminde özgün bir form dili geliştirmiştir. Bu sentez, yalnızca estetik bir birleşimi değil, aynı zamanda krallığın politik ve ideolojik anlatısını da yansıtmaktadır (Hoepfner, 1966). Bu özgün sentezde, bölgenin Helenistik, Pers ve yerel kültürel unsurları kendine has bir üslupla harmanlanmıştır.

Kommagene Krallığı, bu kültürel sentezi bilinçli bir stratejiyle hayata geçirmiş, özellikle Seleukos ve Pers kültürel unsurlarını birleştirme yoluna gitmiştir. Diplomatik evlilikler, Helenistik kültürle entegrasyonun önemli bir aracı olmuştur. Seleukos Kralı VIII. Antiochos Kallinikos Grypos'un kızı Laodike ile yapılan evlilik bu birleşimin önemli bir adımı olmuş ve Helenistik etkilerin Kommagene'de belirginleşmesine katkı sağlamıştır. I. Mithridates Kallinikos'un "Kallinikos" unvanı, bastırdığı Helenistik üsluptaki sikkeler ve Samosata'da inşa ettirdiği saray da bu kültürel etkileşimin somut örneklerindendir (Strootman, 2021; Kaya, 2019; Temizkan, 2022). Ayrıca, I. Antiochos Theos'un Nemrut Dağı'ndaki anıtsal yapıları, Helen ve Pers kültürel unsurlarının sentezlendiği kutsal bir alan olarak krallığın ideolojik ve dini kimliğini şekillendiren merkezi bir unsur olmuştur (Strootman, 2016; Yıldırım, Temizkan, 2023). Bu alandaki devasa heykellerde görülen hem Helenistik tanrıların idealize edilmiş insan formları hem de Pers giyim kuşamı ve saç stilleri bu sentezin çarpıcı bir örneğini sunmaktadır.

Nemrut Dağı'ndaki kutsal alan, Kommagene Krallığı'nın dini yapısında Helenistik ve Pers inanç sistemlerinin özgün bir birleşimini sergilemektedir. Perslerin dağ zirvelerinde tanrılarına adak sunma geleneği ile Helenlerin tanrılarını Olympos Dağı'na yerleştirme düşüncesi, bu alanda sembolik ve mekânsal olarak bütünleşmiştir. Bu birleşim, sadece dini bir pratik olmanın ötesinde, Kommagene Krallığı'nın çok katmanlı kültürel kimliğini vurgulayan ideolojik bir yapıyı temsil etmektedir (Jacobs, 2018). Direk Kale'de yer alan ve Apollon ile Artemis'e adandığı tespit edilen tapınak kompleksi de I. Antiochos'un dini ve siyasi stratejisinin bir parçası olarak Helenistik tanrıların Kommagene inanç sistemiyle bütünleştirilmesine yönelik bilinçli bir girişimi yansıtmaktadır. Bu yapı, Helenistik tanrıların yerel kütile kaynaştırılması sürecinde önemli bir rol oynamış ve hükümdarın dini propagandasının somut bir ifadesi olarak ortaya çıkmıştır (Wagner, Petzl, 1976). Ayrıca, bu tapınakta bulunan adak stellerinde yerel tanrıların Helenistik tanrıların isimleriyle anılması bu sentezin bir başka boyutunu göstermektedir.

II. Mithradates'in, babası Antiochos'un tamamlayamadığı kült alanı üzerinde yaptığı düzenlemeler, bu alanın sadece fiziksel değil, aynı zamanda kavramsal bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Alanın hierothesion yerine hieron olarak tanımlanması, Kommagene Krallığı'nda dini yapılarla ilgili terminolojide ve işlevde zaman içinde yaşanan değişimleri işaret etmektedir. Bu durum, krallığın dini anlayışındaki evrimi ve farklı hükümdarların inanç sistemine yönelik yaklaşımlarındaki çeşitliliği yansıtmaktadır (Hoepfner, 2018:).

Kommagene Krallığı'nda görülen mimari detaylar da Helenistik ve Roma geleneklerinin özgün bir sentezini sergilemektedir. Direk Kale'deki yapılarda gözlemlenen sütun tasarımları bu kültürel etkileşimin çarpıcı bir örneğidir. Sütunların alt kısımlarındaki konveks dolgulu kanellürlerin yukarıya doğru yarım daire kesitli bir forma dönüşmesi dönemin estetik anlayışını yansıtırken, bazı sütunlarda tespit edilen entasis uygulaması da mimari inceliği göstermektedir. Benzer şekilde, Kommagene Krallığı'nın mimari tasarımları genel olarak Roma mimarisinin biçimsel özellikleriyle yerel unsurların özgün bir birleşimini sunmaktadır. Direk Kale'deki sütun kaidelerinin plinth içermemesi ve sadece sade bir yuvarlak kabartıyla (wulst) şekillendirilmiş olması, bölgenin mimari anlayışında dış etkilerin yerel yorumlarla nasıl harmanlandığını açıkça ortaya koymaktadır (Hoepfner, 1966). Bu sadelik, bölgenin erken dönem mimari gelenekleriyle de paralellik göstermektedir. Roma etkisinin mimarideki biçimsel özelliklerle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda I. Antiochos döneminde inşa edilen bazı tapınaklarda görülen plan tipleri ve kullanılan yapı malzemelerinde de kendini gösterdiği söylenebilir. Ancak bu etki, yerel malzeme kullanımı ve işçilik teknikleriyle özgün bir karaktere bürünmüştür.

Sonuç olarak, Kommagene sanatı ve mimarisi, Helenistik ve Pers etkilerinin yanı sıra güçlü bir yerel damarı da bünyesinde barındırarak özgün bir kültürel sentez ortaya koymuştur. Özellikle I. Antiochos döneminde doruğa ulaşan bu sentez, krallığın ideolojik ve dini mesajlarını etkili bir şekilde iletmek için bilinçli bir şekilde kullanılmıştır.

3.1.1. Heykel sanatı ve ikonografi

Geç-Hitit krallıkları, M.Ö. 12. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar varlığını sürdüren ve Hitit kültürel mirasının belirli yönlerini benimseyen siyasal yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, bu devletlerin Hitit Krallığı'nın kurucuları ya da krallarıyla doğrudan bir tarihsel bağı sürdürdüğüne dair kesin kanıt bulunmamaktadır. Bunun yerine, Hitit geleneklerinin devamı, meşruiyet sağlama ve kültürel kimlik oluşturma amacıyla kullanılan bir unsur olarak değerlendirilmelidir (Bryce, 2012). Geç-Hitit krallıkları, Hitit kraliyet ikonografik

ve epigrafik geleneklerini sürdürerek, önceki dönemden miras kalan kültürel unsurları yaşatmaya devam etmiştir. Bu geleneklerin korunması doğrudan tarihsel hafızanın bir göstergesi olmaktan çok, sembolik ve ideolojik bir bağlamda ele alınmalıdır. Geç-Hitit krallıkları, ikonografi ve mimarilerinde Geç Tunç Çağı Hitit krallıklarıyla olan kültürel bağlantıların maddi kanıtlarını barındırmaktadır. Bu Hitit etkisi, M.Ö. 6. yüzyılda bölgede kurulan yerel beylikler aracılığıyla dolaylı bir şekilde Kommagene'ye taşınmış olabilir. Bu beylikler, Geç-Hitit kültürel unsurlarını benimseyerek sonraki dönemlerde Kommagene sanatında yeniden yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu Hitit etkisi, Kommagene Krallığı'ndaki tapınak ve anıtsal yapılarla karşılaştırmalı olarak incelenebilir ve böylece kültürel sentezin fiziksel temelleri ortaya konulabilir (Bryce, 2012).

Kommagene Krallığı'nın kültürel yapısı, eski Doğu geleneklerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Kralların adlarında görülen “-hkene” soneki, bölgenin tarihsel olarak Kummuhu ile olan bağlantısını göstermektedir. Ayrıca, Karakuş ve Sesökn'teki heykel grupları, Kuzey Suriye'deki Tell Halaf'taki çifte taht ve kartallı sütunlarla benzerlik göstererek Kommagene'nin mimari ve sanatsal geleneklerinde Kuzey Suriye etkisinin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, krallığın geçmişten gelen kültürel mirası nasıl sahiplendiğini ve bunu kendi kimliğini inşa etmede nasıl kullandığını göstermektedir (Metzler, 2018). Bu yerel Anadolu ve Kuzey Suriye etkileri, Helenistik ve Pers unsurlarıyla etkileşime girerek Kommagene sanatının özgün karakterini oluşturmuştur.

Helenistik dönemde Doğu ile Batı'nın kültürel unsurlarının kesişim noktasında stratejik bir sınır bölgesi olarak konumlanan Kommagene Krallığı, bu eşsiz coğrafi ve kültürel konumu sayesinde mimari ve sanatsal üretiminde özgün bir form dili geliştirmiştir. Bu sentez, yalnızca estetik bir birleşimi değil, aynı zamanda krallığın politik ve ideolojik anlatısını da yansıtmaktadır (Hoepfner, 1966). Kommagene Krallığı'nın Selevkos hanedanı ile olan bağlantısı, Nemrut Dağı'ndaki atalar galerileri aracılığıyla açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Bu galerilerde yer alan tasvirler, Kommagene hükümdarlarının Selevkos mirasına sahip çıktıklarını göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle IV. Selevkos'un askeri kıyafetler içinde betimlendiği stel, Helenistik krallık anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Kommagene hükümdarlarının yalnızca siyasi bir meşruiyet arayışı içinde olmadıklarını, aynı zamanda Helenistik kültürel mirası bilinçli bir şekilde benimsediklerini de ortaya koymaktadır

(Strootman, 2016). II. Samos döneminde kullanılan simgesel öğeler, hem İran hem de Selevkos geleneğini yansıtan unsurları içermekte olup, bu durum Kommagene Krallığı'nın çift yönlü kültürel aidiyetini vurgulayan bir propaganda aracına dönüşmüştür. Özellikle sikkeler ve kabartmalarda Parth ve Selevkos etkilerinin birlikte görülmesi, bu sentezin görsel bir ifadesidir. Benzer şekilde, I. Mithradates Kallinikos'a ait sikkeler ve yazıtlar da yalnızca kraliyet otoritesini değil, aynı zamanda askeri güçle bütünleşmiş kültürel bir kimliğin inşa edildiğini ortaya koymaktadır (Wagner, 2018).

Kommagene Krallığı'nda sanat ve ikonografi, Pers ve Helenistik geleneklerin sentezlendiği önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Samosata'daki bir stel üzerinde Mithras-Helios tamamen Helenistik üslupta tasvir edilirken, Nemrut Dağı'ndaki kabartmalarda aynı tanrının Pers kökenli Mithras olarak betimlenmesi, bu kültürel etkileşimin somut bir örneğidir. Bu farklı tasvirler, Kommagene'de dinî ve sanatsal unsurların her iki geleneğin öğeleriyle birlikte yorumlandığını göstermektedir (Keil, 1940). I. Antiochos'un hükümdarlık döneminde tanrı tasvirleri ve adlandırmalarında ki değişimler de krallığın kültürel dönüşümünü yansıtan önemli göstergelerdir (Mittag, P., 2004). Bu dönemde, yerel Anadolu tanrıları da Helen ve Pers tanrılarıyla senkretik bir şekilde özdeşleştirilmeye başlanmıştır.

Kommagene Kralı I. Antiochos, Yunan ve Pers geleneklerini bir araya getirerek özgün bir dini ve kültürel sentez oluşturmuştur. Bereket Tanrıçası Thea-Hera-Kommagene (yerel Kommagene tanrıçasının Helen ve Pers tanrıçaları ile özdeşleşmesi), Baş Tanrı Zeus-Oromasdes-Ahuramazda ve Işık Tanrısı Apollon-Mithras (yerel güneş tanrısının Helen ve Pers güneş tanrılarıyla birleşimi) gibi figürlere ithaf edilen heykeller, bu sentezin somut göstergeleridir. Antiochos, bu tanrıları hem atalarına duyduğu saygıyı göstermek hem de Helenistik ve Pers etkilerini yansıtan ideolojik bir propaganda aracı olarak kullanmak amacıyla yaptırmıştır. Ayrıca, heykellerin yanında bulunan aslan ve kartal figürleri, koruyuculuk ve gücü simgeleyerek Kommagene Krallığının siyasi ve dini meşruiyetini güçlendiren unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, kralın Helenistik ve Pers unsurlarını birleştirerek özgün bir kültürel kimlik inşa etme çabasını açıkça ortaya koymaktadır. I. Antiochos, kraliyet ideolojisini pekiştirmek ve Kommagene Krallığı'nın çok kültürlü yapısını vurgulamak amacıyla, Nemrut Dağı'ndaki anıtsal tanrı heykellerinde Grek ve Pers tanrılarını bir arada tasvir etmiştir. Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras-Helios-Hermes, Herakles-Artagnes-Ares gibi tanrısal birleşimler, Helenistik ve Pers inanç sistemlerinin sentezini yansıtarak krallığın dini kimliğini şekillendirmiştir. Bu

ikonografik düzenleme, yalnızca dini bir sentezi değil, aynı zamanda hükümdarın ilahi meşruiyetini güçlendiren bir propaganda aracı olarak da işlev görmüştür (Yalımel, 2019). Bu senkretizm de yerel Kommagene tanrılarının da önemli bir rolü olduğu ve bu birleşimlerin sadece Yunan ve Pers tanrılarının yan yana gelmesinden öte, yeni ve özgün bir dini anlayışı temsil ettiği unutulmamalıdır.

Nemrut Dağı'ndaki heykel grupları, Kommagene Krallığı'nın Helenistik ve Pers mitolojilerini birleştirme çabasının somut örneklerini sunmaktadır. Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras-Hermes, Artagnes-Herakles-Ares ve Kommagene tasvirlerinin bir arada yer alması, doğu ve batı kökenli tanrı figürlerinin bilinçli bir şekilde sentezlenerek yeni bir ideolojik çerçeve oluşturulduğunu göstermektedir. Bu heykeller, yalnızca dini bir birleşimi değil, aynı zamanda krallığın çok kültürlü kimliğini vurgulayan ve meşruiyetini pekiştiren bir siyasi propaganda aracı olarak da değerlendirilmelidir (Başgelen, 1998). Nemrut Dağı'ndaki heykellerde Helenistik ve Pers tanrılarının bir araya getirilmesi, Kommagene Krallığı'nın çok kültürlü yapısının somut bir göstergesidir. Bu sentez, krallığın hem Helenistik dünyaya hem de Pers mirasına olan bağlılığını yansıttığı gibi, siyasi meşruiyetin sağlanmasında da bilinçli bir araç olarak kullanılmıştır. Kommagene, bu kültürel sembollerini harmanlayarak kendi ideolojik kimliğini inşa etmiş ve Doğu ile Batı arasında bir köprü işlevi görmüştür (Başgelen, 1998). Nemrut Dağı'nda yer alan heykeller, Kommagene Krallığı'nın kültürel sentez anlayışını görsel ve ideolojik düzeyde yansıtan önemli örnekler arasında yer almaktadır. Yunan, Pers ve yerel Kommagene unsurlarının bir arada kullanıldığı bu anıtlarda, hükümdar figürü tanrılarla aynı düzlemde betimlenerek hem siyasi otoritesi hem de tanrısal meşruiyetini pekiştirmeye çalışmıştır. Bu heykeller, yalnızca estetik birer sanat eseri değil, aynı zamanda kraliyet propagandasının aracı olarak kültürel kimliğin inşasında da merkezi bir rol üstlenmektedir (Gmbh, 1991).

I. Antiochos'un tiarasının tasarımı, Pers kökenli "kıtaris" tipine dayanan bir unsuru yansıtarak, hükümdarın hem köklü bir kültürel mirasa sahip olduğunu hem de meşruiyetini bu geleneksel formlar üzerinden pekiştirmeye çalıştığını ortaya koyar. Bu başlık biçimi, yalnızca bir kraliyet simgesi olmakla kalmayıp, aynı zamanda Antiochos'un tanrısal statüsünü vurgulayan önemli bir ikonografik unsura dönüşmüştür (Gmbh, 1991). Nemrut Dağı'nda yer alan heykellerin sıralanışı, yalnızca bir estetik tercih değil, aynı zamanda derin bir ideolojik anlam taşır. Kral I. Antiochos'un figürünün Kommagene tanrıçası Fortuna-Tyche (yerel Kommagene tanrıçası), Zeus, Apollo ve

Herakles ile birlikte konumlandırılması, hükümdarın tanrısal kimliğiyle birlikte Helenistik ve Pers geleneklerinin birleşimini yansıtmaktadır. Bu düzenleme, Kommagene Krallığı'nın dini propagandayı kültürel ve görsel bir anlatı aracılığıyla nasıl yapılandırıldığını göstermektedir (Yaşar, 2019). Bu sıralanışta, yerel tanrıların da Helenistik ve Pers panteonundaki karşılıklarıyla birlikte yer alması, sentezin kapsamını genişletmektedir.

Arsemia'daki selamlaşma kabartması, Kommagene Krallığı'nın Helenistik ve Pers kültürlerini harmanlama çabasını yansıtan önemli bir sanatsal eserdir. Kabartmada, Kral I. Antiochos'un Herakles ile el sıkışırken tasvir edilmesi, kralın tanrılarla olan bağını ve ideolojik meşruiyetini vurgulayan bir sahne olarak değerlendirilir. Kralın üzerindeki kıyafet, Helenistik ve Pers unsurlarının birleşimini yansıtarak dönemin kültürel sentezini gözler önüne sermektedir. Ayrıca, figürlerin kompozisyonu ve ikonografisi, Kommagene sanatının karakteristik özelliklerini barındırarak, krallığın siyasi ve dini propagandasına hizmet eden görsel bir anlatı sunmaktadır (Yalınel, 2019). Hierothesion alanında yer alan deksiosis kabartmaları, I. Antiochos'un tanrılarla olan sembolik temasını betimleyerek onun ilahi meşruiyetini pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle Herakles ile tokalaşma sahnesi, Helenistik ve Pers kültürel öğelerinin birleşimini yansıtan önemli bir görsel anlatım olarak öne çıkmaktadır. Bu tür tasvirler, Kommagene Krallığı'nın kültürel sentez politikalarının sanatsal yansımaları arasında değerlendirilmektedir (Hoepfner, 2018).

Hierothesion platosunda yer alan heykeller, sahip oldukları detaylı işçilikle dikkat çekmektedir. Özellikle parmak ve tırnak gibi anatomik unsurların incelikle yontulmuş olması, Kommagene sanat anlayışında yüksek bir estetik kaygının varlığını ortaya koymaktadır. Bu durum, yerel sanat gelenekleri ile Helenistik heykel anlayışının başarılı bir biçimde sentezlendiğini göstermektedir (Hoepfner, 2018). I. Antiochos dönemine ait tanrı heykelleri, Helenistik ve Pers unsurların sembolik bir senkretizmini yansıtan önemli yapıtlar arasında yer alır. Bu heykellerin biçimsel özellikleri, Helen sanatına özgü anatomik idealizmi barındırırken, başlarında yer alan Pers tiaraları ve Doğu'ya özgü giysi detayları ile kültürel bir denge kurulmuştur. Bu biçimsel birleşim, yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda Kommagene Krallığı'nın kültürel çeşitliliğini ve siyasi meşruiyetini vurgulayan bilinçli bir mesaj niteliğindedir (Jacobs, 2018). Bu senkretizm de, yerel Anadolu sanatının geometrik desenleri ve stilize formları gibi unsurların da Helenistik idealizmle nasıl harmanlandığına dair örnekler verilebilir.

Helenistik Dönemde Kommagene’de mozaik sanatının yalnızca saray ve dini yapılarda bulunması dikkat çekicidir. Bu sanatın bölgedeki elit sınıfın gücünü ve prestijini yansıttığını göstermektedir. Özellikle Arsameia on Nymphaios dışında bölgede başka mozaik örneklerinin bulunmaması, mozaiklerin halktan ziyade yönetici sınıfın kullanımı için ayrılmış lüks ve ince işçilikli yapılarla ilişkilendirildiğini desteklemektedir (Tanrıverdi, 2023). Kommagene Krallığı’nın mimari ve sanatsal yapıları, bölgenin kültürel mirasını yansıtan çeşitli unsurlar barındırmaktadır. Özellikle kral kültüne ait betimlemeler, Kuzey Suriye’deki Tell Halaf’ta görülen çift taht ve kartallı sütun gibi sembollerle benzerlik göstermektedir. Ayrıca, IV. Antiochos’un sikkelerinde Hitit geleneklerine ait volüt motifinin kullanılması, Kommagene sanatında Hitit etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Bu unsurlar, krallığın siyasal meşruiyetini güçlendirmek amacıyla görsel semboller olarak değerlendirilmiş ve Helenistik, Pers ve yerel Anadolu gelenekleriyle harmanlanmıştır (Metzler, 2018). Bu sentez, Kommagene sanatına kendine özgü bir eklektik üslup kazandırmıştır.

3.1.2. Mezar yapıları ve anıtlar

Helenistik dönem, kültürel yayılım açısından antik dünyanın en geniş coğrafi etkiye sahip evrelerinden biri olmuş, Yunan kültürünün izleri doğuda uzak coğrafyalara kadar ulaşmıştır. Bu dönemde Küçük Asya’daki birçok krallık farklı kültürel sentezlerin temsilcisi konumundayken, Kommagene Krallığı kendine özgü özellikleriyle öne çıkmaktadır. Sahip olduğu zengin yazıtlar ve anıtsal mimari yapılar sayesinde, krallığın ideolojisi ve kült pratiği somut biçimde incelenebilmekte, bu da Kommagene Krallığı’nın kralliyet ideolojisini ve kült pratiğini yansıtan nadir örneklerden biri haline getirmektedir (Dörner, 1975).

Kommagene Krallığı’na ait anıtsal mezar yapıları, Helenistik mimari unsurlar ile yerel geleneklerin özgün bir sentezini sergilemektedir. Dikili Taş ve Karakuş Tümülüsü gibi yapılar, sütunlu düzenlemeleri ve üzerlerindeki kabartmalarla dikkat çekmektedir. Karakuş Tümülüsündeki yazıtlar, Kral Mithradates’in annesi, kızı ve torununa ait mezarları işaret ederken, sütunların tepesindeki kabartmalar klasik Yunan sanatından farklı, bölgenin Geç Hitit ve yerel Anadolu sanat geleneklerinden izler taşıyan bir estetik anlayışını yansıtmaktadır. Bu anıtlar, Kommagene’de mezar mimarisinin hem ideolojik hem de kültürel bir temsil aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu anıtsal yapıların inşasında, Kommagene Kralı ve Yunan kökenli çevresinin Batı’dan sanatçı ve mühendisler getirmiş olması muhtemeldir (Dörner, 1975). Bu durum, Helenistik

dünyanın geniş coğrafyasındaki kültürel ve sanatsal etkileşimin bir göstergesidir. Kommagene Krallığı'ndaki atalar galerisi geleneği ise kökenlerini Geç Hitit kültürüne dayandıran uzun bir anıtsal geleneğin devamı niteliğindedir. M.Ö. 2. bin yıldan itibaren Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da yaygın olan kabartmalı mezar stelleri, bu geleneğin önemli temsilcileri olmuş ve Kommagene Krallığı'nın kültürel sentez anlayışı içinde yeni bir biçim kazanmıştır (Messerschmidt, 2018). Arsameia yazıtları da I. Antiochos'un atalarına ve tanrılara duyduğu saygıyı ifade eden, aynı zamanda Kommagene Krallığı'nın dinsel ve kültürel propagandasını yansıtan önemli epigrafik belgelerdir. Bu yazıtlar, kraliyet ideolojisinin meşruiyetini pekiştirmek ve hükümdarın tanrılarla olan bağını vurgulamak amacıyla oluşturulmuştur (Yalımel, 2019).

Kommagene Krallığı'ndaki kültürel sentezin en görkemli mimari ifadesi ise Nemrut Dağı Tapınak Kompleksi'dir. Kral I. Antiochos tarafından M.Ö. 35 civarında inşa ettirilen bu anıt mezar, Helenistik tümülüs geleneğinin anıtsallığı ile Pers mezar kültüründeki kutsal alan anlayışının eşsiz bir birleşimini yansıtan mimari ve sanatsal öğelere sahiptir. Tümülüsün doğu ve batı teraslarında yer alan figürler ve yazıtlar, Kommagene Krallığı'nın kültürel kimliğini şekillendiren iki büyük medeniyetin etkisini açıkça gözler önüne sermektedir (Keil, 1940). Adıyaman yakınlarında, yüksek bir zirvede konumlanan ve 1987'de UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen Nemrut Dağı Anıt Kompleksi, I. Antiochos tarafından M.Ö. 62 yılında mezar ve kutsal alan olarak inşa edilmiştir. Kırma kireç taşlarından yapılan tümülüs ve devasa heykeller, Antiochos'un kendisini tanrılaştırma ve meşruiyetini pekiştirme çabasının bir ürünü olarak değerlendirilmelidir (Yaşar, 2019). I. Antiochos, Nemrut Dağı'nda inşa ettirdiği bu mezar anıtında hem Yunan hem de Pers tanrılarının unsurlarını bir araya getirerek Kommagene Krallığı'nın kültürel sentezini somutlaştırmıştır. Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras-Helios-Hermes ve Herakles-Artagnes gibi tanrı heykelleri, krallığın dini ve siyasi propagandasının güçlü sembolleri olarak kullanılmıştır (Yalımel, 2019). Pers mezar kültüründe görülen kutsal alan yaratma ve atalara tapınma geleneği, Nemrut Dağı'nın sadece bir mezar değil, aynı zamanda dini törenlerin düzenlendiği bir merkez olmasında belirgindir.

Nemrut Dağı'ndaki bu anıt mezar ve tanrı heykelleri, Kommagene Krallığı'nın kültürel sentezini ve kralın doğu ile batı arasındaki köprü olma arzusunu simgelemektedir. Antiochos, bu yapılar aracılığıyla hem Pers kraliyet ideolojisindeki tanrısal köken mitlerine hem de Yunan-Makedon mirasına atıfta bulunarak krallığını iki kültürün birleştirici bir merkezi olarak konumlandırmıştır (Yalımel, 2019). Yaklaşık 75 metre

yüksekliğe ulaşan tümülüs ve ufka dönük heykeller, Antiochos'un evrensel hâkimiyet iddiasını simgelerken, kendisini tanrılarla özdeşleştirmesi ve soyunu her iki büyük krallığa dayandırması, bu yapıyı ideolojik bir propaganda aracına dönüştürmüştür. Kral I. Antiochos, Nemrut Dağı'nın zirvesini seçerek Perslerin yüksek yerleri kutsal sayma geleneğini benimsemiş ve sanatı birleştirerek halkı üzerinde derin bir etki yaratmayı amaçlamıştır (Yaşar, 2019). Hierothesion olarak adlandırılan bu kutsal alan, Antiochos'un hükümdarlığının ilahi statüsünü pekiştiren ve Kommagene'nin dinsel yapısını yansıtan merkezi bir sembol olarak inşa edilmiştir. Antiochos'un tanrılarının yanında bir taht edinme ve ruhunun göğe yükselme arzusu, bu yapının dinsel ve monarşik işlevini vurgulamaktadır (Strootman, 2016). Nemrut Dağı'ndaki tümülüsün anıtsal boyutu ve kullanılan kesme taş işçiliği, Helenistik dönem mimarisinin etkileyici örnekleriyle benzerlik gösterirken, heykellerin konumu, kralın kendisini tanrılaştırma sürecinin somut bir ifadesidir (Yaşar, 2019). Messene'deki hierothesion ile Kommagene'deki benzer yapılar arasındaki tasarımsal ortaklıklar, Helenistik dönem mimarisinde paylaşılan kültürel ve dini kodları göstermektedir (Hoepfner, 2018). Ancak Nemrut Dağı'ndaki anıtların devasa boyutları ve heykellerin özgün ikonografisi, yerel Kommagene yorumunu da yansıtmaktadır.

Kral I. Antiochos'un Nemrut Dağı'nda inşa ettirdiği tapınaksal mezar kompleksi, Doğu ve Batı dünyaları arasındaki kültürel sentezin anıtsal bir yansımasıdır. Yapının doğu ve batı teraslarına ayrılması ve her iki terasa da ilgili medeniyetlerin tanrılarına ait heykellerin yerleştirilmesi, Antiochos'un dinsel ve kültürel ideolojisinin somut bir ifadesidir. Nemrut Dağı'nda yer alan tanrı heykelleri, I. Antiochos'un Doğu (Pers) ve Batı (Yunan) kültürlerini sentezleme yönündeki ideolojik yaklaşımının somut bir yansımasıdır. Tanrı figürlerinin hem Yunan hem de Pers isimleriyle adlandırılması, her iki medeniyetin dini ve kültürel kodlarına eşit derecede atıfta bulunulduğunu göstermektedir (Şahin, 1998). Özellikle heykellerdeki giyim kuşam ve başlıklar, her iki kültürün stilistik özelliklerini bir arada sunarak görsel bir sentez oluşturmaktadır.

Nemrut Dağı'ndaki anıtlar, yalnızca Kommagene Krallığı'nın değil, aynı zamanda Helenistik dönemin kültürel dinamiklerinin anlaşılması açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu alandaki mimari düzenlemeler ve yazıtlar, Doğu ve Batı kültürlerinin kaynaşmasının somut birer yansıması olarak değerlendirilmelidir. Kommagene Krallığı, bu kültürel çeşitliliği siyasi meşruiyetini güçlendirmek amacıyla etkin bir şekilde kullanmış ve Nemrut Dağı, kültürel sentezin politik bir söylemle

bütünleştirdiği eşsiz bir anıtsal merkez olarak öne çıkmıştır (Petzl, 2018). Nemrut Dağı'nın zirvesindeki anıtsal mezar kompleksi ve heykel grupları, I. Antiochos'un kendisini hem Büyük İskender'in hem de I. Dareios'un meşru mirasçısı olarak konumlandığını göstermektedir. Anıtın mimari düzenlemesi, doğuya ve batıya dönük olmasıyla Kommagene'nin coğrafi ve kültürel konumunu vurgulamakta ve krallığın Doğu ile Batı arasında bir köprü oluşturma çabasını simgelemektedir (Taşdöner Özcan, 2015). Kommagene Kralı I. Antiochos tarafından Nemrut Dağı'nın zirvesine inşa ettirilen bu görkemli yapı, krallığın Helenistik ve Pers kültürel mirasını bir araya getiren en çarpıcı örneklerden biridir ve hükümdarın tanrısal statüsünü vurgulayan bir propaganda aracı olarak da işlev görmüştür (Başgelen, 1998). Hierothesion, kralın ölümsüzlüğünü simgeleyen ve krallığın kültürel kimliğini dini bir zeminde pekiştiren kutsal bir mekân olarak inşa edilmiştir (Başgelen, 1998). Tümülüsün iç yapısı hakkında detaylı arkeolojik veriler sınırlı olsa da, çevresindeki sunaklar ve ritüel alanları, burada törenlerin düzenlendiğini göstermektedir.

Helenistik dönem mimarisi içerisinde gözlemlenen ortak kültürel ve dini kodlar, farklı bölgelerdeki yapıların tasarımında benzerliklere yol açmıştır. Bu durum, Messene'de yer alan hierothesion ile Kommagene Krallığı'ndaki hierothesion'lar arasındaki tasarımsal paralelliklerde açıkça görülmektedir. Bu benzerlikler, Kommagene Krallığı'nın yalnızca kendi yerel geleneklerine bağlı kalmadığını, aynı zamanda geniş Helenistik dünyanın mimari ve ritüel anlayışına da açık olduğunu göstermektedir (Hoepfner, 2018). Ancak Kommagene hierothesion'ları, özellikle Nemrut Dağı'ndaki, anıtsal boyutları ve özgün heykeltıraşlık programlarıyla Helenistik dünyada benzersiz bir yere sahiptir.

Kral I. Antiochos'un Nemrut Dağı'nda inşa ettirdiği tapınaksal mezar kompleksi, Doğu ve Batı dünyaları arasında kurulan kültürel sentezin anıtsal bir ifadesi olarak öne çıkar. Yapının Doğu ve Batı olmak üzere iki terasa ayrılması ve her iki terasa da ilgili medeniyetlerin tanrılarına atfedilen heykellerin yerleştirilmesi, salt mimari bir tercih olmanın ötesinde, Antiochos'un dinsel ve kültürel ideolojisinin somut bir yansımasıdır. Bu düzenleme, Güneş'in hareketlerinden ziyade, hükümdarın kendi kimliğini inşa etme ve farklı kültürleri birleştirme yönündeki bilinçli politikasıyla doğrudan ilişkilidir (Şahin, 1998).

Nemrut Dağı'nda yer alan tanrı heykelleri de Kommagene Kralı I. Antiochos'un Doğu (Pers) ve Batı (Yunan) kültürlerini sentezleme amacını taşıyan ideolojik yaklaşımının somut bir kanıtıdır. Bu heykeller, sadece sanatsal birer temsil olmanın ötesinde, iki farklı

kültürel geleneği bütünleştirme çabasının güçlü birer simgesidir. Nitekim, tanrı figürlerinin hem Yunan hem de Pers isimleriyle anılması, her iki medeniyetin dini ve kültürel kodlarına eşit derecede vurgu yapıldığını göstermektedir (Şahin, 1998). Bu heykellerdeki sakal ve saç stilleri gibi detaylar da Doğu ve Batı ikonografisinin bilinçli bir birleşimini sergilemektedir.

3.2. Din ve Mitolojide Kültürel Birleşim

3.2.1. Tanrı figürlerinin sentezi

Yaklaşık 200 yıl boyunca Doğu ve Batı kültürlerinin etkisi altında kalan Kommagene Krallığı, bu iki medeniyetin unsurlarını benzersiz bir şekilde bünyesinde barındırmıştır. Bu kültürel sentezin en belirgin yansımalarından biri, Nemrut Dağı'ndaki anıt mezar ve heykellerde gözlemlenmektedir. Bu eserler, Kommagene Krallığı'nın doğu ve batı kültürlerini harmanlayan özgün kimliğini açıkça ortaya koymaktadır (Kaya, 2021). Kommagene Krallığı, Pers ve Helen kültürlerinin önemli bir kesişim noktası olarak öne çıkmıştır. Bu yoğun kültürel etkileşim, mimariden dini inanışlara kadar pek çok alanda kendini göstermiştir. Özellikle Nemrut Dağı'ndaki tanrı heykelleri ve yazıtlar, Parth-Helen etkilerini belirgin bir şekilde yansıtmaktadır. Ahuramazda ve Mitraizm gibi Doğu inançlarının yanı sıra Eski Yunan tanrılarının Kommagene panteonuna dahil edilmesi, bu sentezin çarpıcı örneklerindendir. Zeus-Oromasdes ve Apollo-Mithras gibi tanrısal birleşimler, Helenistik ve Pers inançlarının nasıl kaynaştığını somut bir şekilde göstermektedir. Bu bağlamda, Kommagene Krallığında din ve mitoloji, sadece bir inanç sistemi olmanın ötesine geçerek, aynı zamanda bir kraliyet ideolojisi ve siyasi propaganda aracı olarak da önemli bir rol oynamıştır (Başgelen, 1998; Yıldırım, Temizkan, 2023).

Kral I. Antiochos'un dini politikası, Pers ve Makedon geleneklerini sentezleyerek Kommagene'ye özgü bir pantheon oluşturma amacını taşımıştır. Arsameia am Nymphaios'taki yazıtlar, onun yalnızca Pers ve Makedon tanrılarını değil, aynı zamanda yerel Anadolu tanrılarını da kutsal kabul ettiğini göstermektedir (Mittag, P., 2004). Bu kültürel sentezin oluşmasında, Antiochos'un Pers kökenli babası I. Mithridates Callinicus ve Helen kültürüne mensup annesi VII. Laodice Thea'nın etkisi önemli rol oynamıştır (Yıldırım, 2013). Antiochos'un dini inançları, hem Pers hem de Helenistik dünyasına olan bağlılığını yansıtarak, farklı kültürel geleneklerin birleşiminden doğan güçlü bir kimlik inşa etmiştir. Bu sentez, sadece dini alanda kalmamış, aynı zamanda diplomatik ilişkilerde de etkili olmuştur. I. Antiochos, Nemrut Dağı'nda inşa ettirdiği anıtsal heykeller

aracılığıyla Grek ve Pers dini unsurlarını bir araya getirerek özgün bir kült sentezi yaratmıştır. Bu sentezde tanrıların Grek ve Pers isimleri birleştirilerek kullanılmış, yazıtlarda Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras-Helios-Hermes, Herakles-Artagnes-Ares gibi isimlendirmelerle ifade edilmiştir (Yalınel, 2019; Başgelen, 1998). Ayrıca, Kommagene'nin bereket tanrıçası figürü olan Kommagene Tyche'sinin Helen Hera'sı ve Pers Anahita'sı ile özdeşleştirilmesi, her iki kültürün inanç sistemlerinin birleşimini yansıtan önemli bir örnek teşkil etmektedir. I. Antiochos'un Doğu ve Batı kültürlerini birleştirme yönündeki dünya görüşü doğrultusunda ortaya çıkan bu senkretik anlayış, krallığın dini politikasının somut bir göstergesi niteliğindedir (Başgelen, 1998).

I. Antiochos'un tanrılara hem Grek hem de Pers kökenli isimler atfederek oluşturduğu bu senkretik yaklaşım, Kommagene Krallığı'nın çok kültürlü yapısını yansıtan önemli bir örnektir. Bu tanrısal birleşimler, hem Helenistik hem de Pers dini geleneklerinin bilinçli bir şekilde harmanlandığını göstermektedir. Bu durum, yalnızca dinsel bir tercih olmanın ötesinde, Doğu ile Batı kültürlerini bir araya getirme yönündeki siyasi bir iradenin ve propagandacı bir stratejinin de göstergesidir (Başgelen, 1998). Kommagene Krallığı'nda Helen ve Pers tanrılarının adlarının birleştirilerek kullanılması, Helen-Pers senkretizminin belirgin bir örneğini oluşturur. Kral Antiochos, Apollon, Mithras ve Helios gibi tanrıları bir araya getirerek hem Helenistik dünyanın tanrısal imgelerini hem de yerel Kommagene inanç sistemlerini sentezlemiştir. Bu tanrısal birleşimler, dini bir yaklaşımın yanı sıra yerel halkı ortak bir inanç sistemi etrafında birleştirmeye yönelik ideolojik bir strateji ve kraliyet propagandası aracı olarak da işlev görmüştür (Hoepfner, 2018).

Nemrut Dağı'ndaki tanrılar panteonu, Kommagene Krallığı'nın bu kültürel sentezini açıkça yansıtmaktadır. Pers Ahuramazda geleneği ile Makedon Herakles kültü birleştirilmiş, tanrılar hem Helenistik hem de Pers unsurlarını barındıracak şekilde temsil edilmiştir (Mittag, P., 2004). Mithras, Antiochos'un atalarının koruyucu tanrısı olarak kabul edilirken, Makedon Herakles ile de ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, Antiochos'un babası Mithradates'in adı, onun Mithras ile özel bir bağı olduğuna işaret etmektedir. Nemrut Dağı'ndaki deksioseis kabartmalarında tanrı figürleri, Helenistik heykel geleneğindeki idealize edilmiş insan formlarını yansıtırken, üzerlerindeki Pers giysileri, başlıklar ve saç-sakal stilleri gibi detaylar, kültürel sentezin görsel ifadeleridir. Bu durum, Kommagene Krallığı'nın hem Pers hem de Helenistik unsurları bilinçli bir şekilde bir araya getirdiğini ve bunun siyasi bir strateji olarak benimsendiğini göstermektedir (Mittag, P., 2004; Başgelen, 1998). Nemrut Dağı'ndaki heykel gruplarında Zeus-Oromasdes, Apollon-

Mithras-Hermes, Artagnes-Herakles-Ares gibi tanrılar bir arada betimlenmiştir. Bu ikonografik düzenleme, Helenistik ve Pers mitolojilerinin birleşimini temsil etmekte; Kommagene Krallığı'nın çok kültürlü yapısını ve bu kültürel birleşimi temel alan bir propaganda stratejisi izlediğini ortaya koymaktadır (Başgelen, 1998).

Antiochos'un tanrısal kökenine dair tasvirlerde, Helenistik ve yerel inanç unsurlarının iç içe geçtiği görülmektedir. Özellikle Zeus-Oromasdes ve Apollon-Mithras gibi tanrı birleşimleri, Kommagene Krallığı'nın kültürel kimliğini şekillendiren dini sentezin belirgin örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu figürler, yalnızca teolojik bir birleşimi değil, aynı zamanda farklı halkların kültürel miraslarının bir arada temsil edilmesini de yansıtmaktadır. Kommagene Kralı Antiochos'un tanrısal soyunu vurgulayan tasvirlerde, Helenistik ve yerel (Doğu kökenli) unsurların başarılı bir biçimde harmanlandığı görülmektedir. Bu sentez, krallığın kimliğini şekillendiren kültürel çeşitliliği yansıtmaya açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle Zeus-Oromasdes ve Apollon-Mithras gibi tanrısal birleşimler, Kommagene'nin hem Doğu hem Batı inanç sistemlerini bünyesinde barındıran eşsiz yapısını ortaya koymaktadır. Kommagene Krallığı'nın kültürel yapısında önemli bir yer tutan tanrısal soy anlatıları, hem yerel hem de Helenistik unsurların bütünleştiği bir anlatım biçimi sergilemektedir. Kral Antiochos'un tanrısal atalarına dair betimlemelerde görülen Zeus-Oromasdes ve Apollon-Mithras gibi figürler, Doğu ve Batı kökenli tanrıların sentezlenerek özgün bir dinî kimlik oluşturulduğunu göstermektedir. Bu birleşim, Kommagene'nin çok kültürlü yapısını ve dini söylemin, politik meşruiyeti güçlendirmek amacıyla nasıl kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır (Petzl, 2018).

Antiochos'un Nemrut Dağı'ndaki kitabesinde geçen "Persler, Makedonyalılar ve Kommagene'nin baba-tanrıları torunlarına lütfkar olsun" ifadesi, hükümdarın Helenistik ve Pers kültürel mirasını sahiplenerek halkına aktardığı çok katmanlı kimliğin göstergesidir. Bu ifade, yalnızca dini bir temenni olmanın ötesinde, Kommagene halkını ortak bir geçmiş ve tanrısal soy üzerinden birleştirme amacını taşıyan güçlü bir siyasi propaganda aracıdır (Başgelen, 1998). Arsameia am Euphrat'taki kült alanında tapınılan tanrılar da Kommagene Krallığı'nın dini sentezini açıkça yansıtmaktadır. Apollon, Herakles, Hera Teleia, Zeus Oromasdes, Artagnes-Herakles, Mithras-Apollon ve Helios-Hermes gibi tanrıların varlığı, Pers ve Helenistik geleneklerin bir araya getirildiğini göstermektedir. Bu panteon, Arsameia am Nymphaios'taki yazıtlarla büyük ölçüde örtüşmekte olup, krallık genelinde ortak bir dini anlayışın benimsendiğini kanıtlamaktadır (Mittag, P., 2004).

Kommagene Krallığı'nda tanrı tasvirleri, bölgesel ve kültürel etkileşimlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Nemrut Dağı'ndaki betimlemelerde Pers geleneğinin etkisiyle Mithras olarak sunulan tanrı figürü, Samosata'da daha belirgin bir Helenistik form kazanarak Helios şeklinde tasvir edilmiştir. Bu durum, krallığın dini ikonografisinde Helenistik ve Pers unsurlarının yalnızca bir sentez oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda coğrafi ve kültürel bağlama göre farklı biçimlerde ifade edildiğini göstermektedir (Keil, 1940). Sofraz Köyü'nde bulunan stel, I. Antiochos ile Apollon'u deksioseis sahnesinde birlikte tasvir etmektedir. Bu sahnedeki Apollon betimi, Kommagene'nin diğer kutsal alanlarında yer alan Mithras-Hermes biçimindeki tasvirlerden farklılık göstermektedir. Stel üzerinde Apollon'un yalnızca adıyla anılması ve elinde defne dalı taşıması, onun geleneksel Helenistik özelliklerine vurgu yapıldığını göstermektedir. Antiochos'un bu tasviri tercih etmesi, yerel inançlarla Helenistik ikonografik unsurların bilinçli bir şekilde sentezlendiğini ortaya koymaktadır (Wagner, Petzl, 1976).

Kommagene Kralı I. Antiochos, Nemrut Dağı'ndaki kutsal alanı, dualarını işiten Apollon ile birlikte Artemis Diktyнна'ya adanmıştır. Girit kökenli bir tanrıça olan Diktyнна, erken dönemlerden itibaren Yunan mitolojisinin önemli figürlerinden Artemis ile özdeşleştirilmiş, bu bağlamda hem yerel hem de Helenistik inanç sistemlerinin bir birleşimini temsil etmiştir. Bu adanış, Kommagene'deki dini senkretizmin tanrısal düzeydeki yansımalarından biri olarak değerlendirilmektedir (Wagner, Petzl, 1976). Sofraz Köyü ve Zeugma'daki erken dönem steller, Apollon Epekoos ve Artemis Diktyнна gibi tanrıların adlarının kullanıldığını göstermektedir. Ancak ilerleyen dönemlere ait stellerde, bu tanrı adlarının yerini Helen ve Pers kültürel unsurlarının birleşimiyle oluşturulan senkretik tanrı adları almıştır. Bu değişim, Kommagene'deki dini pratiğin zamanla evrilerek çok katmanlı bir kültürel kimliğe büründüğünü ve her iki geleneğin birlikte anılmasını sağlayan yeni bir dinî söylem geliştirildiğini göstermektedir (Jacobs, 2018).

I. Antiochos'un M.Ö. 62 yılında gerçekleştirdiği kült reformu, Kommagene Krallığı'nın dinî yapısında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu reform çerçevesinde erkek tanrılar, Helen isimleriyle anılmış ve aynı zamanda doğulu, yani Pers kökenli karşılıklarıyla özdeşleştirilmiştir. Tanrıçalar ise yalnızca Helenistik gelenek doğrultusunda adlandırılmıştır. Bu durum, Helen ve Pers unsurlarının bilinçli bir şekilde harmanlandığını ve krallığın senkretik bir dinî kimlik inşa etmeye çalıştığını göstermektedir. M.Ö. 62 yılından itibaren I. Antiochos tarafından inşa ettirilen anıtlarda

görülen Helen-Helenistik tanrılar ile onların Doğulu (özellikle Pers kökenli) eşdeğerlerinin birleşimi, bu senkretik dini anlayışın somut bir ifadesidir (Jacobs, 2018). Bu reform, Kommagene'nin kültürel sentez politikasının dinî alandaki önemli bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Geç Helenistik Dönem'de kralların tanrılaştırılması yaygın bir uygulama haline gelmiş ve dini yapılar, yerli tanrılarının Helen panteonuyla birlikte varlıklarını sürdürdüğü çok katmanlı bir inanç sistemine evrilmiştir. Mısır kökenli tanrılarının Helen dünyasında etkili olması ve Doğu tanrılarının Batı'ya yayılmasıyla birlikte, dinî alanda geleneksel dengeler sarsılmış ve farklı tanrısal figürlerin ve ibadet biçimlerinin birleşmesine dayanan senkretik bir yapı ortaya çıkmıştır. Senkretizm, bu dönemin kaçınılmaz bir sonucu olarak şekillenmiştir (Hoepfner, 2018).

Pers dini, iyi ve kötü arasındaki düalizm esasına dayalı resimsiz bir inanç sistemine sahipken, Helenistik dünyada antropomorfik ve görsel tanrı tasvirleri yaygındı. Kommagene Kralı I. Antiochos, bu iki inanç sistemindeki farklılıkları gidermek amacıyla, Helen tanrılarına eski Pers adlarını vererek onları içerikten arındırılmış ünvanlar hâline dönüştürmüştür. Bu yaklaşım, Helenistik dönemde dinî ve kültürel uyum politikalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Hoepfner, 2018). Kommagene Krallığı'nın coğrafi konumu, Bereketli Hilalin kuzey sınırlarında yer alması nedeniyle tarih boyunca farklı kültürel etkileşimlere olanak tanımış ve bölge, Helenistik ve Pers geleneklerinin harmanlandığı özgün bir sentezin merkezi haline gelmiştir. I. Antiochos'un tanrılara hem Yunan mitolojisinde hem de Pers inanç sisteminde karşılık gelen isimleri vermesi, bu kültürel birleşimin en belirgin örneklerinden biridir. Nemrut Dağı'ndaki anıtsal heykeller ve yazıtlar, Kommagene'nin bu sentezi nasıl benimsediğini ve yönetsel ideolojisine entegre ettiğini gösteren önemli kanıtlardır (Yalınel, 2019).

Kummukh'un yöneticileri Kundaşpi ve Kuštaşpi'nin Aryan kökenli isimler taşıması, bölgedeki yönetici elitin İranî unsurlar barındırdığına işaret etmektedir. Bu durum, Mitanni Krallığı'nda da benzer şekilde İranî kökenli bir yönetici sınıfının varlığına dair bulgularla örtüşmektedir. Özellikle Aryan tanrılarının ve kültürel unsurlarının bölgede uzun süre etkisini sürdürmüş olması, İranî etkilerin sadece siyasi değil, aynı zamanda dini ve kültürel boyutlarıyla da incelenmesi gerektiğini göstermektedir (King, 1913). Geç Hitit Devletleri'nin çok tanrılı inancı ve panteonlarındaki Hitit dini mirasının devamlılığı, Kommagene Krallığı'nın dini inançlarını sentezleyerek hem Helenistik hem de Pers geleneklerini bir araya getiren özgün bir panteon oluşturmasıyla benzerlik

göstermektedir. Bu durum, Kommagene'nin dinsel propagandasında geçmiş medeniyetlerin etkisinin belirgin bir şekilde hissedildiğini göstermektedir. Geç Hitit döneminde Fırtına Tanrısı'nın Tarhun adıyla anılması ve heykeltıraşlık eserlerindeki dini ve kültürel devamlılık, Kommagene Krallığı'ndaki kültürel süreklilik ve sentez örnekleriyle paralellikler sunmaktadır. Nemrut Dağı'ndaki tanrı heykelleri, Helenistik ve Pers etkilerinin yanı sıra, yerel Anadolu geleneklerinin (örneğin, Frig ana tanrıçası Kybele veya Hitit'in güneş tanrıçası Hepat'ın yerel yorumları) da bir birleşimi olarak tasarlanmış ve bu kültürel mirası yansıtmıştır. Geç Hitit panteonunda önemli bir yere sahip olan Kubaba (Hepatu)'nın farklı kültürel çevrelerde farklı isimlerle anılması ve Kommagene Krallığı'nın bölgesel ve kültürel mirasları sentezleyerek kendine özgü bir dinsel kimlik oluşturması, benzer kültürel adaptasyon ve sentez süreçlerini işaret etmektedir. Bu durum, krallığın kültürel propaganda stratejisinde geçmiş uygarlıkların dini öğelerinden nasıl faydalandığını ve bu unsurları kendi politik meşruiyetini güçlendirmek için nasıl kullandığını göstermektedir. Geç Hitit Devletleri'ndeki çok sayıda tanrı ve tanrıça kültü ile Kommagene Krallığı'nın farklı kültürlerden gelen tanrıları bir araya getirerek kendine özgü bir dinsel kimlik oluşturması, her iki bölgenin de dini inançlardaki çeşitliliği ve sentez eğilimini ortaya koymaktadır. Bu sentez, yalnızca dini inançların birleşimini değil, aynı zamanda kralların ilahi meşruiyetini güçlendirme stratejisini de ortaya koymaktadır (Kaya, 2020).

I. Antiochos'un kraliyet propagandası, Kommagene Krallığı'nı Doğu ve Batı kültürlerinin birleşim noktası olarak sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, hem Pers hem de Helen kökenlerine eşit derecede vurgu yaparak, hükümdarlığının meşruiyetini her iki kültürel mirasa dayandırmıştır. Hierothesion'da tapılan tanrıların senkretik yapısı da bu sentezin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zeus-Oromasdes, Apollo-Mithras-Helios ve Artagnes-Herakles-Ares gibi tanrıların bir araya getirilmesi, Antiochos'un iki büyük geleneği harmanlayarak siyasi ve dini bir bütünlük oluşturma çabasını yansıtmaktadır. Bu durum, hükümdarın yalnızca politik bir strateji değil, aynı zamanda kültürel bir birliktelik ideali geliştirdiğini de göstermektedir (Strootman, 2016). Kommagene Krallığı'nın kültürel ve ideolojik politikaları, Pers ve Helen unsurlarının tanrısal figürlerde kaynaştırılmasıyla açıkça gözlemlenmektedir. Kral Antiochos'un yazıtlarında sıklıkla vurgulanan bu sentez, tanrı adlarında da kendini göstermektedir: Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras-Helios-Hermes ve Artagnes-Herakles-Ares gibi bileşik isimler, farklı kültürel geleneklerin bilinçli biçimde bir araya getirildiğini ortaya

koymaktadır. Bu tür tanrısal sentezler, yalnızca dini inanışları değil, aynı zamanda krallığın Doğu ile Batı arasında kurduğu ideolojik ve politik birlik anlayışını da temsil etmektedir (Petzl, 2018). Kommagene Krallığı'nın dini yapısında görülen en belirgin unsurlardan biri, Helen ve Pers tanrılarının sentezlenmesidir. Bu bağlamda, Helen panteonunun en yüce tanrısı Zeus'un, eski Pers dilinde "Ahura Mazda" olarak anılan gök tanrısı Oromasdes ile eşleştirilmesi dikkat çekicidir. Bu tanrısal birleşim, her iki kültürel geleneğin dini figürlerinin bir araya getirilerek ortak bir inanç sistemi oluşturulması amacını yansıtır (Jacobs, 2018).

Antiochos döneminde Mithras, Helenistik ve Doğu kültürel unsurlarının birleşimini yansıtan önemli bir figür olarak öne çıkmaktadır. Apollon ve Helios ile birleştirilerek oluşturulan tanrısal kimlik, hem Helen dünyasının hem de Pers kökenli inanç sistemlerinin sembolik unsurlarını barındırır. Bu tanrısal sentez, Kommagene Krallığı'nın kültürel bütünleşme politikalarının bir yansımasıdır. Kommagene'deki bu Mithras kültü, Roma İmparatorluğu döneminde ortaya çıkan gizem diniyle doğrudan bir ilişkisi olmamakla birlikte, bölgedeki kültürel çeşitliliğin ve Doğu-Batı sentezinin erken bir örneğini sunmaktadır.

Antik kaynaklarda nadiren anılmasına karşın, Doliche kentinde Roma İmparatorluk döneminde geniş bir coğrafyada tapınılan Jupiter Dolichenus kültünün doğduğu yer olması nedeniyle bölgesel sınırları aşan bir öneme sahip olmuştur. Bu durum, kentin özellikle dini kimliğiyle öne çıktığını ve Kommagene coğrafyasının kültürel etkisinin Roma dünyasına kadar uzandığını göstermektedir. Doliche'nin Roma İmparatorluk dönemindeki gelişimi, genel olarak Jupiter Dolichenus kültüne bağlanmakla birlikte, kentte ikinci bir doğu kökenli tanrı olan Mithras'a da tapınıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, Doliche'nin yalnızca tek bir kült merkezi olmadığını, aynı zamanda Doğu kökenli tanrıların Küçük Asya üzerinden Batı Roma dünyasına taşınmasında önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir. Jupiter Dolichenus ve Mithras'ın bu ortak özelliği, Kommagene'nin dini çeşitliliği ve kültürel aktarım süreçleri açısından dikkate değerdir (Von Boliche, 0000).

3.2.2. Kutsal ritüeller ve kült pratiği

Kommagene isminin etimolojik kökeni, Luvi dilindeki "Kuwa-Ma-Ka-Wana" ifadesine dayandırılmakta olup, bu ifadenin "Kutsal Ma Tapınağı'nın Ülkesi" anlamına geldiği ileri sürülmektedir. II. Aurnasirpal dönemine (MÖ 883-859) ait Asur hiyeroglif belgelerinde "Kummuh/Kummukhu" olarak geçen bu isim, Helenistik dönemde farklı biçimlerde

kullanılmıştır. Helen yazıtları, Kommagene adındaki “Komma, Koma, Kuwa-Ma” gibi bileşenlerin Ana Tanrıça’yı simgeleyen terimlerle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu durum, Kommagene Krallığı’nın dini ve kültürel kimliğinin şekillenmesinde Ana Tanrıça Ma figürünün merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu rol, özellikle Nemrut Dağı’ndaki Kommagene Tyche’sinin (Fortuna) tasvirinde belirginleşir; zira Tyche, geleneksel olarak Ma ile özdeşleştirilen bereket ve koruyuculuk özelliklerini taşır ve kraliyet kültürünün önemli bir parçası olarak görülür. (Yalimel, 2019: 10).

I. Antiochos’un Pers geçmişine dair bilgi birikimi, krallığın dini ve kültürel sentezine önemli katkılar sağlamıştır. Avesta’da yer alan “insan ruhunun ölümden sonra yüce bir tanrının tahtına yükselmesi” düşüncesinin, Kommagene yazıtlarında (N 36-44, A 34-35) yer bulması, bu etkinin açık bir göstergesidir. Bu yazıtlar, kralın ölümden sonra tanrısal bir varlığa dönüşeceğine ve tanrıların yanında yer alacağına dair inancını, Pers Zerdüştlük geleneğindeki Ahura Mazda’nın yanına yükselme fikriyle örtüştürerek ifade etmektedir. Bu aktarım, Antiochos’un krallık ideolojisinde Pers dinî düşüncesinin önemli bir yer tuttuğunu ve bu düşüncenin Kommagene kültürel sentezine bilinçli olarak dahil edildiğini ortaya koymaktadır (Jacobs, 2018).

Kommagene bölgesindeki Mithras tapınaklarında Hristiyanlık döneminde gerçekleştirilen ikonoklastik tahribatlar, bölgedeki dinsel dönüşüm sürecinin somut kanıtlarını sunmaktadır. Özellikle Mithras’ın boğa öldürdüğü sahneler (stiertötung) yönelik bilinçli müdahaleler, Mithras kültürünün görsel ve simgesel öğelerinin hedef alındığını ve Hristiyanlık sonrası dönemde kültürel bir kopuş yaşandığını göstermektedir. Doliche’de, yerleşim tepesinin altındaki kalker mağaralarda tespit edilen Mithras kültüne ait ibadet alanları da Kommagene Krallığı’nın dini yapısını ve kültürel sentezini anlamak açısından değerli bilgiler sunmaktadır. Bu mağaralarda yer alan Mithras figürü ve stier tötung sahnesi, hem dönemin dini sembolizmini hem de farklı inanç sistemleri arasındaki etkileşimi yansıtmaktadır. Hristiyanlık’ın yayılmasıyla birlikte bu sahnelerin tahrip edilmiş olması ise bölgede yaşanan kültürel ve dini dönüşüm süreçlerini açıkça ortaya koymaktadır. Doliche’deki Mithras tapınaklarında yapılan arkeolojik kazılar, bu alanların zaman içerisinde farklı amaçlarla yeniden işlevlendirildiğini ve Mithras kültürünün bölgedeki etkinliğinin I. yüzyıl sonu ile III. yüzyıl arasına kadar sürdüğünü göstermektedir. 1997 yılında Güney Kommagene’de gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, antik Doliche kentinin Helenistik-Roma dönemine ait Kommagene din tarihi bağlamında

önemli bir potansiyele sahip olduğunu ve ileri araştırmaların yeni bilgiler sunabileceğini işaret etmektedir (Von Boliche, 0000).

I. Antiochos'un Arsameia'daki büyük yazıtı, Kommagene Krallığı'nda İran ve Helenistik öğelerin sentezini anlamak için önemli bir kaynaktır. Otto Puchstein tarafından tam olarak incelenememiş olsa da, bu yazıtın detaylı analizi, krallığın dini yapısını ve kültürel kimliğini daha iyi kavramaya olanak sağlayacaktır (Keil, 1940). Kommagene'deki atalara adanan kabartmalı steller de Doğulu dini geleneklerin önemli bir temsilcisidir. Helenistik Dönem aile kültü uygulamalarından farklı olarak, bu steller özellikle Pers kökenli atalara (örn: Orontidler) tapınma anlayışını yansıtır ve Kommagene'deki kültürel sentezin Pers etkisine dayalı boyutunu açıkça ortaya koymaktadır (Jacobs, 2018).

Nemrut Dağı'ndaki mezar kompleksi, I. Antiochos'un iktidarını ve ideolojisini yansıtan güçlü bir araç olarak tasarlanmıştır. Bu yapı, hükümdarın Helenistik ve Doğu geleneklerinden nasıl etkilendiğini gözler önüne sererken, arka yüzlerindeki yazıtlar Nemrut Dağı ve diğer bölgelerde başlatılan kült uygulamalarına dair ayrıntılar sunar. Bu yazıtların önsözleri, I. Antiochos'un kendini yüceltme çabalarını ve Helenistik, Ermeni, Part ve Ahameniş krallarının ideolojileri ile olan paralellikleri açıkça ortaya koyar. Bu bağlamda, I. Antiochos, mezar kompleksi ve kült uygulamaları aracılığıyla hem dini ritüelleri hem de yönetimini güçlendirme amacını taşıyan bir hükümdar olarak kendini konumlandırmıştır (Mittag, P., 2004). Nemrut Dağı'ndaki kitabeler, Kral I. Antiochos'un ilahi kimliğini ve Pers-Makedon kökenine dayanan meşruiyet iddiasını vurgularken, kutsal alanın korunması ve ritüel pratikleri hakkında da detaylı düzenlemeler içermektedir. Bu kitabeler, Kommagene Krallığı'nın dini ritüeller aracılığıyla siyasal meşruiyet üretme ve yöneticinin kutsallığını pekiştirme stratejisinin önemli bir parçasıdır (Yaşar, 2019).

Nemrut Dağı'ndaki hierothesion, yalnızca anıtsal bir mezar kompleksi değil, aynı zamanda Kommagene Krallığı'nın dini ve toplumsal yaşamında önemli bir ritüel merkezi işlevi görmüştür. Kral I. Theos Antiochos'un doğum günü ve taç giyme yıldönümü gibi özel tarihlerde düzenlenen törenler, halkın bu kutsal mekânda toplanarak kralın ilahi statüsünü onaylamasını ve ona bağlılığını ifade etmesini sağlamıştır. Bu ritüeller, özellikle kralın kendisinin de aktif olarak katıldığı şöenler ve kurban sunuları şeklinde gerçekleşirdi. Kurbanlar, kraliyetin ve tanrıların lütfunu sağlamanın bir yolu olarak görülürken, toplumsal birliğin ve ortak kimliğin pekişmesine hizmet ederdi. Bu tür

ritüeller, kraliyet ideolojisinin halk nezdinde dini bir anlatıyla pekiştirilmesine ve kraliyet kültürünün sürekliliğine hizmet etmiştir (Bingöl, 2013).

3.2.3. Kraliyet kültürü ve ilahi krallık anlayışı

Kommagene Krallığı, başlangıçta Selevkos İmparatorluğu'na bağlı bir satraplık olarak yönetilmektedir. M.Ö. 212'den itibaren Selevkos valileri tarafından idare edilen bölge, Suriye Krallığı'nın siyasi otoritesi altında kalmıştır. Ancak, M.Ö. 163 yılında satrap Ptolemaios'un isyanı ve bağımsızlığını ilan etmesi, Kommagene Krallığı'nın bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkışını simgelemiştir. Bu bağımsızlık ilanı, sadece siyasi bir kopuşu değil, aynı zamanda Kommagene'nin Helenistik dünyanın büyük güçleri arasında kendine özgü bir kimlik arayışının başlangıcını da simgeliyordu. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Kommagene Krallığı, farklı büyük güçlerin siyasi etkisi altına girmiştir. M.Ö. 83 yılında Armenia Krallığı'na bağımlı hale gelen krallık, bu statüsünü yaklaşık M.Ö. 69 yılına kadar sürdürmüştür. Bu dönemde kral I. Mithridates'in oğlu I. Antiochos'tu. Roma Cumhuriyeti'nin Armenia Kralı II. Tigranes'e karşı kazandığı zaferle bölgedeki güç dengesi değişmiş ve Kommagene Roma'nın etkisine girmiştir. I. Antiochos, Roma ile yakın ilişkiler kurarak krallığını bu yeni siyasi düzene adapte etmiş ve Kommagene, Roma Cumhuriyeti'ne bağımlı bir devlet haline gelmiştir (Kaya, 2021). Bu durum, küçük bir krallığın büyük güçler arasında nasıl bir denge politikası izleyebileceğine dair önemli bir örnektir.

Kommagene Krallığı'nın siyasi ve kültürel açıdan en parlak dönemi, Roma İmparatorluğu'na bağlı bir client-king olarak hüküm süren I. Antiochos döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde krallık, Helenistik ve Pers unsurlarını harmanlayan özgün bir kültürel sentez geliştirerek, hem doğu hem de batı dünyasıyla diplomatik bağlarını güçlendirmiştir. Antiochos'un "Philorhomaioi" (Roma halkının dostu) unvanı ve benimsediği diğer Helenistik epitetler, onun siyasi konumunu ve çok kültürlü kimliğini yansıtan önemli göstergelerdir (Taşdöner Özcan, 2015). Burada, Antiochos'un kurnaz bir diplomat ve kültürel bir stratejist olarak, Batı'nın yükselen gücü ile Doğu'nun köklü mirasını ustaca harmanladığını görüyoruz.

Kommagene Krallığı'nda Helenistik kültüre entegrasyon, siyasi evlilikler yoluyla desteklenmiştir. Özellikle I. Mithridates Kallinikos'un, Seleukos Kralı VIII. Antiochos Kallinikos Grypos'un kızı Laodike Thea ile yaptığı evlilik, Helen kültürünün krallık üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu evlilik sonrası "Kallinikos" gibi Helenistik kökenli unvanlar kullanılmış, ayrıca Helenistik unsurlar içeren sikkeler bastırılarak bu kültürel

sentez görsel ve siyasi düzlemde pekiştirilmiştir (Kaya, 2019; Taşdöner Özcan, 2015; Temizkan, 2022; Yıldırım, Temizkan, 2023). Bu evlilikler, sadece hanedanlar arası ittifaklar değil, aynı zamanda kültürel alışverişi teşvik eden, melez bir kimlik oluşturan ve diplomatik ilişkileri sağlamlaştıran birer “kültürel köprü” işlevi görüyordu.

Kommagene hanedanı, hem Pers hem de Makedon kimliğini benimseyerek, siyasi meşruiyetini ve kültürel sentezini güçlendirmiştir. Bu doğrultuda Selevkos, Parth, Atropatene ve Emesa hanedanlıkları ile diplomatik evlilikler gerçekleştirmiştir. Özellikle Selevkos ve Parth krallıklarıyla yapılan evlilikler, krallığın sosyo-kültürel yapısının dönüşümünde önemli bir rol oynayarak, Helenistik ve Pers unsurlarının daha belirgin hale gelmesine katkıda bulunmuştur (Yıldırım, Temizkan, 2023). Roma egemenliği döneminde, Kommagene kraliyet üyeleri, bölgedeki siyasi dengeleri korumak ve istikrarı sağlamak amacıyla Roma tarafından atanan valilerle evlilikler gerçekleştirmiştir. Bu evlilikler, hem yerel yönetimin Roma otoritesiyle uyum içinde hareket etmesini sağlamak hem de hanedanın siyasi varlığını sürdürebilmek için stratejik bir araç olarak kullanılmıştır (Sullivan, 1990; Wagner, 2012; Temizkan, 2022; Yıldırım, Temizkan, 2023). Bu durum, Kommagene hanedanının dış politikadaki pragmatik yaklaşımını ve kültürel sentezi bir adaptasyon mekanizması olarak kullanma yeteneğini gösterir.

Kommagene Krallığı, Pers-Helen kültürünün ve Doğu-Batı sentezinin izlerini barındıran çok yönlü bir yapıya sahiptir. Bu kültürel sentez, kraliyet hanedanının gerçekleştirdiği siyasi evlilikler ve bölgedeki etnik çeşitliliğin etkisiyle şekillenmiştir. Farklı kültürel unsurların birleşimi, krallığın siyasi ve toplumsal yapısına derinlemesine nüfuz ederek kimlik inşasında önemli bir rol oynamıştır (Yıldırım, Temizkan, 2023). Bu sentez, yalnızca bir “karışım” değil, aynı zamanda Kommagene’yi bölgesel ve kültürel anlamda benzersiz kılan, dinamik bir “oluşum” olarak da görülebilir.

Kommagene Krallığının hükümdarı I. Antiochos, kraliyet soyunu hem Pers hem de Helen köklerine dayandırarak siyasi meşruiyetini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Nemrut Dağı’ndaki hierothesion da yer alan “Atalar Galerisi”, bu propagandanın somut bir yansımasıdır. Antiochos, atalarının soyağacını yazılı ve görsel belgelerle sunarak, kraliyet soyunu “en talihli kökler” olarak nitelendirmiş ve bu soy aracılığıyla hem doğu hem de batı dünyasıyla bağlarını vurgulamıştır. Bu anıt, kültürel sentezin ve siyasi meşruiyetin görsel bir kanıtı niteliğindedir (Messerschmidt, 2018). Bu anıt, Kommagene’nin kültürel sentezi siyasi propagandanın kalbine yerleştiren bir “sahne” görevi gördü.

Antiochos'un kraliyet soyu, iki önemli evlilikle şekillendirilmiştir. Pers Akhaimenid bağlantısı Aroandas ile Rhodogune evliliğiyle sağlanırken, Helen Seleukoslar ile olan bağ ise Mithradates Kallinikos ile Laodike'nin evliliğiyle kurulmuştur. Bu iki kraliyet soyu, Nemrut Dağı'ndaki Atalar Galerisi'nde simgesel olarak yer almakta ve Kommagene Krallığı'nın hem Doğu hem de Batı dünyasıyla olan kültürel ve siyasi bağlarını temsil etmektedir. Bu soy ilişkileri, Antiochos'un kraliyet iddiasını güçlendiren ve meşruiyetini pekiştiren önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Antiochos'un kraliyet soyunun kökeni, hem Pers Akhaimenid hanedanına hem de Helenistik Selevkos Krallığı'na dayanmaktadır. Aroandas ile Rhodogune evliliği, Kommagene Krallığı'nın Pers kökenini güçlendirirken; Mithradates Kallinikos ile Laodike evliliği Selevkos hanedanı ile olan bağlarını pekiştirmiştir. Bu iki soydan gelen birleşim, Kommagene Krallığı'nın Doğu ve Batı dünyası arasındaki kültürel ve siyasi sentezini simgelemekte ve kraliyet ideolojisinin meşruiyetini desteklemektedir. Nemrut Dağı'ndaki kabartmalarda bu soy ilişkileri açıkça tasvir edilmiştir (Messerschmidt, 2018). Bu durum, sadece bir soybilimsel listeleme değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi güç sembollerinin stratejik bir gösterimiydi.

Nemrut Dağı'ndaki anne tarafına ait atalar galerisi, Selevkos Hanedanı'nın kurucusu olarak kabul edilen I. Selevkos Nikator yerine Makedonyalı III. İskender ile başlamaktadır. Burada yer alan adak yazıtında İskender, antik epigrafik literatürdeki unvanı olan "Büyük" lakabıyla anılmakta ve Selevkos Hanedanı'nın kurucusu olarak sunulmaktadır. Bu tercih, I. Antiochos'un hanedan meşruiyetini Helenistik dünyaya dayandırma stratejisinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle, Kommagene Krallığı'nın siyasi ve kültürel kimliğinin Helenistik miras ile ilişkilendirilerek güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Kommagene Krallığı'nın anne tarafı atalar galerisinde Kleopatra Thea, Tryphaina ve Laodike Thea Philadelphos gibi önemli kadın figürlere yer verilmesi, hanedan meşruiyetinin vurgulanması açısından dikkate değerdir. Bu kadınlar, yalnızca soylu kan bağıını temsil etmekle kalmayıp, aynı zamanda krallığın Helenistik ve yerel gelenekler içindeki meşruiyetini pekiştiren semboller olarak seçilmiştir. Anne soyundan gelen bu figürlerin galeride yer alması, kraliyet ideolojisinin kadın hükümdarlar üzerinden de şekillendirildiğini ve hanedan devamlılığının bu bağlamda güçlendirildiğini göstermektedir (Messerschmidt, 2018). Bu durum, Helenistik krallıklarda görülen kadınların siyasi önemine bir gönderme olarak da okunabilir. Antiochos'un Selevkid kadınlarını atalar galerisine dahil etmesi, Makedon dünyasındaki kadın soy aktarımı geleneğine bilinçli bir gönderme olarak değerlendirilebilir (Strootman,

2016). Bu strateji, hanedanın meşruiyetini genişletmekle kalmıyor, aynı zamanda bölgesel kültürel normları da kendi lehine kullanma yeteneğini gösteriyordu.

I. Antiochos'un Nemrut Dağı'ndaki mezar kompleksi, onun iktidarını ve ideolojisini yansıtan güçlü bir araç olarak tasarlanmıştır. Bu yapı, hükümdarın Helenistik ve Doğu geleneklerinden nasıl etkilendiğini gözler önüne sererken, arka yüzlerindeki yazıtlar Nemrut Dağı ve diğer bölgelerde başlatılan kült uygulamalarına dair ayrıntılar sunar. Özellikle bu yazıtların önsözleri, I. Antiochos'un kendini yüceltme çabalarını ve Helenistik, Ermeni, Part ve Ahemeniş krallarının ideolojileri ile olan paralellikleri açıkça ortaya koyar. Bu bağlamda, I. Antiochos, mezar kompleksi ve kült uygulamaları aracılığıyla hem dini ritüelleri hem de yönetimini güçlendirme amacını taşıyan bir hükümdar olarak kendini konumlandırmıştır (Mittag, P., 2004).

I. Antiochos'un Sofraz Köy, Arsameia am Nymphaios, Arsameia am Euphrat ve Nemrut Dağı'ndaki anıtları, onun meşruiyet stratejisindeki dönüşümü gözler önüne sermektedir. Sofraz Köy'deki stel yazıtlarında Yunan-Helenistik düşünce dünyasına ait unsurlar ağır basarken, Nemrut Dağı'nda atalara duyulan saygı ve tanrıların iradesine bağlılık vurgusu, Pers, Yunan ve Kommageneli tanrılara yönelik ibadetle birleştirilmiştir. Bu değişim, I. Antiochos'un meşruiyetini yalnızca atalarına dayandırmakla kalmayıp, tüm tanrılara duyduğu bağlılık üzerinden de güçlendirdiğini göstermektedir (Mittag, P., 2004).

I. Antiochos'un reform programı, farklı grupları birleştirerek Kommagene'nin iç istikrarını sağlamayı ve hükümdarın otoritesini meşrulaştırmayı amaçlamaktadır. Anneliese Mannzmann'a göre, bu reformlar devlet ve hükümdar kültürünün birleşimi olarak Roma'nın tehditlerine karşı bir savunma mekanizması işlevi görmektedir. Ancak reformlar yalnızca dış tehditlere karşı değil, aynı zamanda iç istikrarı güçlendiren bir kraliyet propagandası niteliğindedir (Mittag, P., 2004).

I. Antiochos, hükümdarlığını tanrılarla yakın bir ilişki içinde sunmuş, ancak doğrudan bir tanrı olarak kabul edilmemiştir. Nemrut Dağı'ndaki heykeller arasında kendi heykeline de yer vermiş, ancak bu düzenleme ilahi bir kült oluşturmak yerine, onu tanrılarla aynı düzeyde onurlandırma amacı taşımıştır. Yazıtlarda, tanrılara duyulan saygı (ousia) ile hükümdara gösterilen hürmet (timē) arasında bir ayrım yapılmış, böylece hükümdar kültürünün doğrudan bir tanrılaştırma olmadığı vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, Nemrut Dağı kültürünü diğer Helenistik hükümdar kültürlerinden ayıran önemli bir unsur olarak öne çıkarmaktadır (Mittag, P., 2004).

I. Antiochos, Selevkos hanedanına bağlılığını vurgularken, tanrılarını Yunan-Pers sentezini yansıtacak şekilde çift isimle anmıştır. Ancak, Nemrut Dağı'ndaki propaganda stratejisi incelendiğinde, onun yönetim anlayışının büyük ölçüde Ön Asya monarşi geleneğine dayandığı görülmektedir. Bu gelenek, hükümdarın tanrılarla özel bir ilişki içinde olduğunu vurgulayarak, halk nezdinde mutlak otoritesini pekiştirmeyi amaçlamıştır (Mittag, P., 2004).

Sofraz Köy Yazıtı, I. Antiochos'un kültürel sentez stratejisini ve siyasi propagandasını anlamak açısından önemli bir kaynaktır. Bu yazıt, kralın kimliğini hem Helenistik hem de Doğu gelenekleriyle bağdaştıran unsurlar içermektedir. Yunanca yazılmış olması, Helenistik unvanlar taşıması ve Apollon ile ilişkilendirilmesi, Antiochos'un Helenistik dünyaya hitap ettiğini gösterirken; doğu kökenli kıyafetleri, Pers etkileri ve Dikaios unvanı, onun yerel ve doğulu kimliği de benimsediğini ortaya koymaktadır. Yazıtın ikonografisi de bu kültürel sentezi yansıtmaktadır. Apollon figürü Yunan geleneğine aitken, Antiochos'un kıyafetleri Doğu kökenlidir. Ayrıca, Yunan sanatında bilinen Dexiosis (el sıkışma) sahnesi yazıtta yer almakta, ancak metin ve görsellerin bütünlüğü Pers kültürüne de atıfta bulunmaktadır. Bu çok katmanlı kimlik, Antiochos'un tamamen Yunan bir hükümdar olmadığını, ancak Helenistik dünyayla da güçlü bir bağ kurduğunu göstermektedir. Yazıt aynı zamanda siyasi bir mesaj içermektedir. Antiochos, yalnızca kendi halkına değil, bölgedeki diğer siyasi aktörlere de seslenmektedir. Kommagene'nin yeni bağımsızlığını kazandığı bir dönemde, tanrılarla özel bir bağa sahip olduğunu vurgulaması, hükümdarlığını meşrulaştırma ve bölgesel güçlere karşı caydırıcılık sağlama amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, Sofraz Köy Yazıtı, Kommagene Krallığı'nda kültürel sentezin ve siyasi propagandanın somut bir örneğidir (Mittag, P., 2004).

Kommagene Krallığı'nın kraliyet ideolojisi, hem Pers hem de Helenistik gelenekleri harmanlayarak siyasi meşruiyetini güçlendirmiştir. Nemrut Dağı'ndaki steller ve yazıtlar, Akhaimenid kökenlere yapılan vurgularla birlikte, hükümdar soyunun Makedon Seleukos hanedanına dayandırıldığını göstermektedir. Özellikle Kral Antiochos'un tiara ve giysi detayları, Pers hükümdarlık sembollerini yansıtırken aynı zamanda Parth etkilerini de barındırmaktadır. Bu unsurlar, Kommagene Krallığı'nın çok katmanlı kültürel kimliğini ve Doğu-Batı sentezini yansıtan ideolojik bir programın parçasıdır. Bu durum, Kommagene'nin sadece Helenistik dünyanın bir uzantısı olmadığını, aynı zamanda eski İran mirasının da aktif bir taşıyıcısı olduğunu gösterir. Kommagene Krallığı, Batı dünyası

tarafından sıklıkla Helen kültürünün Doğu'daki bir uzantısı olarak değerlendirilse de, kralların soylarını hem Makedon hem de Pers kökenlerine dayandırmaları, bu iki kültür arasındaki sentezi gözler önüne sermektedir. Özellikle Pers geleneklerinin kraliyet propagandasında önemli bir rol oynadığı görülmekte olup, hükümdarlar meşruiyetlerini pekiştirmek amacıyla bu mirası bilinçli bir şekilde vurgulamışlardır. Nitekim Jacques Duchesne-Guillemin ve Galina A. Pugaçenkova gibi araştırmacılar da bu bağlantıyı ön plana çıkarmaktadır (Metzler, 2018).

I. Antiochos, krallığının meşruiyetini hem Pers hem de Helenistik soyundan gelen atalarına dayandırarak, yönetimini iki büyük imparatorluk mirası üzerine inşa etmiştir. Bu bağlamda, Batı terasında yer alan 15 kabartma stele, hükümdarın soy hattını Pers Kralı I. Darius'a bağlarken, doğu terasında bulunan 17 kabartma stele ise annesi Laodike'nin Selevkos hanedanı aracılığıyla Büyük İskender'e kadar uzanan kökenini vurgulamaktadır. Söz konusu soy anlatısı, Kommagene Krallığı'nda kültürel sentezin ve kraliyet meşruiyetinin temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Staab, 2012). Büyük İskender'in Seleukos atalar galerisine dahil edilmesi, Helenistik dönemde onun politik ve kültürel anlamda hâlâ güçlü bir meşruiyet kaynağı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Kommagene hükümdarları da bu figürü sahiplenerek kendi soylarını İskender aracılığıyla Helenistik geleneğe bağlamış ve yönetimlerini bu ideolojik çerçevede temellendirmiştir. Bu strateji, yalnızca tarihsel bir bağlantı kurma amacını değil, aynı zamanda Helenistik krallık kimliğini pekiştirme yönünde bir bilinçli tercih olarak da değerlendirilebilir (Strootman, 2016).

Nemrut Dağı'ndaki Selevkos atalar galerisi, yalnızca erkek ataları değil, aynı zamanda kadın ataları da içermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum, hanedansal meşruiyetin sadece baba soyuna değil, anne soyuna da dayandırıldığını göstermektedir. I. Antiochos'un annesi Laodike Thea Philadelphos'un galeride onurlandırılması, Kommagene Krallığı'nın Selevkos hanedanıyla olan bağlarını güçlendirme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Laodike'nin Selevkos Kralı Antiochos VIII Grypos'un kızı olması, bu bağlantının özellikle vurgulanmak istendiğini ortaya koymaktadır (Strootman, 2016).

I. Antiochos'un Selevkid kadınlarını Nemrut Dağı'ndaki atalar galerisine dahil etmesi, Makedon dünyasındaki kadın soy aktarımı geleneğine bilinçli bir gönderme olarak değerlendirilebilir. Helenistik krallıklarda, özellikle Makedon hanedanlarında, erkek varisin bulunmadığı durumlarda taht hakkının kadınlar aracılığıyla da aktarılabilirdiği

bilinmektedir. Bu uygulama, Ptolemaios Hanedanı'nda akraba evlilikleri yoluyla tahtın hanedan içinde korunması stratejisinde de açıkça görülür. Antiochos'un annesi Laodike Thea Philadelphos başta olmak üzere, Selevkid kadınlarının Ahnengalerie'de onurlandırılması, Kommagene Krallığı'nın Selevkid mirasına ideolojik bir vurgu yapma çabasının bir parçasıdır. Bu tutum, hükümdarın meşruiyetini yalnızca baba soyuna değil, aynı zamanda anne soyuna da dayandırarak güçlendirmeye yönelik bir propaganda stratejisi olarak yorumlanabilir (Strootman, 2016).

Selevkos Hanedanı, Helenistik dönem krallıkları arasında evrensel bir imparatorluk ideali oluşturma konusunda en başarılı hanedanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Ptolemaioslar ve Antigonidlerle kıyaslandığında, Selevkoslar, özellikle Orta Doğu'da yüzyıllardır var olan “tek hükümdar altında birleşmiş evrensel imparatorluk” düşüncesini kendi iktidar söylemlerine entegre edebilmişlerdir. Bu anlayış, her ne kadar tüm Selevkos hükümdarları açıkça “Büyük Kral” unvanını kullanmamış olsalar da, onların Orta Doğu'daki imparatorluk geleneğini sahiplenme ve sürdürme çabasını açıkça yansıtmaktadır. Selevkos İmparatorluğu'nun evrensel imparatorluk anlayışını doğrudan Ahameniş İmparatorluğu'nun ideolojik mirasının bir devamı olarak yorumlamak, tarihsel gerçekliği yansıtmamaktadır. Bu tür bir yaklaşım, Selevkosların kendi monarşilerini Ahamenişlerin doğrudan varisi olarak kurguladıkları anlamına gelir ki, bu düşüncüyü destekleyecek herhangi bir somut kanıt bulunmamaktadır. Aksine, Selevkoslar bu mirastan bilinçli biçimde uzak durarak, kendi siyasal meşruiyetlerini farklı bir ideolojik zemin üzerine inşa etmişlerdir (Strootman, 2016).

M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren İran coğrafyasında ortaya çıkan ve Ahameniş geleneklerine dönüşü ifade eden “Pers canlanması” olgusu, M.Ö. 1. yüzyılda Kommagene Krallığı'nda da benzer bir kültürel yönelimin gözlemlenmesine zemin hazırlamıştır. Her iki durumda da eski İran mirası, yerel meşruiyet stratejileri ve kraliyet ideolojisinin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Nemrut Dağı'ndaki kültürel yapı, yüzeysel bir Helenistik-Pers sentezi izlenimi verse de, aslında M.Ö. 1. yüzyılın siyasal ve ideolojik ihtiyaçlarına cevap veren bilinçli bir kimlik inşası sürecinin ürünüdür. Kommagene Krallığı, geçmişe ait kültürel ve dinsel öğeleri yeniden yorumlayarak dönemin siyasal koşullarına uygun bir kraliyet ideolojisi oluşturma çabası içinde olmuştur. Dolayısıyla Nemrut'taki yapı, geçmişin pasif bir birleşimi değil, aktif bir şekilde dönemin meşruiyet stratejilerine hizmet eden bilinçli bir kurgudur (Strootman, 2016). Bu bakış açısı, Nemrut Dağı'nı sadece bir anıt olmaktan çıkarıp, dönemin siyasal ve kültürel dinamiklerini yansıtan yaşayan bir belge haline getirir.

I. Antiochos'un, kutsal günlerde tüm Kommagene halkının belirli alanlarda toplanarak dini törenler gerçekleştirmesi yönündeki talimatı, siyasi bir birlik ve bağlılık stratejisi olarak da değerlendirilmelidir. Bu uygulama, kralın ilahi meşruiyetini vurgulayan etkili bir araç işlevi görmüştür (Hoepfner, 1966). Modern tarih yazımında siyasi etkinliği sınırlı görülse de, I. Antiochos'un en kalıcı mirası, Yunan ve Pers kültürel unsurlarını birleştiren özgün bir dini sentez yaratmasıdır. Bu sentez, Antiochos'un kendisini tanrılar arasında konumlandırarak ilahi bir meşruiyet kazanmasına olanak tanımıştır (Wagner, Petzl, 1976).

I. Antiochos, kişisel tarihini krallık düzeyinde dini ritüellerle ilişkilendirerek, kendisine ilahi bir statü atfetme yoluna gitmiştir. Özellikle taç giyme günü olan 10 Loos'un, metinlerde yapılan düzenlemelerle ikinci bir doğum günü olarak kutsanması, hükümdarın halk nezdinde tanrısal bir figür olarak algılanmasını amaçlayan güçlü bir siyasi propaganda aracıdır (Wagner, Petzl, 1976). Kommagene Krallığı'nda Yunan ve Pers kültürel unsurlarının bilinçli bir araya getirilmesi, hükümdarın hem Batı hem de Doğu dünyasında siyasi ve ideolojik bir meşruiyet kazanma arzusunu yansıtmaktadır. Bu kültürel sentez, hükümdarın gücünü ve hakimiyet alanını her iki kültürel coğrafyada da pekiştirme hedefini taşımaktadır (Gmbh, 1991). Kral Antiochos'un unvanlarında yer alan tanrısal iddiası, hem Pers hem de Helen kökenli bir soya vurgu yaparak bu iki kültürel mirası bir araya getiren köklü bir geleneğe dayanmaktadır. Nemrut Dağı'ndaki yazıtlarda Persler ve Helenler "soyunun en talihli kökleri" olarak tanımlanarak, hem meşruiyet pekiştirilmekte hem de evrensel bir krallık anlayışı yansıtılmaktadır (Petzl, 2018).

I. Antiochos'un "Meagas," "Dikaio," "Theos," "Epiphanes" ve "Philhelenos" gibi unvanları kullanması, Helenistik dünyayla kurduğu ideolojik ve politik bağların bir yansıması ve hükümdarlığını meşrulaştırma çabasıdır. Bu epitetler, hükümdarın tanrısal niteliklerle donatıldığını ima ederek onun ilahi statüsünü pekiştiren bir propaganda stratejisinin parçasıdır (Taşdöner Özcan, 2015). I. Antiochos, Nemrut Dağı'ndaki kitabesinde "Persler, Makedonyalılar ve Kommagene'nin baba-tanrıları torunlarına lütufkâr olsun" diyerek, Kommagene Krallığı'nın çok kültürlü yapısını birleştirici bir unsur olarak kullanan bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, Helenistik ve Pers geleneklerini sentezleyen bir ideolojik zemin üzerine inşa edilmiştir (Başgelen, 1998).

Antiochos, Kommagene Krallığı'nda Helenistik ve Pers kültürel unsurları bir araya getirerek özgün bir dini yapı inşa etmeye yönelmiştir. Bu yeni dini sistem, Helen-Pers

panteizmi çerçevesinde şekillendirilmiş olup, hem kraliyet ideolojisini yüceltmekte hem de merkezi bir kült oluşturma amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, “Hierothesion” teriminin icadı, daha önce Helen dünyasında ya da Helenleşmiş Doğu’da benzeri olmayan bir kutsal alan anlayışının geliştirilmiş olduğunu göstermektedir. Bu yapay fakat işlevsel kavram, Antiochos’un dini propagandasının ve yeni bir kimlik inşasının dilsel ve ideolojik bir yansımasıdır. Helenistik Dönem’deki “tüm tanrılar” kültüyle ilişkili kutsal alanların yaygınlığı ve kral kültüyle bağlantısı, Kommagene’deki kral kültünün olası esin kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Kamiros gibi merkezlerdeki pantheonlarda da benzer bir çoklu tanrısallık anlayışının ve daimones kültünün varlığı, Kommagene dini anlayışının dönemin genel kültürel yapısıyla olan ilişkisini desteklemektedir (Hoepfner, 2018).

Antiochos, Helen kültürüne bağlılığını somut uygulamalarla ortaya koyan bir hükümdar olarak, heykeller ve anıtsal yapılar aracılığıyla kral kültünü yaymayı ve kalıcı bir devlet dini inşa etmeyi amaçlamıştır. Ancak bu yoğun idealizm ve kült inşası süreci, zamanla gerçeklikten bir ölçüde uzaklaştığını da göstermektedir (Hoepfner, 2018). I. Antiochos, Nemrut Dağı’ndaki kutsal alanın kült uygulamalarını, annesi aracılığıyla Selevkos, babası aracılığıyla ise Pers Akhaimenid soylarına dayandırarak meşrulaştırmıştır. Bu çift yönlü soy, “kadim bilgi” ve “itibar edilen gelenek” kavramlarıyla birleştirilerek kült pratiğine ideolojik bir derinlik kazandırılmış ve dini ritüellerin hanedan meşruiyetinin pekiştirildiği siyasi araçlar olarak işlev görmesi sağlanmıştır. I. Antiochos’un, Helen ve Pers geleneklerini bilinçli bir şekilde vurgulaması, bu kültürel miraslara aidiyet hisseden toplulukları etkilemeyi amaçlayan stratejik bir yönelimi işaret etmektedir. Kommagene kültü, Helenistik Dönem’de Helen ve Pers unsurlarının senteziyle oluşturulan tanrılar ve anıtsal yapılar aracılığıyla, toplumsal uzlaşmayı teşvik eden ve kültürel çeşitliliği bir arada tutmayı amaçlayan bütüncül bir strateji sunmaktadır. Bu sentez, dini, siyasi ve sosyal bir birlik arayışının göstergesidir (Jacobs, 2018).

Kommagene Kralı I. Antiochos’un kültürel reform girişimi, Helenistik dönemde Büyük İskender ile başlayan Doğu ve Batı kültürlerinin birleşimine yönelik daha geniş bir ideolojinin yerel bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu reform, Kommagene Krallığı’nın çok kültürlü yapısını pekiştirirken, Antiochos’un kendi meşruiyetini de Doğu-Batı uzlaşısı çerçevesinde temellendirme çabasını ortaya koymaktadır. Ancak I. Antiochos tarafından başlatılan bu teokratik reform hareketleri, dönemin siyasi dengeleri ve dış baskılar nedeniyle nihayetinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Şahin, 1998).

Geç Hitit Devletleri'ndeki kralların siyasi, askeri, hukuki ve dini yetkileri bir arada bulundurması, Kommagene Krallığındaki hükümdarların otorite anlayışıyla benzerlik göstermektedir. Geç Hitit krallarının “Hâkim” ünvanı adaletin doğrudan kral tarafından sağlandığını gösterirken, dini törenleri yönetmeleri ve tanrılar için anıtlar inşa ettirmeleri dini otoritelerini simgelemektedir. Benzer şekilde, Kommagene kralları da hem hukuki hem de dini yetkileri elinde tutarak otoritelerini meşrulaştırmış ve kendilerini tanrıların temsilcisi olarak görerek dini törenlerde aktif rol almışlardır (Kaya, 2020).

Kommagene'de taht varisinin belirlenmesi ve hükümdarlık anlayışı konusunda kesin bilgiler bulunmamaktadır. Sikkelerin arka yüzündeki “Basileus Megas” ibaresi, II. Mithradates'in tahtı babasıyla ortaklaşa paylaştığı yönündeki yorumları tartışmalı hale getirmekte ve kraliyet yetkilerinin devri konusunda farklı görüşlere yol açmaktadır (Staab, 2012).

Nemrut Dağı'ndaki atalar galerileri, Kommagene Krallığı'nın meşruiyetini pekiştirmek amacıyla inşa edilmiş ve hükümdar soyunun hem Ahameniş hem de Seleukos hanedanlarıyla olan bağlantısını vurgulamıştır. Doğu ve batı teraslarında yer alan bu galeriler, erkek soyunun Ahameniş İmparatorluğu'na, kadın soyunun ise Seleukos Krallığı'na dayandığını göstermektedir. Bu soy bağları, Kommagene hükümdarlarının yönetim anlayışında Helenistik ve Pers kültürlerini bilinçli bir şekilde sentezlediğini ortaya koymaktadır. Nomos Yazıtı da Nemrut Dağı'ndaki kutsal alanın tanrısal temsiliyi atalara bağlayarak, hükümdarın ilahi statüsünü ve köklü hanedan mirasını meşrulaştıran önemli bir belgedir (Strootman, 2016).

Nemrut Dağı'ndaki doğu ve batı teraslarının düzenlemesi, Kommagene Krallığı'nın kültürel ve politik yapısını yansıtmaktadır. Her iki terasta da Zeus Oromasdes merkezde yer alarak Helenistik ve Pers tanrılarının sentezini simgelerken, kralın tanrılar arasında konumlandırılması onun ilahi yetkisini ve hükümdarlığının kutsallığını vurgulamaktadır. Gerger'de (Arsameia) bulunan yazıt, Nemrut Dağı'ndaki büyük yazıtla benzerlik göstermekle birlikte, Pers dini unsurlarının daha belirgin şekilde vurgulandığı bir metindir. Bu durum, kraliyet yazıtlarında her iki kültürel mirasın nasıl dengelendiğini ve Kommagene hükümdarlarının bu unsurları siyasal ve dini propaganda aracı olarak nasıl kullandığını göstermektedir (Keil, 1940).

Kommagene Kralı I. Antiochos'un Selik yazıtında ifade ettiği dünya görüşü, tüm insanları ortak bir “insani doğa” temelinde eşit gördüğünü yansıtmaktadır. Bu anlayış, bireylerin ulusal ve sosyal konumlarını doğum ve kaderin rastlantısal sonuçları olarak

değerlendirerek, hükümdarlığını evrensel bir insanlık anlayışı çerçevesinde şekillendirdiğini ve yönetim anlayışında eşitlikçi bir perspektif benimsediğini göstermektedir. Bu dünya görüşü, Stoacı felsefe ile bağlantılı insan doğasının birliğine vurgu yapan bir anlayışla ilişkilendirilebilir iken, aynı zamanda güçlü bir dini içeriği de barındırarak Kommagene'deki kültürel ve entelektüel sentezin bütüncül yapısını ortaya koymaktadır (Keil, 1934).

II. Mithradates'in, babası I. Antiochos tarafından kullanılan "Philellen" unvanını benimsememesi de Kommagene'nin dış politika stratejileri açısından dikkat çekici bir unsurdur. Özellikle Roma ile olan siyasi ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde, bu durum bilinçli bir politika değişikliğine işaret edebilir ve krallığın diplomatik yönelimleri ile Helen dünyasıyla kurduğu ilişkiler açısından yeni bir stratejinin göstergesi olarak ele alınmalıdır (Staab, 2012).

3.3. Günlük Yaşamda Kültürel Etkileşimler

3.3.1. Dil ve yazı kullanımı (Luvi, Yunanca ve Aramice yazıtlar)

Demir Çağı'nın ilk dört yüzyılında (M.Ö. 12. yüzyılın ortalarından 8. yüzyılın sonlarına kadar) kuzey Suriye ve güneydoğu Anadolu'da ortaya çıkan Geç Hitit krallıkları, Asur İmparatorluğu tarafından ortadan kaldırılan bir dizi devleti ifade eder. Bu krallıklar, Geç Tunç Çağı Hitit krallarının kültürel mirasını devralmış, Luvi hiyeroglif yazısını kullanmış, Luvi veya Hitit kökenli isimler taşımış ve Hitit kültüründen maddi bağlarla etkilenmişlerdir. Anadolu'nun Helenistik ve Pers etkilerinden önceki kültürel temellerini anlamak açısından kritik öneme sahip olan Geç Hitit krallıkları, Hitit mirasını devam ettirerek kültürel devamlılık ve değişim süreçlerini açıklamakta önemli bir yere sahiptir. Bu kültürel mirasın incelenmesi, daha sonra Kommagene Krallığı'nda gözlemlenen kültürel sentezin kökenlerini anlamada da kilit bir rol oynar (Bryce, 2012).

Geç Tunç Çağı Hitit krallarının halka açık anıtlarında ve mühürlerinde kullanılan Luvi dilindeki hiyeroglif yazıtlar, Geç Tunç Çağı ile Demir Çağı arasındaki kültürel sürekliliği ve bağlantıyı açıkça ortaya koymaktadır. Geç Hitit krallıklarında da kullanılan bu Luvi hiyeroglifleri, Kommagene dönemi yazıtlarıyla karşılaştırmalı bir bağlamda incelenebilir, zira her iki dönemde de bu yazıtlar siyasi propaganda ve kültürel kimlik oluşturma süreçlerinde benzer işlevler üstlenmiştir. Geç Hitit devletlerinde Luvice hiyeroglif geleneğinin sürdürülmesi, bu devletlerin Hitit Krallığı ile kültürel bağlarını koruduğunu ve Hitit mirasının belirli unsurlarını yaşatmaya devam ettiğini güçlü bir şekilde

göstermektedir. Bu yazı geleneğinin benimsenmesi, sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, Hitit sonrası Anadolu’da kültürel sürekliliğin ve kimlik inşasının önemli bir unsuru olarak değerlendirilmelidir. Özellikle, Hitit İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından ortaya çıkan siyasi yapıların değişmesine rağmen dil ve yazı sistemlerinin korunması, Hitit kültürel etkisinin ne ölçüde devam ettiğine dair önemli bir gösterge sunmaktadır. Bu bağlamda, Luvce hiyeroglif geleneğinin varlığını sürdürmesi, Geç Hitit krallıklarında kültürel sentezin ve bölgesel mirasın aktarım mekanizmalarının anlaşılması açısından dikkate değerdir. Geç Hitit döneminde Luvi dili ve yazısının kraliyet yazıtlarında kullanılmaya devam etmesi, bölgedeki kültürel mirasın ve yazı geleneğinin sürekliliğini teyit etmektedir. Bu durum, yalnızca dilin korunması açısından değil, aynı zamanda yazıcı sınıfının eğitimi ve bürokratik geleneğin devamlılığı açısından da önemli bir göstergedir. Hitit İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından ortaya çıkan siyasi değişimlere rağmen, Luvi hiyerogliflerinin resmi yazı dili olarak varlığını sürdürmesi, Geç Hitit krallıklarının kendilerini önceki Hitit mirasının bir devamı olarak gördüklerine işaret etmektedir. Bu yazı geleneğinin korunması, kültürel sürekliliğin sağlanmasında dilin ve yazılı belgelerin oynadığı kritik rolü açıkça ortaya koymaktadır (Bryce, 2012).

Geç Hitit devletleri, Hitit kültürel geleneklerinin korunması ve yaşatılması açısından merkezi bir role sahiptir. Hitit İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından ortaya çıkan bu siyasi yapılar, Hitit kültürünün çeşitli unsurlarını devam ettirmiş ve bölgedeki kültürel sürekliliğin sağlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda, Hitit geleneklerinin korunması, Geç Hitit devletlerinin kimliklerini şekillendiren temel unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Geç Hitit devletlerinin ortak özelliklerinden biri de Luvi dilinde yazılmış yazıtların varlığıdır. Hitit İmparatorluğu’nun son iki yüzyılın da yaygınlaşan Luvi dili, Geç Hitit devletleri tarafından da benimsenmiş ve resmi yazıtlar ile anıtlarda kullanılmıştır. Bu durum, Geç Hitit devletlerinin kültürel miras açısından Hitit geleneğini sürdürdüğünü ve Luvi dilinin bölgedeki önemini koruduğunu açıkça göstermektedir. Luvce konuşan toplumların Anadolu’dan Suriye’ye göçleri de Geç Hitit devletlerinin oluşum sürecinde önemli bir etken olmuştur. Bu göç hareketi, bölgedeki kültürel ve etnik yapıyı şekillendirmiş ve Hitit mirasının Suriye coğrafyasında devamlılığına katkı sağlamıştır. Göç eden Luvi grupları, dil ve kültürel geleneklerini yeni yerleşim bölgelerine taşıyarak Geç Hitit devletlerinin kimliklerini belirleyen temel unsurlardan biri haline gelmiştir. Luvi dili, Geç Hitit devletlerinde resmi yazıtlar ve anıtlarda yaygın olarak kullanılmış olsa da, bu dilin halk arasında ne derece yaygın

konusulduğuna dair kesin veriler bulunmamaktadır. Resmi belgelerde ve anıtlarda yer alması, Luvi dilinin yönetim ve dini törenlerde önemli bir rol oynadığını düşündürmekle birlikte, günlük yaşamdaki kullanımına ilişkin belirsizlik sürmektedir (Bryce, 2012).

Fırat'ın batısındaki Arami devletleri (Bit Agusi, Sam'al, Şam Krallığı) ile Geç Hitit krallıkları arasında yaşanan önemli temaslar ve çatışmalar, Suriye-Filistin bölgelerinde Hitit ve Arami unsurlarının harmanlanmasına yol açmıştır. Hatta bazı Geç Hitit krallıklarında Hitit/Luvi kökenli hanedanların yerini Arami kökenli hanedanlar almıştır. Bu Arami unsurların Geç Hitit kültürleriyle bütünleşmesi, daha sonra Kommagene Krallığı'ndaki kültürel sentezin benzer tarihsel dinamikler üzerine inşa edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Arami etkisinin Kommagene üzerindeki yansımaları, özellikle Nemrut Dağı'ndaki tapınak kompleksindeki unsurlarla karşılaştırılarak incelenebilir (Bryce, 2012).

Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından "Hatti" terimi, Demir Çağı boyunca farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda varlığını sürdürmüştür. Asur, Urartu ve İbrani metinlerinde bu terime yapılan göndermeler, onun geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, söz konusu metinlerde Hatti teriminin kullanıldığı coğrafi bölgeler ve bağlamlar, kaynaktan kaynağa farklılık göstermektedir. Bu durum, Hitit sonrası dönemde kültürel devamlılığın ve bölgesel sentezin nasıl şekillendiğine dair önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Hatti adının korunması, sadece siyasi bir mirası değil, aynı zamanda Hitit kültürel kimliğinin belirli unsurlarının sonraki dönemlerde de etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu çerçevede, terimin farklı kaynaklarda değişen anlamları, Hitit sonrası Anadolu'da süregelen kültürel etkileşimlerin ve dönüşüm süreçlerinin incelenmesi açısından önemli bir veri sunmaktadır (Bryce, 2012).

Geç Hitit Devletleri, merkeziyetçi bir yapıdan ziyade bağımsız kent devletleri şeklinde örgütlenmişlerdir. Her biri monarşik bir yönetime sahip olup, taht babadan oğula geçmekteydi. Krallar, yönetimlerini genellikle başkentlerinde inşa ettirdikleri saraylardan sürdürmekteydi. Asur İmparatorluğu'nun sürekli artan tehditleri karşısında bağımsızlıklarını koruyabilmek adına zaman zaman ittifaklar kurarak güç birliği oluşturma çabası içinde olmuşlardır. Ancak bu devletler hiçbir zaman merkezi bir imparatorluk haline gelememiştir. Bu durum, daha sonraki dönemlerde Kommagene Krallığı'nın benimsediği merkezi yönetim anlayışıyla olan farklılıklarını değerlendirmek açısından önemli bir karşılaştırma sunmaktadır (Kaya, 2020).

Geç Hitit toplumları, sosyoekonomik açıdan tabakalaşmış bir yapıya sahipti; özgürler ve köleler temel sınıfları oluşturunuyordu. Gelişmiş bir bürokrasinin olmadığı bu devletlerde, okur-yazar elitler ve özellikle kraliyet kâtipleri yönetimde önemli bir nüfuza sahipti. Kabartmalardaki yazıcı figürleri bu kesimin toplumsal statüsünü ve yönetimdeki rolünü görsel olarak da kanıtlamaktadır. Benzer şekilde, Kommagene Krallığı'nda da elit bir sınıfın yönetimde belirleyici olduğu ve yazılı kültürün siyasal yapı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Kaya, 2020).

Geç Hitit coğrafyasında yer alan Kummuh Krallığı, Geç Tunç Çağı'nda Hitit ve Mitanni devletleri arasında stratejik bir sınır bölgesi konumundaydı. Kummuh'un bilinen ilk hükümdarı Hattuşili, ismiyle bile bölgedeki Hitit kültürel mirasının devamlılığını simgeleyen önemli bir figürdür. M.Ö. 866 yılında Asur Kralı II. Aurnasirpal tarafından haraca bağlanması, Kummuh'un Asur ile siyasî ve ekonomik ilişkilerinin başlangıcını işaret etmiş ve krallığın Asur egemenliği altında uzun bir sürece girmesine neden olmuştur. Kummuh kralları genellikle Hitit kökenli isimler taşımış olup, bu durum bölgedeki Hitit kültürel mirasının sürekliliğini desteklemektedir (Bryce, 2012). Asur'un 12. yüzyıldan itibaren batıya doğru genişlemesi, Kummukh bölgesindeki Aryan nüfusun bir kısmının Fırat'ın batısına göç etmesine yol açmış olabilir. Bu demografik hareketlilik, dokuzuncu yüzyılda Suriye'de Aryan kökenli bir yönetici elitin oluşumunu desteklemiş ve bölgedeki siyasî yapılanmada İranî etkilerin artmasına katkıda bulunmuştur. Ahamenişler dönemi boyunca Kummukh isminin Suriye'de varlığını sürdürmesi, İranî yöneticilerin bölgedeki siyasî ve kültürel yapıyı desteklediğini göstermektedir (King, 1913). Kummuh'un bilinen son kralı Muvatalli, başlangıçta Asur Kralı II. Sargon tarafından ödüllendirilmiş ve kendisine Malatya şehri tahsis edilmiş olsa da, daha sonra Asur'a karşı bir komploya karışmakla suçlanmış ve krallığı Asur orduları tarafından istila edilmiştir. Bu olay sonucunda Kummuh, Asur topraklarına dahil edilerek bir eyalet statüsü kazanmış ve M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına kadar Asur İmparatorluğu'nun siyasî egemenliği altında kalmıştır (Bryce, 2012).

Kommagene Krallığı'nın kökeni, Demir Çağı yazıtlarında farklı isimlerle anılmış olup, bölgenin tarihsel süreç içinde çeşitli kültürel etkileşimlere maruz kaldığını göstermektedir. Asur ve Hitit metinlerinde Kummuh, Kumaha/Qumaha veya Kutmukhi adlarıyla geçen bu bölge, Yunan etkisinin artmasıyla birlikte Kommagene olarak adlandırılmıştır. Bu isim değişikliği, bölgenin farklı uygarlıklarla olan etkileşiminin bir

göstergesi olup, Kommagene'nin çok katmanlı tarihsel yapısını ortaya koymaktadır (Kaya, 2021).

Kommagene Krallığı, I. Antiochos'un liderliğinde, doğu ve batı arasındaki stratejik konumu sayesinde ticaret yolları üzerinden önemli bir zenginlik elde etmiştir. Zeugma ve Samosata'dan geçen bu ticaret yollarının siyasi istikrar sayesinde işlek hale gelmesi, Krallığın ekonomik büyümesine katkı sağlamıştır. I. Antiochos, elde ettiği bu zenginliği kültürel sentez oluşturma ve dini propagandayı güçlendirme amacıyla kullanarak, hem yerel hem de uluslararası düzeyde etkili bir yönetim stratejisi geliştirmiştir (Yıldırım, 2013). Bu kültürel değişimin bir yansıması olarak, Sofraz Köy yazıtlarında yalnızca Yunan tanrı adları bulunurken, sonraki yazıtlarda Yunan-Pers sentezi isimlere doğru bir yönelim gözlemlenmektedir (Mittag, P., 2004).

Kommagene Krallığı'nın kültürel yapısının anlaşılmasında Osman Hamdi Bey'in Letumulus de Nemroud Dagħ adlı eseri önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin ilk arkeolojik yayınlarından biri olan bu eser, Nemrut Dağı'nda gerçekleştirilen kazıların bulgularını belgeleyerek, Doğu ve Batı teraslarındaki yazıtlar ve heykel grupları aracılığıyla Kommagene Krallığı'nda Helenistik ve Pers kültürel unsurlarının sentezlendiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Kommagene'nin benzersiz kültürel yapısını anlamada temel bir kaynak teşkil etmekte ve krallığın hem Grek hem de Pers geleneklerinden beslenen özgün bir kimlik inşa ettiğini kanıtlamaktadır (Yalınel, 2019).

Kommagene Krallığı'nda halkın ana dili Grekçe olmamasına rağmen, resmi yazıtların Grekçe olarak hazırlanması, yönetici sınıfın Helenistik kimliğe yaptığı vurguyu göstermektedir. Bu durum, krallığın kültürel ve siyasi bağlamda Helenistik dünyaya ait olduğunu belirtme çabası olarak yorumlanabilir. Grekçe yazıtlar, özellikle seçkin din adamlarına ve krallar için düzenlenen dinsel törenlerde kullanılmak üzere hazırlanmıştır (Tanrıverdi, 2023). II. Mithradates'e ait onur stelinde kendisine verilen "Roma dostu" unvanı, Kommagene Krallığı'nın Roma ile olan diplomatik ilişkileri açısından önemli bir bilgi sunmaktadır. Ancak bu unvanın genellikle I. Antiochos için kullanılmış olması, yazıtın yorumlanmasında bazı belirsizliklere yol açmaktadır. Bu durum, Kommagene krallarının Roma ve Helen dünyasıyla ilişkilerinde farklı stratejiler benimsediklerini ve siyasi unvanları bu doğrultuda pragmatik bir şekilde kullandıklarını düşündürmektedir (Staab, 2012).

Antiochos'un yazıtlarında gözlemlenen üslup farklılıkları, kraliyet kültürünün evrimsel sürecini anlamak için değerli ipuçları sunmaktadır. Erken dönem yazıtlarında tercih

edilen sade ve doğrudan anlatım, bireysel kültün inşasında samimi ve anlaşılır bir iletişim hedefini yansıtmaktadır. Buna karşın, daha sonraki dönemlere ait metinlerde kullanılan süslü dil ve karmaşık söylem yapıları, hükümdarın ilahi statüsünü güçlendirme ve kutsal kimliğini yüceltme amacını taşımaktadır (Wagner, Petzl, 1976).

3.3.2. Giyim ve süsleme sanatında Helenistik-Pers etkileri

Geç Tunç Çağı'nın sonunda Anadolu'da yaşanan büyük ölçekli nüfus hareketleri, Demir Çağı krallıklarının sosyo-kültürel yapısını derinden etkileyen temel dinamiklerden biri olmuştur. "Geç-Hitit" terimi, bu dönemdeki Demir Çağı krallıkları ile Geç Tunç Çağı Hitit krallıkları arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu varsayılsada, bu bağlantının geçerliliği, göçlerin bu krallıkların kurulduğu bölgelerdeki kültürel ve demografik etkilerinin incelenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, Geç Tunç Çağı ile Demir Çağı arasındaki nüfus hareketleri, Kommagene Krallığı'nın çok kültürlü yapısını anlamak için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bölgeye yönelik göçler ve bunun sonucunda ortaya çıkan kültürel etkileşimler, Kommagene'nin Helenistik ve Pers unsurlarını benimseme süreci ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Bu göçlerin yarattığı dönüşüm, krallığın siyasi ve dini yapısında da kendini göstermiş ve Kommagene'yi Doğu ile Batı arasında özgün bir sentez merkezi haline getirmiştir (Bryce, 2012).

Kommagene Krallığı, I. Antiochos'un liderliğinde, doğu ve batı arasındaki stratejik konumu sayesinde ticaret yolları üzerinden önemli bir ekonomik güç elde etmiştir. Zeugma ve Samosata gibi önemli merkezlerden geçen bu ticaret yollarının siyasi istikrar sayesinde daha işlek hale gelmesi, krallığın ekonomik büyümesine önemli bir katkı sağlamıştır. I. Antiochos, bu ekonomik refahı kültürel bir sentez oluşturma ve dini propagandayı güçlendirme amacıyla kullanarak, hem yerel hem de uluslararası düzeyde etkili bir yönetim stratejisi izlemiştir (Yıldırım, 2013). Ancak, yaklaşık otuz yıl boyunca Kommagene Krallığı'nın yönetiminde kalmış olmasına rağmen, Zeugma Antik Kenti kültürel olarak belirgin bir Kommagene etkisi taşımamaktadır. Bu durum, kentin kendine özgü kültürel yapısını koruduğunu ve Kommagene bölgesi kültüründen belirgin bir şekilde etkilenmediğini göstermektedir (Tanrıverdi, 2023).

Antiochos'un Kommagene'de inşa ettiği dini yapılar, Helenistik kültürün izlerini taşımakla birlikte, yerel halkın değerleriyle uyumlu Doğulu unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle hükümdarın Pers kıyafetleriyle tasvir edilmesi, hem sanatsal bir ifade hem de kültürel bir bağ kurma amacı taşımaktadır. Doğu Anadolu toplumunun ahlaki normlarının Helen kahramanlarına özgü çıplaklık geleneği ile uyuşmaması, bu

görsel tercihlerde belirleyici olmuştur. Bu durum, Kommagene Krallığında Helenistik ve Doğulu unsurların özgün bir biçimde harmanlandığını ve bu sentezin hem dini hem de politik söylemin önemli bir parçası olarak kullanıldığını açıkça göstermektedir (Hoepfner, 2018).

Kommagene krallarının giyim tarzı, sadece kişisel tercihleri yansıtmamanın ötesinde, siyasal ve kültürel kimliğin görsel bir ifadesi olarak stratejik bir öneme sahiptir. Özellikle tiara ve pelerin gibi giyim unsurları, Akhaimenid geleneğinin bir devamı niteliğinde olup, Pers ve Part etkilerini açıkça yansıtmaktadır. Bu unsurlar, kralların meşruiyetini güçlendirmek ve Pers kökenli hâkimiyet anlayışını vurgulamak amacıyla siyasal propagandanın önemli bir parçası haline gelmiştir. Kommagene krallarının giysi ve aksesuarları, krallığın propagandasının bir parçası olarak çok katmanlı bir kültürel sentezi yansıtmaktadır. Özellikle Antiochos'un tiara ve giysileri, Akhaimenid geleneğine dayanırken, üzerlerindeki semboller Saka ve Parth kültürlerine de göndermeler yapmaktadır. Giysilerdeki detaylar ise Baktriya'dan alınan sanatsal ve stilistik etkileri gözler önüne sermektedir. Bu çok yönlü sembolizm, Kommagene krallarının meşruiyetlerini pekiştirme stratejilerinin önemli bir parçası olarak değerlendirilebilir (Metzler, 2018). Antiochos'un kıyafetlerinde görülen stilistik tercihler, Kommagene Krallığı'nın Doğu ve Batı kültürel unsurlarını nasıl özgün bir şekilde bir araya getirdiğini açıkça göstermektedir. Pantolon ve bol kumaşlı gömlek gibi Pers kökenli unsurlar, krallığın Doğu'ya olan kültürel bağlarını vurgularken; Helenistik döneme özgü detaylar, Batı dünyasına yönelik ideolojik bir yakınlık mesajı taşımaktadır. Bu iki farklı geleneğin aynı figürde birleşmesi, Kommagene'deki kültürel sentezin çarpıcı bir görsel yansımasıdır (Jacobs, 2018).

I. Antiochos'un Roma ile kurduğu güçlü ilişkiler, ona çeşitli siyasi ve kültürel ayrıcalıklar sağlamıştır. Bu ayrıcalıklar arasında, Roma'nın cömert bağışlarıyla Fırat Nehri'nin doğu kıyısındaki Seleukeia (Lidar Höyük) kentinin Kommagene Krallığı topraklarına dahil edilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra, Roma'nın siyasi ve kültürel sembolleri arasında sayılan fildişi asa, nakışlı cübbe ve Roma vatandaşlarının giyebildiği resmi bir giysi olan toga praetexta gibi değerli hediyelerin Antiochos'a sunulması, onun Roma ile olan yakın ilişkilerini ve özel müttefik statüsünü pekiştiren önemli sembollerdir (Kaya, 2021).

3.3.3. Gündelik yaşam pratikleri

Geç Hitit devletleri, Suriyeliler, Luviler ve Aramiler gibi çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı çok kültürlü topluluklardan oluşmaktaydı. Bu etnik çeşitlilik, bölgenin sosyo-kültürel yapısını zenginleştirmiş ve Geç Hitit devletlerinin kimlik ve yönetim anlayışlarını derinden etkilemiştir (Bryce, 2012). Bu şehir devletleri, siyasi ve kültürel kimliklerini Büyük Hitit Devleti'nin meşru mirasçısı olarak tanımlamış ve bu doğrultuda Hitit kültürel unsurlarını koruyarak sürdürmüşlerdir. Yazı sistemlerinde Hitit Hiyeroglifini kullanmaya devam etmeleri, mimaride Hitit kökenli Bit Hilani tarzını benimsemeleri ve dini inanışlarını büyük ölçüde Hitit geleneği üzerine inşa etmeleri, bu kültürel sürekliliğin önemli göstergeleridir. Ancak, Geç Hitit şehir devletleri tarihsel süreç içerisinde Ege kavimleri ve Aramiler gibi farklı kültürlerle etkileşimde bulunmuş ve özellikle Asur istilaları sonucunda Asur kültürel ve idari sistemine giderek entegre olmuşlardır. Bu durum, bölgedeki Hitit mirasının zamanla dönüşmesine ve Asur etkisinin belirginleşmesine yol açmıştır (Memiş, 2013).

Geç Hitit Devletleri, merkeziyetçi bir yapıdan ziyade bağımsız kent devletleri şeklinde örgütlenmişti. Her biri monarşik bir yönetime sahip olup, taht babadan oğula geçmekteydi ve krallar yönetimlerini başkentlerindeki saraylardan yürütmekteydi. Asur İmparatorluğu'nun artan tehdidi karşısında zaman zaman ittifaklar kursalar da, merkezi bir imparatorluk haline gelememişlerdir (Kaya, 2020). Bu durum, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan ve doğu ile batı arasında stratejik bir köprü kurarak zenginleşen Kommagene Krallığı'nın benimsediği daha merkezi yönetim anlayışıyla önemli bir karşılaştırma sunmaktadır.

Kommagene'de Yunan kültürünün etkileri özellikle yönetici elit ve kamusal alanlarda belirgin bir şekilde görülmekle birlikte, sıradan halkın günlük yaşamında bu etkinin sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Yunan kültürü, halkın geleneksel yaşam biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmemiş, bu da Kommagenede halk düzeyinde kültürel sürekliliğin ve yöresel geleneklerin gücünü ortaya koymaktadır (Dörner, 1975). Bu durum, Geç Hitit devletlerindeki kültürel etkileşimlerin halk düzeyine yayılma biçimleriyle benzerlikler gösterebilir.

Öte yandan, antik Roma şehirlerinde bulunan sosyal, kültürel ve mimari unsurların büyük bir kısmını barındıran Zeugma, Roma şehirleşme modelinin başarılı bir örneği olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık otuz yıl boyunca Kommagene Krallığı'nın yönetiminde kalmasına rağmen, kültürel olarak belirgin bir Kommagene etkisi taşınamaması (Tanrıverdi,

2023), farklı siyasi yönetimler altında kültürel kimliklerin nasıl korunabildiğine dair ilginç bir örnek sunmaktadır. Bu durum, bölgedeki kültürel etkileşimlerin karmaşıklığını ve yerel unsurların direncini göstermektedir.

KRALİYET PROPAGANDASI VE MEŞRUIYET ARAYIŞI

4.1. Antiochos'un Meşruiyet Stratejisi: Soy ve İlahi Bağlantılar

4.1.1. Antiochos'un Soyunu Pers ve Makedon Krallarına Dayandırma Çabası

I. Antiochos, Kommagene Krallığı'nın meşruiyet temelini oluşturmak amacıyla soyunu hem Pers hem de Makedon krallarına dayandıran bir strateji benimsemiştir. Hükümdarlığını ilahi bir temele oturtmak adına atalarını tanrılarla özdeşleştirmiş ve böylece yalnızca siyasi değil, aynı zamanda kutsal bir kimlik inşa etmeye yönelmiştir. Nemrut Dağı'ndaki yazıtlar, onun atalarını sadece yüceltmekle kalmayıp, aynı zamanda onlara ibadet edildiğini de göstermekte ve böylece kraliyet soyunun ilahi bir statü kazandığını vurgulamaktadır (Mittag, 2004).

Özellikle 7 Temmuz M.Ö. 62 tarihinde gerçekleşen gök olaylarının, hükümdarın tanrılar tarafından desteklendiğine dair bir işaret olarak yorumlanması, astrolojik unsurların da siyasi propagandanın bir parçası haline getirildiğini ortaya koymaktadır. Antiochos'un soyunu Zeus-Oromasdes'e dayandırması, Akhaimenid Kralı I. Dareios'un Ahura Mazda ile ve Büyük İskender'in Zeus-Ammon ile ilişkilendirilmesi bağlamında ele alındığında, Pers ve Makedon geleneklerini birleştiren bir krallık ideolojisinin oluşturulmasına hizmet etmiştir. Bu doğrultuda, Antiochos hem atalarının kutsallığını vurgulamış hem de kendi ilahi statüsünü güçlendiren bir kimlik inşa etmiştir.

Nemrut Dağı'nda inşa ettirdiği anıt mezar, Antiochos'un soyunun I. Dareios ve Büyük İskender'e dayandığını vurgulamak suretiyle hükümdarlığını meşrulaştırmaya yönelik bir söylem geliştirdiğini göstermektedir. Yazıtlar, onun hem Pers hem de Roma dünyası ile kurduğu ilişkileri ön plana çıkararak, kendisini bu iki kültürü birleştiren bir hükümdar olarak konumlandığını ortaya koymaktadır (Yalımel, 2019). Bu yaklaşım, yalnızca Kommagene Krallığı'nın kültürel kimliğini şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda Antiochos'un siyasi otoritesini pekiştirme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Onun soyunu Helen ve Pers dünyasının iki büyük figürü olan I.

Dareios ve Büyük İskender'e dayandırma çabası, hükümdarlık meşruiyetini güçlendirme stratejisinin temel unsurlarından biri olarak okunmalıdır. Yazıtlar aracılığıyla kendisini hem Perslerin hem de Romalıların dostu olarak tanımlaması, yalnızca politik bir söylem olmanın ötesinde, çok kültürlü bir yönetim anlayışının göstergesidir. Antiochos, Nemrut Dağı'ndaki yazıtlarında tanrılarla kendisini aynı konumda göstererek ilahi meşruiyetini pekiştirmeyi amaçlamış ve tanrıların heykelleriyle kendi heykellerini aynı platformda konumlandırarak hükümdarlık otoritesini kutsal bir temele dayandırmaya yönelik stratejik bir adım atmıştır (Yalımel, 2019).

Kommagene Krallığı'nın hükümdarı olarak I. Antiochos, hem Pers hem de Helen soyuna dayanan kraliyet iddiasını güçlendirmek amacıyla atalarının kökenlerini öne çıkarmıştır. Nemrut Dağı'ndaki hierothesion, bu iddiayı görsel ve yazılı belgelerle destekleyen "Atalar Galerisi" ile kültürel sentezin ve siyasi meşruiyetin en somut göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Antiochos'un atalarını "en talihli kökler" olarak tanımlaması, hem Pers hem de Helen mirasını onurlandırarak kraliyet soyunu yüceltme amacına hizmet etmiştir (Messerschmidt, 2018).

Kraliyet soyunu belirleyen temel unsurlardan biri, Pers Akhaimenidler ve Helen Selevkoslar arasındaki evlilikler olmuştur. Aroandas ile Rhodogune evliliği, Akhaimenid hanedanıyla bağlantı sağlarken, Mithradates Kallinikos ile Laodike evliliği Selevkos hanedanı ile olan bağı güçlendirmiştir. Bu soy ilişkilerine dair görseller ve yazıtlar, Nemrut Dağı'ndaki galeride sergilenmiş olup, Kommagene Krallığı'nın hem Doğu hem de Batı dünyasıyla kurduğu siyasi ve kültürel bağı vurgulamaktadır (Messerschmidt, 2018).

Nemrut Dağı'ndaki galeride yer alan Pers kökenli ataların sıralanışı, Antiochos'un atalarını yücelterek kraliyet meşruiyetini güçlendirme çabasının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Bu dizilim, Dareios'tan başlayarak Mithradates Kallinikos'un ölümüne kadar yaklaşık 450 yıllık bir dönemi kapsasa da, tarihsel süreklilik açısından bazı eksiklikler ve atlamalar barındırmaktadır (Messerschmidt, 2018).

Bunun yanı sıra, Kommagene Krallığı'nın Ermeni Orontid hanedanı ile olan bağlantısı, kraliyet propagandasının bir parçası olarak ele alınmıştır. Hydarnesler sülalesine dayanan Orontes ailesi, Kommagene Krallığı'nın kurulmasında ve Ermeni Krallığı'nın bağımsızlık sürecinde önemli bir rol oynamış olup, bu bağlar Antiochos'un soy iddiasını meşrulaştırma stratejisinin temel taşlarını oluşturmuştur (Messerschmidt, 2018).

Antiochos'un Selevkos hanedanına mensubiyetini vurgulama stratejisi, Helenistik krallıklar arasında yaygın olan bir meşruiyet anlayışına dayanmaktadır. Selevkos kralları, M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren hükümdarlık haklarını Büyük İskender ile ilişkilendirerek meşrulaştırma politikası izlemişlerdir. Kommagene Krallığı'nın Selevkos soyuna olan bağlarını güçlendirme çabası yalnızca yazıtlar ve heykellerle değil, aynı zamanda stratejik evliliklerle de pekiştirilmiştir. I. Mithradates Kallinikos'un, Selevkos prensesi Laodike ile evlenmesi, Kommagene Krallığı'nın Helenistik dünyada kabul görmesini sağlamak amacıyla yapılan bilinçli bir hamledir. Bunun yanı sıra, Kommagene kralları, Selevkos unvanlarını benimseyerek yönetimlerinin bu hanedana dayandığını vurgulamışlardır (Strootman, 2016). I. Antiochos, özellikle annesi Laodike'nin Selevkos hanedanına mensup olması nedeniyle soyunu Büyük İskender'e kadar geri götürmüş ve böylece hem Ahameniş hem de Helenistik mirasın bir parçası olduğunu iddia ederek hükümdarlığını güçlü bir ideolojik temele oturtmuştur (Wagner & Petzl, 1976).

Hükümdarlık iddiasını meşrulaştırmak için soyuna dair bir anlatı geliştiren Antiochos, Pers ve Makedon geleneklerinin birleşimini temsil eden bir ideolojik söylem oluşturmuştur. Onun kendisine attığı "Megas" (büyük), "Dikaios" (adil), "Theos" (tanrı), "Epiphanes", "Philhelenos" (Helen dostu) ve "Philorhomaioi" (Roma dostu) gibi unvanlar, hem Helen kültürüne olan bağlılığını hem de Roma ile ilişkilerini vurgulamak suretiyle krallığının Helenistik dünyadaki meşruiyetini güçlendirmeye hizmet etmiştir (Taşdöner Özcan, 2015: 106). Nemrut Dağı'nda inşa edilen anıt mezar ve yazıtlar, bu meşruiyet iddiasının en somut örnekleri olarak değerlendirilmelidir.

4.1.2. Kraliyet Soy Ağacı ve Tanrılarla Bağlantı İddiası

Kommagene Kralı I. Antiochos, hükümdarlığını yalnızca kraliyet soyuna dayandırmakla kalmamış, aynı zamanda tanrılarla özel bir bağ kurduğunu iddia ederek ilahi bir meşruiyet zemini oluşturmuştur. Bu meşruiyet inşasında yazılı ve görsel propaganda araçlarını etkili bir şekilde kullanmış, özellikle Dexiosis (el sıkışma) sahneleri aracılığıyla tanrılarla doğrudan temas hâlinde olduğunu vurgulamıştır. Bu sahnelerde, Antiochos'un tanrılarla el sıkışması, onun kutsal otoritesini pekiştiren önemli bir sembol hâline gelmiştir (Mittag, 2004).

Krallığın meşruiyetini güçlendirme sürecinde, Antiochos yalnızca soy kökenine değil, aynı zamanda halkın refahına yönelik projelere de büyük önem vermiştir. Arsameia'daki yazıtlar, onun su kemerleri, tahıl depoları ve savunma yapıları inşa ettirdiğini göstermektedir. Bu tür altyapı projeleri, onun yalnızca bir yönetici değil, halkın yaşam

koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan bir hükümdar olarak da algılanmasını sağlamıştır (Mittag, 2004). Ayrıca, Antiochos atalarının mirasını onurlandırmak amacıyla Arsameia am Euphrat'ta büyükbabasına ve diğer atalarına ait mezarları genişletmiştir. Ancak, ilerleyen dönemlerde kale inşaatları nedeniyle bu mezar yapıları büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bölgeden günümüze ulaşan yazıtlar, hükümdarın yalnızca kendi başarılarını değil, aynı zamanda ataları ve tanrılarla olan kutsal bağını da vurguladığını göstermektedir. Bu durum, Kommagene Krallığı'nın kraliyet ideolojisinin güçlü bir dinsel temel üzerine inşa edildiğini kanıtlar niteliktedir (Mittag, 2004).

Kommagene Krallığı'nda atalar kültü, hükümdarın meşruiyetini pekiştirmek amacıyla kurumsallaştırılmış ve ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır. Bu kült, Hitit, Asur, Parth ve Helenistik geleneklerden etkilenecek şekilde şekillenmiş olup, özellikle Pers ve Makedon kökenlerinin birleşimini yansıtabilecek şekilde kurgulanmıştır. I. Antiochos, soy bağlarını hem Akhaimenid hem de Selevkos hanedanlarına dayandırarak hükümdarlığının hem ilahi hem de tarihi kökenlere sahip olduğunu vurgulamıştır. Böylece, krallık ideolojisi sadece geçmişle bir bağ kurma pratiği olmaktan çıkıp hükümdarın otoritesini destekleyen bir devlet doktrini hâline gelmiştir (Metzler, 2018).

Antiochos'un Hierotherion olarak adlandırılan kutsal alanları, hem dini hem de siyasi bir anlam taşımaktaydı. Hierotherion terimi, içinde kutsal bir unsur barındıran mekânları ifade etmekte olup, Kommagene Krallığı'nda hükümdarın tanrısal statüsünü vurgulayan bir sembol hâline gelmiştir. Bu yapılar, yalnızca mezar kompleksi olmanın ötesinde, kralın ölümünden sonra da ilahi otoritesini sürdürdüğünü gösteren anıtlar olarak değerlendirilmiştir (Başgelen, 1998).

Antiochos, kraliyet soyağacını yüceltmek amacıyla Nemrut Dağı'ndaki anıtsal düzenlemeleri titizlikle tasarlamış ve bu alanda atalar galerisi oluşturmuştur. Hierotherion'da yer alan bu atalar galerisi, hem Pers hem de Helen kökenlerine dayanan kraliyet iddiasını simgelemekteydi. Her stel, ait olduğu atanın adı ve ona adanmış bir onur yazıtını içeriyordu. Doğu ve batı teraslarında yer alan bu galeriler, hükümdarın kültürel bir sentez oluşturarak meşruiyetini pekiştirme çabasının bir göstergesiydi. Bu galeride yer alacak figürlerin seçimi dikkatlice yapılmış ve yalnızca siyasi açıdan önemli Selevkos krallarına yer verilmiştir. Güçle tahta geçen ve meşruiyeti tartışmalı olan figürler ise dışarıda bırakılmıştır. Bu durum, atalar galerisinin siyasi bir propaganda aracı olarak tasarlandığını açıkça göstermektedir (Messerschmidt, 2018).

Nemrut Dağı'nda inşa edilen kraliyet mezar kompleksi, Kommagene Krallığı'nın dinsel ve ideolojik yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Mithras kültü bağlamında dağlar, tanrılarla kurulan kutsal bağın simgesi olarak görülmüş ve bu anlayış, Kommagene krallarının tanrısallık meşruiyetini güçlendiren bir unsur hâline gelmiştir. Mezarlık kompleksi, Pers düşünce dünyasında önemli bir yer tutan “dağ üzerindeki gökyüzü” kavramını yansıtmakta olup, hükümdarın ilahi dünyaya hem fiziksel hem de metafiziksel düzlemde yakın olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Nemrut Dağı'nın seçimi yalnızca anıtsal bir yapı tercihi değil, aynı zamanda tanrı-kral ideolojisini pekiştiren bir stratejiydi (Metzler, 2018).

Kraliyet mezarının konumu ve anıtsal düzenlemeleriyle I. Antiochos, kendisini tanrılarla eşdeğer bir konuma yerleştirerek ilahi meşruiyet inşa etmeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda, kutsal alanlarda yer alan heykellerde kral, tanrı figürleriyle aynı hizada konumlandırılmıştır. Ayrıca, Dexiosis sahneleri hükümdarın tanrılarla doğrudan temas hâlinde olduğunu simgeleyerek onun ilahi kökenini ve kutsal yönetim anlayışını destekleyen önemli bir propaganda unsuru işlevi görmüştür. Antiochos, yalnızca kendi döneminde değil, ölümünden sonra da kutsal kimliğini koruyabilmek adına, halkını ve soyunu tanrılara bağlı kalmaya teşvik etmiştir. Nemrut Dağı'ndaki yazıtlarında, kendi örnek dini yaşamını vurgulayarak halkına tanrılara sadakat göstermeleri yönünde öğütler vermiştir. Ayrıca, çocukları ve torunlarına yönelik mesajlarında, kraliyet mirasının kutsallığını ve sürekliliğini korumaları gerektiğini belirtmiştir (Wagner, Petzl, 1976).

4.1.3. Kitabelerde Soy Anlatısının Vurgulanması

Kommagene Kralı I. Antiochos, hükümdarlığını hem Pers hem de Helenistik kökenlerine dayandırarak meşrulaştırmaya yönelik bilinçli bir ideolojik program geliştirmiştir. Nemrut Dağı'ndaki anıtsal düzenlemeler ve yazıtlar, onun meşruiyet stratejisinin en belirgin yansımalarından biri olup, hem soy bağlarını hem de ilahi koruma altındaki hükümdarlık anlayışını vurgulamaktadır. Antiochos, kendisini doğrudan bir tanrı olarak sunmamış, ancak tanrılarla güçlü bir bağ içinde olduğunu ve onların koruması altında bulunduğunu gösterecek bir kült anlayışı benimsemiştir. Bu doğrultuda, Nemrut Dağı'nda inşa ettirdiği anıtlar, onun kraliyet soyunu iki büyük imparatorluk geleneğine dayandırarak iktidarını nasıl meşrulaştırdığını gözler önüne sermektedir. Doğu ve Batı teraslarında yer alan atalar galerileri, hükümdarın hem Pers Kralı I. Darius ile olan bağını hem de Büyük İskender'in soyundan geldiği iddiasını belgeleyen birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu galerilerde yer alan kabartmalar ve yazıtlar, yalnızca bir soy

anlatısı sunmakla kalmamış, aynı zamanda Kommagene Krallığı'nın kültürel sentezini de ortaya koyarak, hükümdarlığın meşruiyetine güçlü bir temel sağlamıştır (Staab, 2012).

I. Antiochos'un meşruiyet stratejisi, hem baba hem de anne tarafından gelen kökenlerini öne çıkararak çift yönlü bir dayanak oluşturmuştur. Batı terasında yer alan on beş kabartma stele, onun baba soyunu Pers Kralı I. Darius'a bağlarken, doğu terasındaki on yedi kabartma stele ise annesi Laodike'nin soyunun Büyük İskender'e dayandığını iddia etmektedir. Böylece, Kommagene Krallığı hem Pers hem de Helenistik dünyayla ilişkilendirilerek, hükümdarın evrensel bir meşruiyet kazanması sağlanmıştır. Bu noktada dikkat çeken bir diğer unsur, Antiochos'un anne tarafına yaptığı özel vurgudur. Geleneksel Pers hanedan anlatılarında rastlanmayan bu vurgu, Selevkos hanedanına olan bağlantıyı ön plana çıkarmakta ve hükümdarın yalnızca Pers kökeninden değil, Helenistik dünyadaki güçlü bir hanedandan geldiğini de göstermektedir. Bu, Antiochos'un siyasi stratejisinin bilinçli bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Krallığın Helenistik dünyayla bağlarını vurgulamak, özellikle batıdaki siyasi dengeler açısından büyük önem taşımaktadır (Staab, 2012).

Nemrut Dağı'ndaki onur stellerinden biri, diğer benzer anıtlardan ayrılarak I. Antiochos'un annesi Laodike'ye ve dolayısıyla Selevkos hanedanına mensup büyükbabasına özel bir vurgu yapmaktadır. Bu yazıt, hükümdarın Helenistik ve Pers mirasını bilinçli bir şekilde harmanlayarak soy bağlarını yalnızca bir kimlik göstergesi olarak değil, siyasi meşruiyetini pekiştiren bir araç olarak da kullandığını göstermektedir (Staab, 2012).

I. Antiochos, yalnızca soy bağlarıyla değil, tanrılarla doğrudan temas halinde olduğu fikriyle de hükümdarlığını meşrulaştırmıştır. Nemrut Dağı'ndaki heykellerin düzenlenişi ve yazıtlar, onun tanrılar tarafından kutsanmış bir hükümdar olduğu mesajını vermektedir. Antiochos'un kendi heykelini tanrılarla birlikte konumlandırması, doğrudan bir tanrılaştırma girişimi olarak değil, ilahi koruma altındaki hükümdarlık statüsünü pekiştiren bir sembolizm olarak değerlendirilmelidir. Yazıtlarda, tanrılara duyulan saygı (ousia) ile hükümdara gösterilen hürmet (timē) arasındaki ayrım vurgulanarak, hükümdar kültürünün ilahi bir kimlik kazanmaktan çok, büyük bir onurlandırma aracı olduğu ifade edilmiştir (Mittag, 2004). Bu bağlamda, Samosata'da bulunan ve Nemrut Dağı'nın batı terasında da görülen stel tasvirleri, hükümdarın tanrılarla el sıkışarak kabul edildiğini göstermektedir. Antiochos'un Mithras-Helios ve Artagnes-Herakles tarafından karşılandığı sahneler, onun ilahi bir seçilmişlik vasfına sahip olduğunu ve tanrılar

tarafından desteklenen bir kral olarak sunulduğunu ortaya koymaktadır. Helenistik dünyada yaygın olan bu tür ikonografik anlatımlar, hükümdarın otoritesinin yalnızca dünyevi bir güç değil, aynı zamanda kutsal bir irade tarafından da desteklendiğini gösteren güçlü propaganda unsurlarıdır (Keil, 1940).

I. Antiochos, yalnızca Nemrut Dağı'ndaki anıtlarla değil, krallığın farklı bölgelerinde inşa ettirdiği kült merkezleri aracılığıyla da meşruiyetini pekiştirme yoluna gitmiştir. Arsameia'daki tapınak, hükümdarın atalarına adanmış olup, kraliyet soyunun ilahi kökenini vurgulayan bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu tür kutsal alanlar, Antiochos'un halk üzerinde dini temelli bir otorite tesis etmek için geliştirdiği bilinçli bir stratejinin parçasıdır (Keil, 1940).

Nemrut Dağı'ndaki Doğu ve Batı Teraslarında yer alan atalar galerileri, yazıtlı kaideler üzerine oyulmuş stel sıralarından oluşmakta olup, her ata figürü için bir sunak içermektedir. Özellikle Ahameniş soyuna dayanan galeride, Darius'tan II. Artaxerxes'e kadar beş Pers imparatorunun yanı sıra, üç Ermeni satrapı, dört Ermeni kralı ve üç Kommagene hükümdarı yer almaktadır. Bu dizilim, Kommagene krallarının, hükümdarlıklarını meşrulaştırmak adına kendilerini güçlü bir imparatorluk mirasına dayandırma ve böylece siyasi otoritelerini kutsallaştırma stratejisini açıkça ortaya koymaktadır. Bu unsurlar, Nemrut Dağı'ndaki anıtlar ve yazıtlarla desteklenerek, Kommagene Krallığı'nın siyasi ve kültürel kimliğini inşa eden en önemli ideolojik araçlar haline gelmiştir. I. Antiochos'un ölümünün ardından bile, bu propaganda stratejisi halefleri tarafından sürdürülmüş ve Kommagene Krallığı'nın yönetim anlayışında temel bir yer edinmiştir (Strootman, 2016). Bu Yüzden Nemrut Dağı'ndaki anıtsal düzenlemeler ve kitabeler, I. Antiochos'un hükümdarlığını meşrulaştırma sürecinde hem soy bağlarını hem de ilahi otoritesini nasıl kurguladığını açıkça gözler önüne sermektedir. Pers ve Helenistik mirası bilinçli bir şekilde sentezleyen bu ideolojik yapı, Kommagene Krallığı'nın siyasi ve kültürel kimliğini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olmuştur.

4.2. Anıtsal Propaganda: Mimari ve Heykel Sanatı

4.2.1. Nemrut Dağı Kutsal Alanı: Tanrı-Kral Konsepti

Kommagene Kralı I. Antiochos (M.Ö. 69-35), hükümdarlığının son dönemlerinde Nemrut Dağı'nın zirvesinde anıtsal bir mezar kompleksi inşa ettirmiştir. Krallığın kuzey sınırında, Kapadokya ve Part toprakları arasında stratejik bir konumda bulunan bu yapı, yalnızca bir mezar işlevi görmekle kalmayıp, aynı zamanda kralın ilahi kökenini ve

tanrılar tarafından meşrulaştırılmış yönetimini vurgulayan kutsal bir alan olarak tasarlanmıştır. Antiochos, bu anıtlarla, kraliyet ideolojisini kalıcı hale getirmeyi ve devletin dini kimliğini pekiştirmeyi hedeflemiştir (Staab, 2012). Nemrut Dağı'nda inşa edilen bu kompleks, mimari düzenlemesi ve konumuyla Antiochos'un hükümdarlık meşruiyetini güçlendirme stratejisini yansıtmaktadır (Keil, 1940). Yapı, merkezinde devasa bir tümülüs ve doğu ile batı yönlerine yerleştirilmiş geniş teraslardan oluşmaktadır. Devasa tanrı heykelleri ile çevrili bu anıt, yalnızca hükümdarın mezarı olarak değil, aynı zamanda onun tanrılarla olan bağına vurgulayan ideolojik bir propaganda aracı olarak da değerlendirilmelidir (Dörner, 1975).

Hierothesion olarak adlandırılan bu kutsal alan, hem mezar hem de dini ritüellerin gerçekleştirildiği bir kült merkezi işlevi görmüştür. Burada düzenlenen törenler, Kommagene hanedanının ilahi kökenini vurgularken, hükümdarın tanrılarla olan bağına da güçlendirmiştir. Bu bağlamda, I. Antiochos, hükümdarlığını yalnızca politik ve askeri unsurlarla değil, aynı zamanda dini ve kültürel öğelerle de meşrulaştırmıştır (Mittag, 2004). Anıtın dikkat çeken unsurlarından biri de kralın tanrılarla birlikte tasvir edilmesidir. Bu ikonografik düzenleme, hükümdarın hem Makedon hem de Pers kökenine vurgu yaparak, ikili soy bağı üzerinden meşruiyet iddiasında bulunduğunu göstermektedir. Mezar kompleksinin yüksek bir dağ zirvesine inşa edilmesi ise, Pers geleneğindeki “tanrılara yakın krallar” anlayışıyla uyumlu olup, hükümdarın kutsal bir otoriteyle ilişkilendirilmesini sağlamaktadır (Metzler, 2018).

Tümülüs, yalnızca anıtsal bir mezar yapısı olmakla kalmayıp, Antiochos'un tanrısal kimliğini vurgulayan güçlü bir semboldür. Helenistik ve Pers geleneklerinin sentezi olarak tasarlanan yapı, hükümdarın soyunu Pers Kralı I. Dareios ve Büyük İskender'e dayandırarak tanrılarla özdeşleşmesini ifade etmektedir. Doğu ve batı teraslarında yer alan devasa tanrı heykelleri, Helenistik ve Pers geleneklerinin bir arada kullanıldığını göstermekte ve Kommagene Krallığı'nın kültürel sentez anlayışını yansıtmaktadır (Yaşar, 2019). Nemrut Dağı'ndaki kabartmalar, krallığın sanatsal ve kültürel kimliği açısından da önemli ipuçları sunmaktadır. Burada tasvir edilen giysi ve süslemeler, Akhaimenid sanatının etkisini göstermekte olup, Kommagene krallarının meşruiyetini Pers kökenine dayandırma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Metzler, 2018).

Kral I. Antiochos'un bu anıtı inşa etmesinin temel amaçlarından biri, yalnızca ölümünden sonraki varlığını simgesel olarak sürdürmek değil, aynı zamanda krallığının meşruiyetini güçlendirmektir. Bu bağlamda, tahtlar üzerine oturtulmuş devasa tanrı heykelleri ve kralın

kendi heykeli, onun ilahi statüsünü vurgulayan birer propaganda unsuru olarak işlev görmüştür. Antiochos, soyunu hem Pers hem de Helenistik dünyaya dayandırarak, Doğu ve Batı kültürel unsurlarını birleştiren bir yönetici kimliği inşa etmeye çalışmıştır (Yalimel, 2019).

Anıtın mimari ve mühendislik yönü, Helenistik Dönem'in ileri düzey mühendislik bilgisine dayandığını göstermektedir. Teraslar ve devasa heykeller, yalnızca teknik bir başarıyı değil, aynı zamanda hükümdarın tanrısal kimliğini vurgulayan politik bir stratejiyi de yansıtmaktadır (Yalimel, 2019). Doğu ve batı teraslarında yer alan tanrılar ve kraliyet atalarına ait anıtsal heykeller, hükümdarın soyunun kutsallığını vurgulamaktadır. Bu heykellerin yanında, Dexiosis (tokalaşma) kabartmaları, Antiochos'un tanrılarla olan özel ilişkisini simgelemekte ve onun ilahi statüsünü pekiştirmektedir. Ayrıca, burç kabartmaları ve atalara ait rölyefler, hükümdarın soyunun tanrılarla bağlantısını açıkça ortaya koymaktadır (Mittag, 2004).

Antiochos'un Nemrut Dağı'ndaki yazıtları, onun kendi hükümdarlığını tanrılar tarafından meşrulaştırılmış bir yönetim olarak sunduğunu göstermektedir. Bu yazıtlar, yalnızca hükümdarın ilahi kökenine dair bir anlatı sunmakla kalmayıp, aynı zamanda Kommagene Krallığı'nda oluşturulan kült sisteminin içeriğini detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Özellikle yazıtların giriş bölümleri, Antiochos'un kendini yüceltme çabalarını gözler önüne sererken, Helenistik, Ermeni, Part ve Ahameniş krallıklarının ideolojik benzerliklerine de vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, Nemrut Dağı'ndaki kült kompleksi, yalnızca bireysel bir iktidar gösterisi değil, aynı zamanda Seleukos İmparatorluk ideolojisinin devamı olarak değerlendirilebilir (Strootman, 2016).

Anıtın heykel kompozisyonu, Antiochos'un tanrısal kimliğini ve Kommagene Krallığı'nın Helenistik ve Pers kültürel etkilerini yansıtan önemli bir sembol olarak öne çıkmaktadır. Heykel sıralaması, Kral Antiochos, Kommagene tanrıçası Fortuna-Tyche, Zeus, Apollon ve Herakles figürlerinden oluşmaktadır. Bu düzenleme, hükümdarın ilahi statüsünü ve krallığın kültürel sentez anlayışını vurgulayan önemli bir mesaj içermektedir (Yaşar, 2019).

Sonuç olarak, I. Antiochos'un Nemrut Dağı'nda inşa ettirdiği anıt mezar kompleksi, onun dini ve siyasi propagandasının en önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Bu yapı, yalnızca bireysel bir kutsiyet iddiası taşımamakta, aynı zamanda hanedanının meşruiyetini güçlendiren ideolojik bir araç olarak da işlev görmektedir (Yıldırım, 2013). Antiochos, bu anıt aracılığıyla tanrısal kökenini meşrulaştırmayı ve halkına yeni bir dini

anlayış benimsetmeyi amaçlamış, böylece Kommagene Krallığı'nın bağımsız kimliğini güçlendiren bir kült sistemi oluşturmuştur.

4.2.2. I. Antiochos'un Heykellerde Kendisini Tanrılarla Eş Tutulması

Kommagene Krallığı'nda kraliyet propagandasının en belirgin unsurlarından biri, hükümdarın tanrılarla eşdeğer bir konumda tasvir edilmesidir. Nemrut Dağı'ndaki anıtsal düzenlemeler, bu stratejinin en somut örneklerini sunmaktadır. Buradaki teraslarda yer alan heykel dizilimi, Kral I. Antiochos'un figürünün tanrılarla yan yana konumlandırılmasıyla dikkat çekmektedir. Bu yerleşim düzeni, hükümdarın ilahi köken iddiasını güçlendiren ve meşruiyetini sağlamlaştıran bilinçli bir tasarım anlayışını yansıtmaktadır. Zeus Oromasdes'in merkezde yer alması ve diğer tanrıların kral ile simetrik bir biçimde dizilmesi, hükümdarın tanrısal otoritesini pekiştiren önemli bir görsel hiyerarşi yaratmaktadır. Söz konusu düzenleme, Antiochos'un tanrılarla olan bağını vurgularken aynı zamanda kraliyet otoritesini dini referanslarla destekleme amacını taşımaktadır (Keil, 1940).

Nemrut Dağı'ndaki yazıtlar, Kral I. Antiochos'un büyük tanrılar arasında sayıldığını ve "Epiphanes" (belirginleşmiş, tanrısal nitelikli) unvanıyla anıldığını ortaya koymaktadır. Bu unvan, hükümdarın yalnızca dünyevi bir lider değil, aynı zamanda ilahi bir varlık olarak kabul edilmesini sağlayarak otoritesini hem dini hem de siyasi zeminde güçlendiren önemli bir propaganda unsuru işlevi görmüştür. Antiochos'un kendisini tanrılarla özdeşleştirmesi ve bu ilahi vurguyu kraliyet unvanlarında ön plana çıkarması, hükümdarlık meşruiyetini pekiştirmeye yönelik bilinçli bir strateji olarak değerlendirilebilir (Keil, 1940).

Kommagene Krallığı'nda hükümdar ailesine yönelik yüceltici politikaların bir diğer önemli örneği, II. Mithradates tarafından annesi Isias için inşa ettirilen Karakuş Tümülüsü ve Nemrut Dağı Batı Terası'nda yer alan onursal tasvirlerdir. I. Antiochos'un annesi Isias, Batı Terası'nda "Basilissan Isias Philostorgos" unvanı ile anılmış ve böylece hanedanın kutsal bağları pekiştirilerek kraliyet soyunun meşruiyeti vurgulanmıştır. Bu anıtlar, Kommagene hükümdarlarının aile üyelerini tanrısal ve onursal sıfatlarla ölümsüzleştirme stratejisinin en somut ifadeleri arasında yer almaktadır (Wagner & Petzl, 1976).

I. Antiochos, hükümdarlık propagandasının önemli bir unsuru olarak kendisini tanrılarla aynı düzlemde tasvir eden rölyefler ve heykeller yaptırmıştır. Bu sanatsal kompozisyonlar, onun yalnızca dünyevi bir hükümdar değil, aynı zamanda ilahi bir figür

olarak algılanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Tanrıların yanında yer alan kendi tasvirleri, hükümdarlık meşruiyetini tanrısal bir temele dayandırarak halk nezdinde kutsallık ve otorite algısını pekiştirmiştir (Wagner & Petzl, 1976).

Antiochos'un heykellerinde idealize edilmiş gençlik tasviri, onun hem hükümdar kimliğini hem de tanrısal yönünü vurgulayan bilinçli bir sanatsal tercih olarak değerlendirilmektedir. Bu estetik anlayış, antik Yunan sanatındaki idealize yüz hatları ile benzerlik göstermekte olup Kommagene Krallığı'ndaki kültürel sentezin bir yansımasıdır. Aynı zamanda hükümdarın ilahi doğasını vurgulayan bu tasarım, onun siyasi ve dini meşruiyetini güçlendirme amacını taşımaktadır (Gmbh, 1991). Kommagene Krallığı'nda tanrı figürleri ile hükümdarın birlikte resmedilmesi, hükümdarın tanrısal kimliğini ve siyasi otoritesini bir arada sunan bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. I. Antiochos'un tanrıların yanında tasvir edilmesi, onun ilahi gücünü ve meşruiyetini pekiştiren bir propaganda aracı olarak kullanılmış ve böylece halk üzerinde derin bir siyasi ve kültürel etki yaratılması amaçlanmıştır (Gmbh, 1991).

Antiochos'un heykel ve sanatsal tasvirleri yalnızca estetik unsurlar değil, aynı zamanda hükümdarın tanrısal doğasını ve siyasi otoritesini halkına ileten önemli bir iletişim aracı niteliğindedir. Bu figürler hem dini hem de siyasi bir mesaj içerirken, hükümdarın ilahi kimliğini pekiştirme amacı güden bilinçli bir propaganda aracı olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Antiochos'un yüz hatları ve başındaki tiara, yalnızca onun fiziksel görünümünü temsil etmekle kalmayıp, aynı zamanda ilahi kimliğini ve siyasi otoritesini halka aktarmayı amaçlayan bir propaganda unsuru olarak işlev görmektedir. Bu semboller, hükümdarın tanrısal statüsünü vurgulamak için bilinçli bir şekilde kullanılmıştır (Gmbh, 1991).

Nemrut Dağı'ndaki anıtsal düzenlemede I. Antiochos'un heykelinin tanrı heykelleriyle aynı hizada konumlandırılması, onun ilahi statüsünü vurgulayan bilinçli bir propaganda stratejisidir. Bu düzenleme, hükümdarın tanrılarla eşdeğer olduğunu göstererek halkın gözünde meşruiyetini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Heykellerin bu şekilde yerleştirilmesi, kraliyet otoritesinin ilahi bir temele dayandığı fikrini yaygınlaştıran önemli bir politik ve ideolojik mesaj taşımaktadır (Başgelen, 1998: 18).

4.2.3. Tören Alanlarının Politik Mesajı ve Halka Yönelik Etkileri

Kommagene Krallığında hükümdar kültürünün en önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilen Arsameia, siyasi ve dini propagandanın iç içe geçtiği anıtsal bir komplekstir. Bu

alan, Helenistik saray ve tapınak mimarisinin izlerini taşıyan büyük tören mekanları, mozaik döşemeler ile süslenmiş salonlar ve kitabelerle desteklenmiş anıtsal heykellerden oluşmaktadır. Özellikle devasa tanrı heykelleri ve ayrıntılı yazıtlar, kraliyet meşruiyetini pekiştirmek amacıyla bilinçli bir şekilde inşa edilmiştir. Bu bağlamda, Arsameia’da gerçekleştirilen ritüeller ve törenler, Nemrut Dağı’ndaki Hierothesion ile benzer bir ideolojik yapıya sahip olup, Kommagene Krallığı’nın resmi dini anlayışını ve siyasi kimliğini yansıtacak şekilde tasarlanmıştır (Dörner, 1975). Anıtsal düzenlemeler, hükümdarın ilahi bağlantısını vurgulayarak halk nezdinde kraliyet otoritesini meşrulaştırmaya yönelik güçlü bir sembolik mesaj içermektedir.

Nemrut Dağı’nda yer alan kraliyet mezarı (Hierothesion), Kommagene Krallığı’nın kültürel ve siyasal kimliğinin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynayan anıtsal bir yapıdır. Mezar kompleksinin tasarımı, hükümdarın hem Akhaimenid hem de Makedon kökenlerine vurgu yaparak meşruiyetini güçlendirme stratejisini yansıtmaktadır. Ancak, anıtın ideolojik kurgusunda özellikle Akhaimenid mirasına yapılan vurgu, Doğu kültürüne atfedilen önemin daha belirgin olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, Nemrut Dağı kompleksi yalnızca bir mezar anıtı olmanın ötesinde, Kommagene hükümdarının meşruiyetini Doğu gelenekleri çerçevesinde temellendirme çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Metzler, 2018).

Kommagene Krallığı’na ait kült anıtlarında yaygın olarak rastlanan kabartmaların en belirgin örneklerinden biri, Kral Antiochos’un bir tanrı ile el sıkışmasını (Dexiosis) betimleyen sahnelerdir. Bu tasvirlerin arka yüzlerinde genellikle kültle bağlantılı yazıtlar yer almakta olup, Dexiosis sahneleri hükümdarın tanrılarla kutsal bir bağ kurduğunu simgesel olarak yansıtmaktadır. Böylece, kraliyet meşruiyetini pekiştiren bu görseller hem dinsel hem de siyasal bir anlam taşımakta ve hükümdarın ilahi destekle yönetme yetkisini güçlendiren bir propaganda unsuru olarak işlev görmektedir (Wagner, Petzl, 1976).

Krallık propagandasının önemli bir diğer unsuru ise astrolojik sembollerdir. Kommagene’de astrolojik imgeler, ilahi meşruiyetin ve yönetsel otoritenin pekiştirilmesinde etkin bir rol üstlenmiştir. Özellikle Nemrut Dağı’nda yer alan heykel dizisinin bir parçası olan ve Jüpiter, Merkür ile Mars’ın birleşimini tasvir eden aslan kabartması, Kral I. Antiochos’un iktidarını gökyüzü ile ilişkilendiren önemli bir motif olarak değerlendirilmiştir. Bu göksel sembollerin hükümdarın tahta çıkışıyla bağlantılı

olduğu düşünölmekte olup, bu tür astronomik temalar aracılığıyla Kommagene’de kraliyet ideolojisinin halka sunulduğu anlaşılmaktadır (Başgelen, 1998).

Doğu ve Batı terasları arasındaki simetrik düzen dikkate alındığında, Pers kökenli ataların sıralandığı stel dizisinin başlangıçta birkaç ek anıt içermesi olasıdır. Ancak, günümüze ulaşan kalıntılar göz önüne alındığında, bu dizilime ait bazı unsurların kaybolduğu veya doğal süreçler sonucu tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle, Kral Antiochos’un babası I. Mithradates’e ait olduğu düşünölen rölyef stelinin ve kaide oyuntusunun tespit edilememesi, bu anıtın destek duvarıyla birlikte çöktüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, stel dizisinin devam ettiğine işaret eden diğer unsurların da doğal aşınma ve yapısal bozulmalar nedeniyle kaybolmuş olabileceği değerlendirilmektedir (Staab, 2012).

Kommagene Krallığı, Seleukos soyuna yaptığı vurguyla, tarihsel gerçeklikten ziyade siyasi hedeflerine hizmet eden bir soy çizgisi sunmuştur. Örneğin, atalar galerisine dahil edilen IV. Antiochos Epiphanes, Kral I. Antiochos’un doğrudan atası olmamakla birlikte, Kommagene hanedanının Selevkos Krallığı ile olan bağlarını daha belirgin hale getirmek amacıyla bu soya dahil edilmiştir. Bu tür tarihsel düzenlemeler, Kommagene’nin kraliyet propagandası kapsamında Selevkos soyunun etkisini pekiştirmek amacıyla bilinçli bir strateji olarak değerlendirilmelidir (Strootman, 2016).

4.3. Kitabeler ve Yazıtlar: Sözle Güçlendirilmiş Meşruiyet

4.3.1. Grekçe ve Persçe Yazıtların İçerdiği Mesajlar

Sofraz Köy Yazıtı, Kommagene Kralı I. Antiochos’un yönetim anlayışını, kültürel birleşim stratejisini ve siyasi söylemini anlamak açısından önemli bir metin niteliğindedir. Kralın kutsal alanlarla bağlantısını doğrudan belgeleyen en eski yazıtlardan biri olan bu eser, hem Helenistik hem de Doğu kültürel unsurlarını harmanlayan bir içerik sunmaktadır. Yazıtın Yunanca kaleme alınmış olması ve kullanılan unvanlar, Antiochos’un Helenistik dünyayla kurduğu güçlü bağı açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle Theos, Epiphanes, Ktistes ve Euergetes gibi Yunanca kökenli unvanlar, onun kendisini bir Helenistik hükümdar olarak da tanımlamak istediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, yazıtta Apollon Epekoos ve Artemis Diktyнна gibi Yunan tanrılarına yapılan atıflar, Kommagene Krallığı’nın Helenistik dini ve kültürel geleneklerle bütünleştiğine işaret etmektedir. Antiochos’un doğum günü kutlamalarına ilişkin düzenlemeleri de Helenistik dünyadaki benzer uygulamalarla örtüşmekte olup, bu bağlamda selefleri olan diğer Helenistik kralların uygulamalarını takip ettiğini göstermektedir. Ancak yazıt

yalnızca Helenistik unsurları içermemekte, aynı zamanda Doğu geleneklerine ait izler de taşımaktadır. Antiochos'un "Dikaios" unvanını kullanması, onun Helenistik bir hükümdar olmasının yanı sıra, Doğu dünyasına da hitap ettiğini göstermektedir. Bu unvan, daha önce Parth Kralı II. Orodes tarafından da benimsenmiş olup (Mittag, 2004), Kommagene Krallığı'nın Pers mirasıyla olan bağlarını pekiştirmektedir. Ayrıca, "Philhelen" unvanının kullanımı, onun Helen dünyasına olan ilgisini vurgulamakla birlikte, geleneksel Helenistik hükümdar figüründen farklı bir kimlik oluşturduğunu da göstermektedir.

Kommagene Krallığı'nda kullanılan isimlendirme pratikleri de kraliyet ideolojisinin ve kültürel mirasın korunmasına yönelik bilinçli bir stratejinin parçası olarak değerlendirilebilir. Özellikle Pers kökenli "-sata" eki gibi dil unsurlarının varlığı, krallığın Akhaimenid geleneğiyle kurduğu güçlü bağı ortaya koymaktadır. Bu tür isimlendirme pratikleri yalnızca bireysel tercihler olmaktan öte, Kommagene'nin siyasi ve kültürel kimliğini güçlendiren unsurlar arasında yer almakta ve Pers etkisinin sürekliliğini vurgulamaktadır (Metzler, 2018). Bu bağlamda, yazıtta geçen "Kitaris" kavramı da dikkat çekicidir; çünkü Yunan geleneğinde doğrudan bir karşılığı bulunmayan bu terim, Kommagene'nin kendine özgü kültürel yapısını ve sentez anlayışını yansıtmaktadır.

Dolayısıyla, Sofraz Köy Yazıtı, I. Antiochos'un Helenistik ve Pers unsurlarını bir araya getiren kraliyet ideolojisini ve meşruiyet söylemini anlamak için önemli bir kaynak niteliğindedir. Yazıtın hem Helenistik hem de Doğu geleneklerinden unsurlar barındırması, Kommagene Krallığı'nın kültürel sentez politikalarını açıkça gözler önüne sermekte ve Antiochos'un meşruiyetini her iki dünyaya hitap eden bir hükümdar kimliği üzerinden inşa ettiğini göstermektedir.

4.3.2. Antiochos'un Hükümdarlık Felsefesi: "Nomos" Kavramı

Kommagene Kralı I. Antiochos, hükümdarlık anlayışını yalnızca siyasi bir otorite kurma çabasıyla sınırlamamış, aynı zamanda yönetimini ilahi bir düzene dayandırarak meşruiyetini pekiştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, onun felsefesini şekillendiren temel unsurlardan biri "Nomos" kavramı olmuştur. Nomos, hükümdarın tanrılarla uyumlu bir yönetim anlayışı benimsemesini ifade etmekte olup, Antiochos'un krallığını kutsal bir misyon çerçevesinde tanımlama çabasının merkezinde yer almaktadır.

Nemrut Dağı'nda yer alan anıtsal kompleks ve yazıtlar, Antiochos'un bu yönetim anlayışını nasıl inşa ettiğine dair önemli veriler sunmaktadır. Batı terasında bulunan onur

steli, hükümdarın unvanlarını ve soyunu ayrıntılı bir biçimde betimlemektedir. Bu yazıtta özellikle annesi Laodike'ye yapılan vurgu dikkat çekicidir. Geleneksel Pers hanedan anlatılarının aksine, Laodike'nin öne çıkarılması, Antiochos'un yalnızca Pers kökenine değil, aynı zamanda Selevkos hanedanı ile olan bağlarına da işaret etmektedir. Böylece hükümdar, hem Pers hem de Helenistik dünyaya hitap eden bilinçli bir kimlik inşası gerçekleştirmiştir (Staab, 2012).

Antiochos, mezar yazıtında dindarlık (εὐσεβεία) kavramını yalnızca bireysel bir erdem olarak değil, aynı zamanda toplumun bütünlüğünü ve kraliyet otoritesini destekleyen temel bir unsur olarak tanımlamaktadır. Ona göre dindarlık, bireye manevi tatmin sağlayan bir değer olmanın ötesinde, hükümdarın halk üzerindeki otoritesini meşrulaştıran önemli bir unsurdur. Bu vurgu, Antiochos'un dini söylemi bilinçli bir şekilde siyasi propagandasına entegre ettiğini ve halkın sadakatini güçlendirmek amacıyla dini değerleri ön plana çıkardığını göstermektedir (Keil, 1934).

Hükümdarın kendisini “Büyük Kral” unvanıyla tanıtmayı, yalnızca bir güç gösterisi değil, aynı zamanda Selevkos mirasını sahiplenme çabasının bir yansımasıdır. Selevkos İmparatorluğu'nun çöküşüyle ortaya çıkan siyasi boşlukta, bu unvan, Helenistik dünyada meşruiyet kazanmak ve prestij sağlamak için bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak, onun bu iddiasının siyasi ve askeri gerçeklikle ne ölçüde örtüştüğü tartışmalı bir konudur (Strootman, 2016).

Nomos Yazıtı'nın açılış satırlarında (1-7), Antiochos'un kendisini “Büyük Kral Antiochos Theos Dikaion Epiphanes, Romalıların ve Yunanlıların dostu” olarak tanıtmayı, Roma ve Helen dünyasıyla olan siyasi ve kültürel bağlarını bilinçli bir şekilde vurguladığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, babası Kral Mithradates Kallinikos ve annesi Kraliçe Laodike Philadelphos'a yaptığı referanslarla, Selevkos hanedanıyla olan akrabalığını ön plana çıkarmaktadır. Bu söylem, Kommagene Krallığı'nın meşruiyet anlayışının farklı siyasi ve kültürel geleneklerin birleşimine dayandığını açıkça ortaya koymaktadır (Strootman, 2016).

Antiochos, Helenistik krallar arasında yaygın olarak kullanılan “kurucu” (κτίστης) ve “hayırsever” (εὐεργέτης) unvanlarını benimsemiş olsa da, hükümdarlığının ilahileştirilmesi sürecinin ardından bu sıfatları kullanmamıştır. Onun tanrısal bir figür olarak konumlandırılması, geleneksel hükümdarlık unvanlarından ziyade kutsallık vurgusunun ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, hükümdarın siyasi propagandasında, meşruiyetini dünyevi sıfatlardan çok ilahi bir temele dayandırma

eğilimini göstermektedir. Bu bağlamda, Antiochos'un hükümdarlığını ilahi bir misyon olarak tanımlama çabası, yalnızca söylemsel düzeyde kalmamış, aynı zamanda pratik uygulamalara da yansımıştır. Örneğin, tahta çıkış günü olan 10 Loos'u "ikinci doğum günü" olarak tanımlamış ve bugünü dini bir bayram haline getirmiştir. Bu bilinçli düzenleme, hükümdarın tanrısal bir figür olarak algılanmasını sağlamış ve halkın bu özel günü kültik bir çerçevede kutlamasına zemin hazırlamıştır (Wagner, Petzl, 1976).

Antiochos, yazıtlarında yalnızca kendisinin değil, aynı zamanda kutsal mekanların da dokunulmazlığını vurgulamış ve bu alanlara zarar verenleri ağır lanetlerle kınamıştır. Bu yaklaşım, onun yalnızca bir hükümdar değil, aynı zamanda ilahi adaletin bir uygulayıcısı olarak konumlandırılmasını sağlamıştır. Tapınakların korunmasına yönelik bu ifadeler, hem hükümdarın tanrılarla olan bağına güçlendirmiş hem de halkın dini ve siyasi otoriteye bağlılığını pekiştirmeye yönelik bir strateji olarak değerlendirilmelidir (Wagner, Petzl, 1976).

Nemrut Dağı'ndaki Batı ve Doğu Teraslarında yer alan heykel dizileri, küçük ayrıntılar dışında büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Her iki terasta da tahtların arka yüzeylerine kazınmış kült yazıtları bulunmakta olup, bu metinler Antiochos'un dini ve siyasi vasiyetini yansıtan önemli belgelerdir. Hükümdarın ilahi kökenini vurgulayan bu yazıtlar, aynı zamanda krallığını nasıl yönetilmesi gerektiğine dair öğretileri de içermektedir. Hierothesion yapısının ayrıntılı bir şekilde tanımlanması ve kültürün sürekliliğini sağlamak amacıyla belirlenen dini kurallar, hükümdarın kutsallığını ve krallığını ilahi bir misyon çerçevesinde tanımlama çabasının bir yansımasıdır (Başgelen, 1998: 28; Petzl, 2018).

Sonuç olarak, I. Antiochos'un hükümdarlık anlayışı, Helenistik krallık ideolojisiyle uyumlu bir meşruiyet stratejisini yansıtmaktadır. Onun kendisini ilahi bir figür olarak konumlandırması, yalnızca bir hükümdar olarak değil, aynı zamanda tanrılarla uyumlu bir yönetimin temsilcisi olarak hareket ettiğini göstermektedir. Böylece, Kommagene Krallığı'nda meşruiyet anlayışı, farklı siyasi ve kültürel geleneklerin birleşimiyle şekillenmiş ve hükümdarın otoritesi, hem dünyevi hem de kutsal bir temel üzerine inşa edilmiştir.

4.3.3. Yazıtların Halka ve Elitlere Yönelik Propaganda Aracı Olarak Kullanımı

Kommagene Krallığı'nda yazıtlar, yalnızca kültürel ve dini ifadeler sunan metinler değil, aynı zamanda siyasi propaganda aracı olarak da işlev görmüştür. Krallar, bu yazıtlar

aracılığıyla hem kendi halklarına hem de bölgedeki diğer siyasi aktörlere mesaj vermeyi amaçlamışlardır. Nemrut Dağı'ndaki yazıtlar ve anıtsal heykeller, Kommagene Krallığı'nın çok kültürlü kimliğini yansıtan önemli bir propaganda aracı olarak değerlendirilmelidir.

I. Antiochos Theos'un benimsediği unvanlar (megas, dikaios, theos, Philhelenos, Philoromaios) ve tanrıları isimlendirme biçimi, Helenistik ve Pers etkilerinin bilinçli bir sentezi olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, krallığın hem Helen hem de Pers dünyasıyla olan bağlarını vurgularken, aynı zamanda hükümdarın meşruiyetini güçlendiren bir strateji olarak işlev görmüştür. Dolayısıyla Nemrut Dağı yazıtları, sadece dini veya kültürel bir ifadeden ziyade, hükümdarın meşruiyet arayışının bir parçası olarak okunmalıdır (Yıldırım, Temizkan, 2023).

I. Antiochos, Nemrut Dağı'ndaki kült yazıtında, kendi oluşturduğu kraliyet kültürünün sürekliliğini sağlamak amacıyla Kommagene'nin farklı bölgelerinde kutsal alanlar inşa edilmesini talep etmiştir. Bu emir, yalnızca dini bir düzenleme olmanın ötesinde, krallık ideolojisini yaymak ve halk nezdinde hükümdarlık meşruiyetini güçlendirmek için kullanılan bir propaganda aracı olarak değerlendirilmektedir. Antiochos'un bu girişimi, hem siyasi otoritesini pekiştirmeye hem de hükümdarlığını ilahi bir bağlamda sunarak kültürel kimliğini kalıcı hale getirmeye yönelik stratejik bir hamle olarak okunabilir (Hoepfner, 1966).

I. Antiochos'un erken dönem yazıtlarında kullanılan yalın üslup, bireysel kült inşasının başlangıç aşamasındaki doğrudan ve samimi anlatımı yansıtmaktadır. Ancak, ilerleyen süreçte yazıtlarda dilin daha süslü hale gelmesi ve yapının karmaşıklaşması, hükümdarın ilahi statüsünü vurgulama çabasının bir göstergesidir. Bu değişim, kraliyet propagandasının zamanla daha sistematik ve etkileyici bir hale geldiğini ortaya koymaktadır (Wagner & Petzl, 1976). Yazıtların ikonografik unsurları da bu kültürel sentezi destekler niteliktedir. Metinde tasvir edilen Apollon figürü Yunan sanatına aitken, Antiochos'un giydiği kıyafetler Doğu kökenlidir. Ayrıca, Helenistik sanat içerisinde yaygın olan el sıkışma sahnesi (dexiosis), bu yazıtta da yer almakla birlikte, yazıtın genel kompozisyonu ve içeriği Pers kültürüne özgü detaylar da içermektedir.

I. Antiochos, yazıtlarında kendisini Doğu ile Batı arasında birleştirici bir figür olarak tanımlamış ve bu kimliğini somutlaştırmak amacıyla Nemrut Dağı'ndaki anıtsal düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Mezar anıtında yer alan teraslar, Pers ve Helenistik kültürel unsurların bir araya getirildiği sembolik bir alan oluşturmakta olup, hükümdarın

çok kültürlü yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, krallığın meşruiyetini pekiştirmek için kültürel çeşitliliği bilinçli bir şekilde bir propaganda unsuru olarak kullandığını göstermektedir (Yalımel, 2019).

Kommagene Krallığı'nın Selevkos Krallığı ile olan siyasi ve kültürel bağları, özellikle dönemin bronz sikkeleri üzerinde de gözlemlenmektedir. IX. Antiochos dönemine ait bronz sikkeler, Kommagene'nin Selevkos mirasına vurgu yaparak kendi siyasi kimliğini meşrulaştırma çabasını yansıtmaktadır. I. Mithridates Kallinikos'un Selevkos tarzında para basımı, yalnızca ekonomik bir araç olmanın ötesinde, hükümdarlık meşruiyetini güçlendiren bir propaganda unsuru olarak değerlendirilmelidir. Bu strateji, krallığın sembolik ve kültürel unsurları siyasi amaçlarla nasıl kullandığını göstermesi açısından önemli bir örnektir (Von Boliche, 0000).

I. Antiochos'un iktidarda olduğu dönemde Kommagene, yeni bağımsızlığını kazanmış bir krallık olarak bölgesel tehditlerle karşı karşıyaydı. Ermenistan Kralı Tigranes'in varlığı, güçlü Part İmparatorluğu ve siyasi olarak belirsiz bir konumda olan Roma, Kommagene üzerinde etkiliydi. Bu bağlamda Antiochos, yazıt aracılığıyla kendi yönetimini ilahi bir zemine oturatarak, hem halkı nezdinde otoritesini pekiştirmeyi hem de bölgedeki güçlere karşı meşruiyetini sağlamlaştırmayı amaçlamaktaydı. I. Antiochos, değişen siyasi koşullara uyum sağlamak adına propaganda stratejisini dinamik bir biçimde şekillendirmiştir. Roma ve Partlar arasında sıkışan Kommagene Krallığı'nda, hükümdarlığının meşruiyetini sürdürebilmek için siyasi başarılarına yaptığı vurgu zamanla azalmış, bunun yerine tanrıların desteğini ön plana çıkaran bir söylem benimsenmiştir. Bu stratejik yönelim, hem halk nezdinde otoritesini pekiştirmesine hem de iç politik istikrarını korumasına olanak tanımıştır (Mittag, 2004).

I. Antiochos, kraliyet propagandasında ata kültüne özel bir vurgu yaparak, soyunun kutsallığını pekiştirmeye çalışmıştır. Arsameia am Euphrat'taki mezar kompleksinin genişletilmesi, bu bağlamda atalarına yönelik saygının somut bir göstergesidir. Ancak, bölgedeki yazıtların büyük bir kısmı günümüze ulaşmamış, korunabilen bölümler ise Arsameia am Nymphaios'taki kitabelerle benzerlik göstermiştir. Özellikle, atalara sunulan onurların tanrısal iradeye dayandırılması, hükümdarın ilahi meşruiyetini güçlendirme çabasının açık bir yansımasıdır. Bu yaklaşım, Kommagene Krallığı'nda hükümdarlık ideolojisinin temel taşlarından biri olarak değerlendirilmelidir (Mittag, 2004).

I. Antiochos'un hükümdarlığı sırasında oluşturulan "Kral Yazıtları", yalnızca onun yönetim dönemine özgü bir propaganda aracı olarak öne çıkmaktadır. Bu yazıtlar, hükümdarın ilahi statüsünü vurgularken, aynı zamanda Helenistik ve yerel geleneklerin birleşimini yansıtan kültürel bir sentez sunmaktadır. Özellikle Sofraz Köy steli gibi örnekler, yalnızca Antiochos'un egemenliği sırasında yazılmış olup, öncesinde veya sonrasında herhangi bir ekleme ya da değişiklik yapılmamıştır. Dolayısıyla, bu yazıtlar yalnızca hükümdarın meşruiyetini pekiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda onun politik ve dini söylemlerini kalıcı hale getiren bir araç işlevi görmüştür (Petzl, 2018).

I. Antiochos'un yazıtlarında, kutsal alanların dokunulmazlığını sağlamak amacıyla sert ifadeler kullanılmıştır. Hükümdar, ibadet yükümlülüğünü yerine getirmeyen veya kutsal mekânlara zarar veren kişileri açık bir şekilde tehdit etmekte ve onların olumsuz sonuçlarla karşılaşacağını vurgulamaktadır. Bu tür ifadeler, yalnızca dini hassasiyetleri koruma amacını taşımamakta, aynı zamanda kraliyet otoritesinin ihlal edilemezliğini pekiştiren bir kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Dolayısıyla, kutsal alanlara yönelik bu tür uyarılar, dini düzenin devamlılığını sağlarken, kralın meşruiyetini ve otoritesini de kuvvetlendiren bir propaganda aracı olarak değerlendirilmelidir (Petzl, 2018).

Sofraz Köy Yazıtı, I. Antiochos'un siyasi ve kültürel söylemini anlamak açısından önemli bir kaynaktır. Metin, kralın hem Helenistik hem de Doğu geleneklerinden beslenen bir yönetim anlayışını benimsediğini ortaya koymaktadır. Yunanca yazılması, Helenistik unvanlar ve Apollon ile ilişkilendirilmesi, onun Yunan dünyasına hitap ettiğini gösterirken, doğu kökenli kıyafetleri ve Pers etkileri, onun yerel kültürel mirasını da sahiplendiğini göstermektedir.

I. Antiochos, Sofraz Köyü'ndeki yazıtında kendisini bir kent kurucusu ve hayırsever olarak tanıtırken, Arsameia'daki anıtsal yazıtta farklı bir söylem geliştirmiştir. Bu bağlamda, hükümdarlığını meşrulaştırmak amacıyla soylu kökenine ve ilahi iradeye dayalı iktidar anlayışına ağırlık vermiştir. Kendini, tanrısal iradenin bir uygulayıcısı ve temsilcisi olarak konumlandırarak yönetme yetkisini kutsal bir zemine oturtmuştur (Mittag, 2004).

Kommagene Krallığı'nda halkın ana dili Grekçe olmamakla birlikte, resmi yazıtların Grekçe kaleme alınması, yönetici sınıfın Helenistik kimliğini ön plana çıkarmak ve bu kimlikle meşruiyet kazanmak amacıyla bilinçli bir tercihte bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, halkın genelinin anlamadığı bir dilin kullanılmasıyla, yazıtların geniş

kitlelerden ziyade seçkin bir kesime, özellikle krallar ve din adamlarına yönelik olduğunu ortaya koymaktadır (Tanrıverdi, 2023).

II. Mithradates, babası I. Antiochos'un ölümünün ardından Philopator (baba seven) unvanını taşımaya devam etmiş, bunun yanı sıra Philoromaos (Roma dostu) unvanını da kullanmıştır. Bu unvanlar, hanedan meşruiyetinin korunması ve Roma ile siyasi ilişkilerin pekiştirilmesi açısından önemli bir stratejiyi yansıtmaktadır. Özellikle Philopator unvanının babasının ölümünden sonra da kullanılması, kraliyet ideolojisinde soy devamlılığının vurgulanmasını sağlarken, Philoromaos unvanı ise hükümdarın Roma ile olan yakın bağlarını ortaya koymaktadır (Şahin, 2013).

Laodike'nin Kommagene'ye kraliçe olarak gelişi, yalnızca kraliyet ailesinin onurunu artırmakla kalmamış, aynı zamanda krallığın siyasi prestijini de güçlendirmiştir. Onun adı, Mithridates ile birlikte yazıtlarda anılarak bu statü pekiştirilmiş ve hanedanın meşruiyetini vurgulayan bir unsur haline gelmiştir. Bu durum, dönemin epigrafik kaynaklarında açıkça belgelenmiştir (Taşdöner Özcan, 2015). Nemrut Dağı'ndaki en önemli epigrafik belgelerden biri, doğu ve batı teraslarında bulunan tahtların arka yüzeyine kazınmış kült yazıtlarıdır. Bu yazıtlar, yalnızca bir anıtın amacını açıklayan basit belgeler değil, aynı zamanda hükümdarın ilahi kökenine vurgu yaparak onun meşruiyetini pekiştiren metinlerdir. I. Antiochos'un kendisini tanrılarla aynı seviyede gördüğünü belirten ifadeler, kraliyet otoritesinin yalnızca dünyevi bir yönetim gücüne değil, aynı zamanda kutsal bir temele dayandığını göstermektedir. Bu tür yazıtlar, hükümdarın ilahi soyunu ve tanrılarla olan bağını meşrulaştırarak, halk nezdinde onun otoritesini güçlendiren önemli bir propaganda aracı işlevi görmektedir (Keil, 1940).

I. Antiochos tarafından yazdırılan yazıtlar, onun tanrılarla kurduğu bağı ve kendi ilahi statüsünü vurgulama çabasını açıkça yansıtmaktadır. Nemrut Dağı'ndaki büyük yazıt ile Arsameia'daki yazıtlar arasında belirgin stilistik benzerlikler bulunmakta olup, her iki metinde de kralın kutsal anıtlar üzerine ilahi kökenini ve tanrılarla olan özel ilişkisini vurguladığı görülmektedir. (Keil 1940), bu yazıtlarda kullanılan ifadelerin hem içerik hem de biçim açısından örtüştüğünü ve Nemrut Dağı'ndaki kitabelerde geçen belirli kalıpların Arsameia'daki yazıtlarda da yer aldığını belirtmektedir. Bu durum, Antiochos'un meşruiyet stratejisinde yazıtları önemli bir araç olarak kullandığını göstermektedir.

Nemrut Dağı'ndaki Büyük Kült Yazıtı, I. Antiochos'un dini ve siyasi mirasını gelecek nesillere aktarmayı amaçlayan bir vasiyet niteliğindedir. Heykel kaideleri üzerine iki

sütun halinde dikey olarak yazılmış bu metin, hükümdarın kendi kültürünün sürekliliğini sağlama isteğini ve rahiplere kutsal alanın korunması konusundaki sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Ayrıca, bu kutsal alanın korunmasının, kraliyet mirası gelirleriyle güvence altına alındığı da vurgulanmaktadır. Yazıt, hem bir yönetim rehberi hem de kraliyet otoritesini pekiştiren bir belge olarak işlev görmektedir (Başgelen, 1998). Kommagene Krallığı'nda yazıtlar, yalnızca dini ve kültürel ifadeler içermekle kalmamış, aynı zamanda kraliyet ideolojisinin ve meşruiyet arayışının bir parçası olarak işlev görmüştür. Hükümdarların ilahi ve soylu kökenlerine yaptığı vurgular, tanrılarla kurdukları bağlar ve kültürel çeşitlilikten beslenen propagandaları, krallığın siyasi stratejilerinin temel taşlarını oluşturmuştur.

4.4. Dini ve Kültürel Senkretizm

4.4.1. Helenistik ve Pers Dini Unsurlarının Harmanlanarak Yönetimde Kullanılması

Kommagene Krallığı, Helenistik ve Pers dini unsurlarını sentezleyerek bir yönetim ideolojisi geliştirmiştir. Bu sentezin en dikkat çekici örneklerinden biri, Kral I. Antiochos Theos'un ilahi meşruiyetini pekiştirmek amacıyla inşa ettirdiği anıtlar ve yazıtlardır. Özellikle Nemrut Dağı'ndaki yazıtlar, Antiochos'un kendisini tanrısal koruma altında gören bir hükümdar olarak tanımladığını ve krallığını "tüm tanrıların ortak yurdu" olarak ilan ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Pers ve Makedon kökenli tanrılara yönelik ibadet pratikleri, hükümdarın meşruiyetini hem dinsel hem de siyasi bir çerçevede güçlendiren bir unsur olarak kullanılmıştır (Mittag, 2004).

Antiochos'un Sofraz Köy, Arsameia am Nymphaios, Arsameia am Euphrat ve Nemrut Dağı'ndaki anıtları, onun meşruiyet stratejisinde zaman içinde nasıl bir değişim yaşandığını göstermektedir. İlk aşamada daha çok Yunan-Helenistik düşünce sistemine dayalı bir meşruiyet anlayışı benimseyen hükümdar, zamanla yalnızca atalarına dayanmamış, aynı zamanda Pers, Yunan ve Kommagene tanrılarana yönelik ibadetleri de öne çıkarmıştır. Bu durum, Antiochos'un hem kültürel senkretizmi vurgulayan hem de tanrılar ile atalarını aynı çerçevede ele alan bir meşruiyet söylemi geliştirdiğini ortaya koymaktadır (Mittag, 2004).

Nemrut Dağı'ndaki yazıtlar, Kommagene Krallığı'ndaki kültürel sentezin bilinçli bir politik strateji olarak kullanıldığını kanıtlamaktadır. Antiochos, kendisini hem Pers hem de Helen kökenli bir hükümdar olarak tanımlamış, krallığında hem Pers hem de Yunan geleneklerine dayalı dini ritüeller düzenlemiştir. Tanrılara yönelik adaklar ve şöenler

aracılığıyla hükümdarlık ideolojisini şekillendirmiş ve böylece dini öğeleri siyasi meşruiyet aracı olarak kullanmıştır (Yıldırım, Temizkan, 2023).

Kommagene Krallığı, yüzeyde Helen kültürünün etkisi altında görünse de, kraliyet ailesi tarafından hem Makedon hem de Akhaimenid mirasına sıkça vurgu yapılmıştır. Bu iki kültürel mirasın bir arada sunulması, krallığın siyasi propagandasında etkin bir strateji olarak kullanılmıştır. Antiochos, kendisini hem Doğu'nun hem de Batı'nın temsilcisi olarak sunarak siyasi meşruiyetini pekiştirmiştir. Örneğin, Kommagene'de kullanılan yer adlarında Pers kökenli terimlerin bulunması, krallığın Akhaimenid mirasını sahiplendiğini ve bu mirası bir propaganda aracı olarak kullandığını göstermektedir. Samosata kentinin adı, Persçe “šivati” (neşe, uğur) kelimesinden türetilmiş olup, bu tür adlandırmalar krallığın kültürel kimliğini güçlendirme stratejisinin bir parçası olarak işlev görmüştür (Metzler, 2018).

Selevkos hanedanına mensup olan I. Antiochos Theos, Roma'nın Doğu Akdeniz'deki genişleme sürecinde bir “müşteri kral” olarak konumlanmıştır. Roma ve Part İmparatorluğu arasında denge sağlamak adına Helenistik ve Roma unsurlarını sentezleyen bir yönetim anlayışı benimsemiş ve kendisini hem Helen kültürüne hayran (philhelen) hem de Roma yanlısı (philorhōmaios) olarak tanımlamıştır. Bu strateji, onun farklı kültürel etkileri kendi meşruiyetini güçlendirmek için bilinçli bir şekilde kullandığını göstermektedir (Strootman, 2016).

Antiochos'un ilahi meşruiyet anlayışı, sanatsal temsillerle de desteklenmiştir. Nemrut Dağı'ndaki Hierothesion'da bulunan tanrı tasvirleri, Pers ve Helenistik sanat anlayışlarının birleşimini yansıtmaktadır. Bu durum, Antiochos'un yalnızca atalarına dayandığı bir meşruiyet stratejisiyle yetinmeyip, hükümdarlığını ilahi bir temele oturtma çabasının da bir göstergesidir (Strootman, 2016). Ayrıca, Direk Kale yakınlarında keşfedilen iki yuvarlak sunak üzerinde yer alan Artemis ve Apollon tasvirleri, Kommagene Krallığı'nda Yunan-Roma tanrılarının kabul gördüğünü ve bu dinî unsurların krallık ideolojisinin bir parçası olarak benimsendiğini göstermektedir (Hoepfner, 1966).

Kommagene Krallığı'nda Yunan ve Pers kültürlerinin harmanlanması, hükümdarın hem Batı hem de Doğu'nun gücünü temsil eden bir figür olarak algılanmasını sağlamıştır. Bu kültürel sentez, yalnızca bir birlik ve güç simgesi olmanın ötesinde, aynı zamanda hükümdarın hem yerel halk hem de komşu bölgeler üzerindeki siyasi etkisini artırmak için bir propaganda aracı olarak işlev görmüştür (Gmbh, 1991). Antiochos'un Apollon ve

Artemis'e adadığı stel de, krallıkta Helenistik unsurların benimsendiğini gösteren önemli bir semboldür. Apollon'a dua eden ve bu duasının tanrı tarafından kabul edildiğine inanan Antiochos, bu anlayışı yönetim meşruiyetinin bir parçası hâline getirmiştir. Stel, hem dini hem de siyasi bir anlam taşıyan bir unsur olarak, Kommagene'deki kültürel sentezin en açık örneklerinden biri olarak değerlendirilmelidir (Petzl, 2018).

Sonuç olarak, Kommagene Krallığı'nda Helenistik ve Pers dini unsurlarının harmanlanması, yalnızca kültürel bir sentez değil, aynı zamanda bilinçli bir siyasi strateji olarak uygulanmıştır. I. Antiochos, hem Doğu hem de Batı'nın meşru temsilcisi olarak kendisini tanımlamış ve bu kimliği meşruiyetini pekiştirmek için kullanmıştır. Tanrılar ile atalarına duyduğu bağlılığı vurgulayan yazıtlar, ibadet pratikleri ve sanatsal temsiller, onun hükümdarlık ideolojisinin temel taşlarını oluşturmuştur. Kommagene'deki bu kültürel ve dini sentez, krallığın siyasi yapısına entegre edilerek, hükümdarın gücünü meşrulaştıran önemli bir propaganda aracı hâline gelmiştir.

4.4.2. Kraliyet Kültünün İnşası ve Halkın Buna Dahil Edilme Yöntemleri

I. Antiochos, hükümdarlığını meşrulaştırmak ve halkın desteğini sağlamak amacıyla kapsamlı bir kraliyet kültü inşa etmiştir. Selevkos hanedanına olan bağlılığını vurgulamakla birlikte, Yunan-Pers sentezini ön plana çıkarmış ve yönetim anlayışını bu iki büyük kültürün birleşimi üzerine kurmuştur. Bu sentez, özellikle tanrıların çift isimle anılması gibi uygulamalarla somutlaşmış, bu sayede hükümdarın hem Helenistik hem de Pers geleneğiyle olan bağı pekiştirilmiştir (Mittag, 2004).

Bu kült inşasının en çarpıcı örneklerinden biri, Nemrut Dağı'ndaki anıtsal mezar kompleksidir. I. Antiochos tarafından inşa ettirilen bu yapı, Yunan ve Pers kültürel unsurlarının birleşimini yansıtan önemli bir eserdir. Anıtın çevresinde yer alan devasa tanrı heykelleri, Doğu-Pers ve Batı-Helen geleneklerini bir araya getirerek, hükümdarın meşruiyetini bu kültürel bütünleşme üzerinden pekiştirmiştir. Söz konusu heykeller yalnızca sanatsal ve dini bir anlam taşımamakta, aynı zamanda kraliyet propagandasının önemli bir unsuru olarak hükümdarın ilahi kimliğini ve çok kültürlü hâkimiyetini vurgulamaktadır (Yalimel, 2019).

Kommagene krallarının giyim tarzı da hükümdarlık meşruiyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Antiochos ve diğer Kommagene krallarının tiara ve pelerin gibi unsurlar içeren giysileri, Pers ve Parth geleneklerinden esinlenmiştir. Özellikle Akhaimenid mirasına yapılan vurgu, bu giysilerle görsel olarak ifade edilmiştir. Bu

semboller, yalnızca estetik bir tercih değil, aynı zamanda hükümdarın kimliğini inşa etme sürecinin bir parçasıdır. Antiochos'un tiarası, üzerindeki semboller aracılığıyla Saka ve Parth kültürlerine de gönderme yapmaktadır. Giysi detaylarında ise Baktriya etkileri gözlemlenmekte olup, bu unsurlar Kommagene krallarının çok katmanlı kültürel mirasını vurgulamakta ve kraliyet kimliğini meşrulaştırma sürecinde stratejik bir rol oynamaktadır (Metzler, 2018).

Kraliyet kültürünün yaygınlaştırılmasında, yalnızca görsel unsurlar değil, aynı zamanda inşa edilen kutsal mekânlar da önemli bir işleve sahiptir. Nemrut Dağı'ndaki yazıtlar, benzer kutsal alanların krallığın farklı bölgelerinde de bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, Gerger'deki (Arsameia) tapınak doğrudan Antiochos'un atalarına adanmışken, Samosata'daki bir diğer kült merkezi, Nemrut'taki yapılanmaya benzer özellikler taşımaktadır. Bu tür dini yapılar, krallık genelinde hem dini bütünlüğü sağlamak hem de hükümdarın ilahi köken iddiasını pekiştirmek amacıyla planlı bir şekilde inşa edilmiştir (Keil, 1940).

I. Antiochos'un ikonografisinde, tanrılarla el sıkışma sahnesi de dikkat çekici bir unsurdur. Nemrut Dağı ve Samosata'daki kabartmalarda tasvir edilen bu sahnelerde, tanrılar kralı dostça bir jestle, el sıkışarak karşılamaktadır. Bu tasvir, Antiochos'un hükümdarlığının sadece siyasi bir güçle değil, aynı zamanda tanrılar tarafından onaylanmış ilahi bir meşruiyetle desteklendiği mesajını vermektedir. Bu ikonografik anlatım, hükümdarın ilahi kökenine yaptığı sürekli vurgunun bir parçası olarak değerlendirilmiş ve kraliyet otoritesini pekiştirme stratejisinde önemli bir yer tutmuştur (Keil, 1940).

Krallığın coğrafi yapısı da ideolojik bir çerçeve sunmak amacıyla bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. Nemrut Dağı, çevresindeki Ak Dağ ve diğer doğal unsurlarla birlikte hem stratejik hem de dini sembollerle yüklü bir alan olarak değerlendirilmiştir. Bu topografik yapı, yalnızca fiziksel bir bölge olmanın ötesinde, krallığın siyasi ve kültürel propagandasını destekleyen bir merkez işlevi görmüştür. Nemrut Dağı'nda yer alan anıtsal yapılar ve kutsal alanlar, hükümdarlığın ilahi kökenine dair anlatıyı güçlendirmek için seçilmiş ve tasarlanmıştır. Bu bağlamda, Kommagene coğrafyası, krallığın dini ve politik kimliğini pekiştiren bir araç olarak işlev görmüştür (Hoepfner, 1966).

I. Antiochos, yalnızca inşa ettiği anıtlarla değil, halkın günlük yaşamına entegre edilen dini uygulamalarla da kraliyet kültürünü güçlendirmiştir. Krallık genelindeki tapınaklarda kendisiyle ilgili ibadetlerin düzenli olarak gerçekleştirilmesini emretmiş, bu dini

hizmetlere katılanların tanrılar tarafından ödüllendirileceğini vurgulamıştır. Aynı zamanda, tapınaklara zarar verenlerin ilahi lanetlere uğrayacağı fikri yaygınlaştırılmıştır. Bu uygulamalar, hükümdarın yalnızca dünyevi bir lider olarak değil, aynı zamanda tanrılarla bağlantılı kutsal bir figür olarak kabul edilmesini sağlamış ve siyasi meşruiyetini pekiştirmiştir (Wagner, Petzl, 1976).

I. Antiochos, kendi hükümdarlığını ilahi bir temele oturtmak amacıyla tanrılar ile kendisi arasında doğrudan bir bağ kurmuş, tapınaklarda yalnızca tanrılara değil, aynı zamanda kendi heykellerine de ibadet edilmesini emretmiştir. Bu uygulama, halkın hükümdara gösterdiği bağlılığı dini bir ritüele dönüştürerek, kraliyet otoritesinin yalnızca dünyevi değil, aynı zamanda ilahi bir güç olarak algılanmasını sağlamıştır (Wagner, Petzl, 1976). Bunun yanı sıra Antiochos'un tiarasının sembolizmi de yalnızca onun hükümdarlık statüsünü değil, aynı zamanda ilahi kimliğini de yansıtmaktadır. Bu başlık, Pers ve Kommagene geleneklerinin bir sentezi olarak tasarlanmıştır ve hükümdarın hem dünyevi hem de ilahi otoritesini vurgulayan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Böylelikle tiara, hükümdarın tanrısal gücünü halk nezdinde pekiştiren önemli bir araç olarak işlev görür (Gmbh, 1991).

Bütün bu unsurlar göz önüne alındığında, I. Antiochos'un kraliyet kültürünü bilinçli bir şekilde inşa ettiği ve halkı bu kült içine dahil etmek için çok yönlü bir strateji izlediği görülmektedir. Giyim tarzından anıtsal yapılar ve ikonografik unsurlara kadar birçok yöntem kullanılarak, hükümdarın ilahi meşruiyeti vurgulanmış ve halkın bu ideolojiye bağlılığı sağlanmıştır. Kraliyet kültürü, yalnızca bir hükümdarlık propagandası değil, aynı zamanda halkın dini pratikleriyle bütünleşmiş, uzun vadeli bir strateji olarak uygulanmıştır. Bu nedenle, I. Antiochos'un kült politikası, yalnızca kendi döneminde değil, sonraki nesiller için de kalıcı izler bırakmış ve Kommagene Krallığı'nın siyasi yapısını şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur (Petzl, 2018).

4.5. Törenler ve Ritüeller: Kraliyet Gücünü Halk Üzerinde Pekiştirme

I. Antiochos, kraliyet otoritesini hem dünyevi hem de ilahi bir çerçevede pekiştirmek amacıyla çeşitli dini ve sosyal ritüeller düzenlemiş ve bu ritüelleri sistematik bir devlet politikası hâline getirmiştir. Özellikle kendi doğum günü olan her ayın 16. gününü resmi bir kutlama günü olarak ilan ederek, bu tarihte krallık genelinde törenlerin icra edilmesini sağlamıştır. Bu uygulamanın, Ahameniş geleneğindeki Mithras kültürüyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ahamenişler döneminde her ayın 16. günü Mithras'a adanmış kutsal bir

gün olarak kabul edilmekteydi ve Antiochos'un bu geleneği devam ettirmesi, hükümdarlığını ilahi bir bağlamda meşrulaştırma çabasıyla ilişkilendirilmektedir (Wagner & Petzl, 1976). Bu bağlamda, hükümdarın kişisel tarihini kutsallaştırarak kraliyet otoritesini tanrısal bir temele dayandırması, hükümdarlık ideolojisinin dini ve siyasi bileşenlerini pekiştiren bir strateji olarak değerlendirilmelidir.

Antiochos, yalnızca doğum gününe atfedilen kutlamalarla değil, aynı zamanda tahta çıkış günü olan 10. Loos'ta düzenlediği törenlerle de kişisel kültünü kurumsallaştırma çabasına girmiştir. Başlangıçta yalnızca her ayın 16. gününde gerçekleştirilen törenler, ilerleyen süreçte 10. ve 16. günlerde olmak üzere düzenli bir ritüel düzenine dönüştürülmüştür. Bu uygulama, hükümdarın meşruiyetini sağlamlaştırmanın yanı sıra, halk arasında ilahi bir figür olarak algılanmasını da güçlendirmiştir. Bu tür kutlamalar aracılığıyla bireysel olayların kraliyet düzeyinde dini ve siyasi bir anlam kazandığı ve bu doğrultuda halkın hükümdara olan bağlılığını artırmaya yönelik sistemli bir politik stratejinin hayata geçirildiği anlaşılmaktadır (Wagner & Petzl, 1976). Bununla birlikte, Antiochos'un hükümdarlık anlayışı yalnızca bireysel ritüellerle sınırlı kalmamış, dini kurumların sürekliliğini sağlamak amacıyla çeşitli ekonomik düzenlemeleri de içermiştir. Apollon Epekoos ve Artemis Diktyнна'ya adadığı kutsal alanların devamlılığını sağlamak adına belirli arazileri bu alanlara tahsis etmiş, böylece rahiplerin ibadetlerini kesintisiz şekilde sürdürebilmeleri için gerekli kaynakları temin etmiştir (Petzl, 2018). Bu ekonomik politikalar, yalnızca dini uygulamaların kurumsallaşmasını desteklemekle kalmamış, aynı zamanda hükümdarın tanrısal onayını pekiştirme ve halk nezdinde meşruiyetini güçlendirme işlevi görmüştür.

Sonuç olarak, I. Antiochos'un doğum günü (16 Audnaios) ve tahta çıkış günü (10 Loos) gibi tarihleri resmi kutlama günleri olarak ilan etmesi, yalnızca bireysel bir onurlandırma değil, aynı zamanda halk arasında birlik ve bağlılık duygusunu pekiştirmeye yönelik sistemli bir stratejinin parçası olarak değerlendirilmelidir. Hükümdarın bu tarihleri kutsallaştırarak kraliyet otoritesini pekiştirmesi, onun hem dünyevi hem de ilahi bir figür olarak algılanmasını sağlamış, bu bağlamda meşruiyetini artıran bir yönetim biçimi inşa etmesine olanak tanımıştır. Her ay düzenli olarak tekrarlanan bu ritüeller, yalnızca hükümdarın otoritesini sürekli kılmakla kalmamış, aynı zamanda halkın yönetime olan bağlılığını da perçinleyen bir ideolojik araç işlevi görmüştür (Petzl, 2018).

KOMMAGENE SANATI VE MİMARİSİNDE KÜLTÜREL SENTEZİN ANITSAL İFADELERİ

Kommagene Krallığı'nın mimari ve sanatsal eserleri, Doğu ve Batı kültürlerinin etkileşimini ve sentezini somut bir şekilde yansıtmaktadır. Bu yapılar, sadece estetik değerleriyle değil, aynı zamanda krallığın siyasi ideolojisini, dini inançlarını ve toplumsal yapısını anlamak için de önemli ipuçları sunar.

5.1. Kommagene Krallığı'nın Başkentleri ve Kent Planlaması

Kommagene Krallığı'nın ilk başkenti Kumaha, ikinci kral Samos tarafından yeniden inşa edilerek kendi adıyla Samosata olarak anılmaya başlanmıştır. Günümüzde Samsat olarak bilinen bu antik şehir, krallığın stratejik ve kültürel merkezlerinden biriydi (Kaya, 2021). Samosata'nın şehir planlaması ve savunma sistemleri, bölgedeki Roma mimari etkisini ve kentin askeri önemini açıkça gösterir. Geniş bir alanı kaplayan aşağı kent, 5 km uzunluğundaki surlarla çevrilidir. Bu surların inşasında opus caementicium ve opus reticulatum gibi Roma inşaat teknikleri kullanılmıştır (Zeroğlu, 2018). Bu teknikler, Kommagene'deki Roma etkisinin mimari bir göstergesidir (Hoepfner, 2018). Ayrıca Samosata'nın gelişmiş su altyapısı da dikkat çekicidir. Roma İmparatorluk döneminde, M.S. 200 yılında legio XVI Flavia Firma tarafından inşa edilen 40 km uzunluğundaki bir su şebekesi, suyu Nymphaios'tan (Kahta Çayı) şehre taşımıştır. Bu sistem, Roma mühendisliğinin bölgedeki ileri düzey etkilerini ortaya koymaktadır (Zeroğlu, 2018).

5.2. Kommagene Krallığı'nın Mimari Gelişimi ve Etkileşimler

Mimarlık, bir toplumun kimliği, inançları ve gelenekleri hakkında önemli bilgiler sunan, toplumsal kimliğin oluşumunda güçlü bir araçtır. Yapılar aracılığıyla statü, aidiyet ve sosyal tanımlamalar iletilir (Tanrıverdi, 2023). Kommagene mimarisinde Geç Hitit döneminin izleri belirgindir. Geç Hititler, Hitit İmparatorluk Dönemi'nin mimari anlayışını devam ettirmiş; kentler surlarla çevrili, başkentler ise saraylar, meydanlar,

anıtsal merdivenler ve kanalizasyon sistemleriyle bütüncül bir plan doğrultusunda inşa edilmiştir. Yönetim binaları ve tapınaklar, yüksek konumlu kalelerin içinde yer alırken, kent kapıları Hitit mimarisine benzer şekilde korunmuştur. Geç Hitit mimarisinde öne çıkan “hilani” tarzı saray kompleksleri, çift kuleli büyük kapılar, sütunlu girişler ve orthostatlarla süslenerek anıtsal bir kimlik oluşturmuştur. Gelişmiş kanalizasyon sistemleri de dönemin mühendislik bilgisini gösterir (Kaya, 2020). Kommagene’deki halkın yaşadığı basit evlerin tasarımları da Hitit dönemine ait geleneksel ev yapılarından önemli ölçüde etkilenmiştir (Dörner, 1975).

Helenistik ve Roma etkileri, Kommagene mimarisinde ve maddi kültüründe özellikle I. Antiochos döneminden sonra daha belirgin hale gelmiştir. Mezar yapıları ve mozaikler Helenistik unsurları yansıtırken, Roma etkisi krallığın kültürel çeşitliliğini ve siyasi dengelere adaptasyonunu gözler önüne sermektedir (Yıldırım, Temizkan, 2023). Helenistik Dönemde mozaiklerin sadece saray ve dini yapılarda bulunması, mozaik sanatının yönetici sınıfın gücünü ve prestijini yansıttığını gösterir (Tanrıverdi, 2023). Kommagene Krallığı’ndaki mimari tasarımlar, Roma mimarisi ile özgün yerel biçimlerin harmanlanmış bir sentezini sergiler. Örneğin, Direk Kale’deki yapının sütun kaideleri, plinthsiz ve basit bir yuvarlak kabartı (wulst) içermesiyle dikkat çeker. Bu, Roma mimari estetiğinin yerel unsurlarla nasıl harmanlandığını gösterir. Direk Kale’deki kutsal alanın Roma İmparatorluk döneminde yenilenmesi, Kommagene Krallığı’nın Roma etkisi altındaki dönüşümünü ve Roma mimarisinin yerel yapılar üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Hoepfner, 1966).

5.2.1. İnşaat Teknikleri ve Malzemeler

Kommagene’de anıtsal yapıların inşasında kullanılan teknikler, Helenistik ve yerel geleneklerin bir sentezini yansıtır. Özellikle Nemrut Dağı’ndaki devasa heykellerin ve Arsameia’daki yapıların inşasında kullanılan metal çubuklu taş kaldırma yöntemi, Kommagene’nin ileri düzey mühendislik bilgisine işaret etmektedir (Dörner, 1975). Antik taş ocaklarından çıkarılan malzemelerin Direk Kale ve Arsameia gibi bölgelerde kullanılması, Kommagene’de inşaat faaliyetlerinin sistemli bir şekilde yürütüldüğünü gösterir. Direk Kale’deki yapı duvarları, özenle işlenmiş taş bloklarla inşa edilmiş olup, hem dayanıklılık hem de estetik açıdan Helenistik ve Roma inşaat yöntemlerinin yerel yorumlarla birleştiğini gösterir (Hoepfner, 1966). Ayrıca Zeugma mozaiklerinde kullanılan taşlar ve malzemeler, yerel kaynaklardan, özellikle de Fırat Nehri ve çevresinden temin edilmiştir (Tanrıverdi, 2023).

5.2.2. Mimari Detaylar ve Süslemeler

Arsameia'daki (Nymphaios) anıtlarındaki mimari özellikler, örneğin Korinth düzenindeki 7 metrelik sütunlar, Karkuş'taki gibi heykeller taşıyan sütunlarla birlikte kullanılmıştır (Dörner, 1975). Arsameia'daki Dor düzenindeki sütunlar da Kommagene'nin mimari mirasın da Helenistik etkileri açıkça gösterir (Hoepfner, 2018). Kommagene Krallığı'ndaki sütun tasarımında dikkat çekici özellikler bulunur. Direk Kale'deki bir yapıda, sütunların alt kısmındaki kanellürlerin konveks doldurulmuş olduğu ve yukarı doğru yarım daire şeklinde devam ettiği görülmüştür. Ayrıca sütunlarda entasis (gövde şişkinliği) uygulandığı tespit edilmiştir. Bu detaylar, Helenistik ve Roma mimarisi arasındaki kültürel sentezi yansıtan önemli örneklerdir. Direk Kale'deki friz parçalarından birinde çapraz şekilde yerleştirilmiş meander desenleri görülmektedir. Bu motif, Helenistik dönemin yaygın dekoratif unsurlarından biridir ve Kommagene Krallığı'nın sanatsal tercihleri hakkında bilgi verir (Hoepfner, 1966).

Direk Kale'deki sütunların özenle işlenmiş İyonik başlıkları, volütlerin yanlara doğru güçlü bir eğim göstermesiyle Kommagene mimarisinde klasik Yunan estetiği ile yerel yorumların harmanlandığını ifade eder. Bu tasarım, dönemin mimari özgünlüğünü ve kültürel çeşitliliğini yansıtır. Kommagene Krallığı'ndaki yapılarda süsleme unsurları oldukça dikkat çekicidir. Direk Kale'deki yapının kranzgesimsinde yer alan yumurta sırası ve diş sırası, güçlü ve keskin hatlarla oyulmuştur. Bu detaylar, dönemin mimarisinde süsleme sanatına verilen önemi ve Roma etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Hoepfner, 1966).

5.2.3. Yönetim ve Halk Yapıları

Samosata'daki saray, taşıyıcı işlevi olmayan sütuncuklarla dekore edilmiş ve Pompeii'nin I. ve II. stillerini andıran fresk düzenleri içermektedir. Bu durum, Kommagene Krallığı'nın sanatında Helenistik ve Roma etkilerinin sentezini yansıtmaktadır. Saray duvarlarındaki fresklerin Helenistik etkilerle şekillendirilmiş estetik unsurlar taşıması, özellikle I. Pompeii Stili'ni yansıtarak kültürel bir sentezin sanat yoluyla yansıtıldığını gösterir. Kommagene Krallığı saray fresklerinde kullanılan rozet motifleri ve canlı renkler ile geometrik desenler, yerel sanat gelenekleriyle Helenistik etkilerin birleştiği sanatsal detaylar olarak öne çıkmaktadır (Zeroğlu, 2018).

Saray mozaikleri de sanatsal ve kültürel mesajların aktarılmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Siyah-beyaz renklerle yapılan tasarımlar, yerel motiflerin Helenistik

etkilerle birleştğini gösterir. Özellikle Samosata ve Arsameia mozaikleri arasındaki benzerlikler, bu kültürel paylaşımı destekler niteliktedir (Zeroğlu, 2018). Samosata’da I. Mithridates Kallinikos dönemine tarihlenen saray kazılarında Geç Helenistik Döneme ait mozaikler bulunmuştur. Bu mozaikler, Kommagene’de sanatın ve mimarinin gelişmişliğini göstermektedir (Tanrıverdi, 2023).

Samosata’daki saray kompleksinin, çağdaşı olan Herodes’in Masada’daki sarayına benzer bir mimariye sahip olduğu öne sürülmektedir. Bu mimari, geniş avlular ve sütunlu galeriler etrafında şekillenen bir plana sahiptir. Sarayın iç dekorasyonu, mozaikler ve renkli sıvalarla süslenmiş olup, Helenistik ve Doğu motiflerini birleştiren bir karakter sergilemektedir (Dörner, 1975). Nimet Özgüç’ün kazılarına göre Samosata sarayı, Geç Helenistik Dönem’in V. yerleşim katmanına ait olarak tespit edilmiştir. Sarayın ortaya çıkarılabilen bölümleri, mimari planın yalnızca bir kısmını yansıtsa da, kuzeydoğudan güneybatıya doğru 45 derecelik bir yönelime sahip olması ve duvarlarının 2 metre yüksekliğe kadar korunmuş olması, dönemin mimari tekniklerinin gelişmişliğini gösterir. Taş ve çamur harç kullanımı, yapının dayanıklılığını artırmıştır. Samosata sarayının 1700 m²’lik bir alana yayılması ve avlu ya da temsili bir salon etrafında düzenlenmiş dikdörtgen bir plana sahip olması, hem mimari hem de sosyal işlevleri açısından dikkat çekicidir. Bu yapı, yönetim ve tören işlevlerini aynı anda yerine getirebilecek bir tasarıma sahiptir. Batı kanatta tespit edilen mekânlar arasında özellikle fresklerle kaplı duvarları ve mozaik tabanıyla dikkat çeken I numaralı mekân ve mask motifli mozaikçiyle öne çıkan G6 mekânı, Samosata Sarayı’nın hem sanatsal hem de işlevsel özelliklerini yansıtan önemli örneklerdir. “Balıklı Mozaik” ile tanınan B1 mekânı ve nar motifleriyle kimliklendirilen B3 (“Narlı Mekân”), Kommagene’nin sanatsal zenginliğini ve mekânsal tanımlamada motif kullanımının önemini gösterir. B6 mekânındaki kalın meander mozaikçi ve G3 mekânındaki “rüzgârgülü” motifi gibi detaylar, Kommagene mimarisinin hem işlevsellik hem de estetik açıdan zenginliğini ortaya koymaktadır (Bingöl, 2013). Bütün bunların yanı sıra, konut mimarisi de kültürel sentezi yansıtır. Zeugma’daki konutlar, Yunan ve Roma geleneklerinin sentezi olarak inşa edilmiştir. Konutların kuzeye bakacak şekilde düzenlenmesi, iklimsel koşullara uyum sağlama amacını taşımaktadır (Tanrıverdi, 2023).

5.3. I. Antiochos'un Döneminin Kraliyet Kültü Mimarisi

I. Antiochos dönemi, Kommagene Krallığı'nın siyasi ve kültürel açıdan en güçlü olduğu zaman dilimidir. Bu dönemde inşa edilen Nemrut Dağı'ndaki anıtsal heykeller ve yazıtlar, onun krallık ideolojisini ve kültürel sentezi nasıl şekillendirdiğini net bir şekilde gösterir (Kaya, 2021). Nemrut Dağı, I. Antiochos Theos'un hem Helen hem de Pers kültür unsurlarını bir araya getirerek yarattığı eşsiz bir kutsal alandır (Yıldırım, Temizkan, 2023). Nemrut Dağı'ndaki anıt mezar kompleksi, Antiochos'un hem Pers hem de Yunan kültürlerine duyduğu saygının bir yansımasıdır. Kutsal alan, 50 metre yüksekliğinde bir tümülüs ve 9 metre yüksekliğindeki tanrı heykelleri ile dikkat çekmektedir. Heykellerin konumlanması ve isimlendirilmesi, Doğu ve Batı kültürlerini birleştiren politik bir söylemi ifade eder (Yalımel, 2019). Yapay tümülüs, kralın mezarını tanrısal bir alan olarak sunma amacı taşıyan, mimari ve kültürel bir propaganda unsurudur (Başgelen, 1998). Aynı zamanda, tümülüsün kırma taşlardan oluşan yapısı, mezar hırsızlıklarını önlemek amacıyla tasarlanmış doğal bir koruma sağlamaktadır. Nemrut Dağı'ndaki doğu ve batı teraslarındaki heykeller, bir aslan ve kartal ile başlayıp beş tanrı heykeliyle devam eden bir düzenlemeye sahiptir. Bu düzenleme, dini ritüelleri ve doğanın döngüsüne olan inancı yansıtır (Yaşar, 2019). Doğu terasında yer alan stellerin kaideleriyle birlikte 2 metreden yüksek bir bariyer oluşturması, kral Antiochos'un hem zenginliğini hem de kutsal alanın anıtsal karakterini pekiştirir. Doğu ve batı terasları, 18 devasa tanrı ve hayvan heykelinin yanı sıra 96 kabartma ile düzenlenmiş; kuzey terasında ise benzer bir bezeme planlanmıştır.

Antiochos'un ideolojisi ve kültürel sentezi, Nemrut Dağı'ndaki anıtsal yapıda somutlaşır. Bu yapı, I. Antiochos'un hem Batılı hem Doğulu kimliğini vurgulayan bir propaganda aracıydı. Yunan-Makedon ve Pers kültürel unsurlarını birleştirerek Kommagene Krallığı'nın kültürel sentezini somut bir şekilde temsil etti (Taşdöner Özcan, 2015). Kralın tanrılaştırıldığı ve doğu-batı kültürel sentezini yansıtan hierothesion'u, hem kralın kendisini tanrı olarak sunma hem de Pers ve Helenistik unsurları birleştirici bir sembol olarak kullanma amacı taşımaktadır (Bingöl, 2013). I. Antiochos, krallığının kuzey sınırında kendi anıt mezarını inşa ettirerek, Kommagene Krallığı'nın devlet kültürünü merkezileştiren bir kutsal alan yaratmıştır. Bu alan, devletin iç ve dış politikasında, krallığın ilahi meşruiyetini vurgulayan bir simge olarak kullanılmıştır (Staab, 2012). Antiochos, Geç Helenistik Dönem'in uluslararası sanat anlayışını benimseyerek radikal bir sanat projesi geliştirmiş ve dönemin sanat tarihine önemli katkılar sunmuştur

(Hoepfner, 2018). Yeni düzenini desteklemek amacıyla Arsameia ve Nemrut Dağı'nda tapınaksal mezarlar inşa ettirmiş ve bu yerleri dini ve kültürel merkezler olarak kullanmıştır (Şahin, 1998).

Arsameia ve kraliyet kültü ilişkisi de büyük önem taşır. Antiochos'un babası Mithradates Kallinikos için Kahta Çayı kıyısındaki Arsameia kentinde anıtsal bir mezar yaptırılmıştır. Burası Yunanca kült yazıları ve dinsel içerikli kabartmalarla donatılmıştır. Yazıtlarda Antiochos, kendisinin tanrılara ve atalarına duyduğu saygıyı ifade etmektedir. Arsameia yazıtları, Kommagene Krallığı'nın hem dinsel hem de kültürel propagandasını yansıtan, Helenistik ve Pers etkilerinin harmanlandığı önemli tarihi kaynaklardır. Arsameia, Kommagene Krallığı'nın sanatsal ve yönetim merkezi olarak öne çıkar; buradaki kabartmalar ve kitabeler, krallığın kültürel ve sanatsal anlayışının somut örnekleridir (Yalımel, 2019).

Arsameia'daki Selamlaşma Kabartması, Kommagene Krallığı'nın Helenistik ve Pers kültürlerini harmanlama çabasını yansıtan önemli bir sanatsal eserdir. Bu kabartmada Kral I. Antiochos, Herakles ile el sıkışırken resmedilmiş ve kralın kıyafeti Helenistik ve Pers etkilerinin bir birleşimi olarak tasvir edilmiştir. Bu sahne, kralın tanrılarla olan bağını ve ideolojik meşruiyetini vurgulamaktadır (Yalımel, 2019). Hierothesion olarak adlandırılan kutsal alanın yer seçimi, coğrafi koşullar ve dini sembolizm açısından dikkat çekicidir. Helenistik kültürün Roma'ya etkisini yansıtan triclinium'lar, Kommagene tören odalarında da yer almaktaydı. Hierothesion bölgesindeki sarnıç, dönemin mühendislik bilgisi ve günlük yaşamın pratik ihtiyaçlarına çözüm sunmuştur. Hierothesion'lar, M.Ö. 1. yüzyılın ortasında inşa edilmiş olup, Helenistik dönemin mimari tekniklerini yansıtır. Kullanılan beyaz kireçtaşı ve kesme taş blokları, bu dönemin karakteristik yapıım özelliklerini taşır. Heykellerin biçimlendirilmesi, hem sanatsal bir tercih hem de kült alanlarının tarihi bir geçmişe sahip olduğunu vurgulama amacı taşır. Antiochos'un kral kültürünü yüceltmek amacıyla inşa ettirdiği Nymphaios Arsameia'sı, kültür ve propaganda araçlarının birleşimini temsil eder (Hoepfner, 2018). Antiochos, ataları ve kendi krallığını tanrısallaştırarak, Kommagene'nin bağımsız kimliğini öne çıkaran hierothesion yapılarıyla dini ve siyasi bir söylem oluşturmuştur (Başgelen, 1998).

5.4. Anıtsal Mezar Yapıları ve Kraliyet Heykelleri

Kommagene Krallığı'nda anıtsal mezar yapıları, Helenistik ve yerel geleneklerin birleşimini yansıtır. Dikili Taş ve Karakuş Tümülüsleri, hem sütunlu mimarisi hem de

üzerlerindeki kabartmalar açısından önemli örneklerdir. Karakuş Tümülüsü'nde, kral ailesine ait mezarların varlığına dair yazıtlar bulunurken, sütunların üzerindeki kabartmalar Yunan dünyasında pek rastlanmayan özgün bir estetik anlayışı yansıtmaktadır. Arsameia'daki mezar yapıları ve “festere” odalar, Dikili Taş, Karakuş ve Nemrut Dağı gibi açık hava tapınaklarının daha basitleştirilmiş mimarisinden farklılık gösterir. Detaylarında kullanılan yumuşak kalker taş, bu yapıları inşa etmekte kullanılan işçilik seviyesini ortaya koymaktadır (Dörner, 1975).

Antiochos'un heykel ve sanatsal figürleri, sadece estetik değil, aynı zamanda siyasi ve dini bir mesaj taşır. Bu figürler, hükümdarın tanrısal kimliğini ve siyasi gücünü halkına anlatmanın bir yoludur (Gmbh, 1991). I. Antiochos'un heykel programı, Helenistik genç tanrıların idealize edilmiş yüz hatları ile Pers tanrı figürlerinin yaşlı, sakallı ve bilge görünümünü birleştirerek görsel bir sentez yaratmıştır (Jacobs, 2018). Heykellerde yüz hatlarının abartılı betimlenmesi, kraliyet kültürünün görsel bir ifadesidir. Bu tasvirler, kralın tanrısallık iddiasını vurgulamak ve halk arasında güçlü bir liderlik imajı yaratmak amacıyla kullanılmıştır (Petzl, 2018). I. Antiochos'un yazdırdığı kitabeler, toplumun tüm kesimlerine hitap eder. Kutsal alanın korunması ve törenlerin sürekliliği gibi konuları kapsar, gelecekteki yöneticilere önemli tavsiyelerde bulunur (Yaşar, 2019).

5.5. Kommagene Sanatı ve Bölgesel Etkileşimler

Geç Hitit kabartma sanatında dinsel temalar ağırlıklıdır. Kaya anıtlarında kutsal ziyafetler, tanrılar, krallar, savaşçılar ve mitolojik yaratıklar betimlenmiştir. Ayrıca, av sahneleri de sanatın önemli konularından biridir. Geç Hitit kralları, dinsel ritüellerde Hitit İmparatorluk Dönemi'nden miras kalan kıyafetler giymiştir. Uzun pelerinler ve kısa etekler, toplumsal ve dinsel rolleri ayırt etmeye yarayan önemli sembollerdir. Ayrıca, Hitit geleneğinde olduğu gibi su kaynaklarının yakınına anıtlar dikilmiş ve bu miras İvriz Kabartması gibi eserlerle devam etmiştir. Geç Hitit sanatında Asur, Arami ve Fenike etkileri belirgin hale gelmiş; özellikle İvriz Kaya Kabartması bu sentezi yansıtan önemli bir örnektir (Kaya, 2020).

Mozaik sanatı Kommagene'de önemli bir yere sahiptir. Nymphaios Arsameia'sındaki mozaikler, Kommagene Krallığı'nda Helenistik ve yerel sanatın sentezini yansıtır (Hoepfner, 2018). Zeugma'da bulunan mozaiklerde Samosatalı mozaik ustası Zosimos'un imzasının yer alması, Samosata'da profesyonel bir mozaik atölyesinin faaliyet gösterdiğini ve Roma Döneminde mozaik sanatının gelişmiş olduğunu

göstermektedir. Zeugma mozaiklerinde seçilen temalar, ev sahibinin entelektüel düzeyi ve sanatsal beğenisi hakkında önemli ipuçları sunar. Perre’de bulunan kilise mozaikleri, Kuzey Suriye mozaik geleneği ile benzerlik göstererek bölgesel kültürel etkileşimi ortaya koymaktadır. Doliche Antik Kenti, dini merkez olarak önem kazandıkça, mozaiklerde estetik ve kalite artışı görülmüş; eski mozaiklerin üzerine yeni mozaiklerin yapılması, bölgedeki dini yatırımların arttığını göstermektedir (Tanrıverdi, 2023).

Kommagene’nin mimari ve sanatsal yapıları, Hitit ve Kuzey Suriye etkileriyle şekillenmiş, bu unsurlar siyasal meşruiyetin görsel sembolleri olarak kullanılmıştır (Metzler, 2018). Nemrut Dağı kabartmalarında yer alan giysi ve süslemeler, Kommagene Krallığı’nın Pers etkisini vurgulayan kültürel bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu durum, kralların meşruiyetlerini Ahemeniş soya dayandırma stratejisinin bir parçasıdır (Metzler, 2018). Mithras kabartmaları, Kommagene kültüründe Helenistik ve Pers etkilerinin birleşimini gösterir (Hoepfner, 2018). Kommagene Kralı ve Yunan dostlarının, Batı’dan sanatçılar ve mühendisler getirdiği varsayımı, Helenistik dünyanın geniş çaplı etkileşimini ve sanatsal alışverişini kanıtlar niteliktedir (Dörner, 1975). Direk Kale yapıları, Suriye sanat okullarının etkileriyle şekillenmiştir; özellikle mimari detaylarda bu paralellik açıkça görülmektedir (Hoepfner, 1966). Korinth sütunları, Kommagene’deki mimaride Helenistik ve Roma etkilerinin sentezlendiği bir dönemi işaret etmektedir (Hoepfner, 2018).

5.6. Bölgesel Merkezler ve Kült Alanları

Perre Antik Kenti, yalnızca bir geçiş noktası değil, altyapısı, su kanalları ve mozaikleriyle gelişmiş bir Roma kenti kimliği taşımaktadır (Tanrıverdi, 2023). Direk Kale ve kült alanları, Kommagene’nin Helenistik dönemine ait mimari ve kültürel tekniklerin bir örneğini oluşturur. Bölgedeki taş işçiliği, Kommagene’nin diğer kutsal alanlarında da kullanılan yöntemlerle paralellik göstererek, krallığın kültürel birlikteliğini yansıtır. Mühlenberg’de bulunan yazıt, Helenistik dönemde kurulan bu kült alanının Roma İmparatorluk dönemine kadar dini işlevini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu durum, I. Antiochos tarafından başlatılan kraliyet kültürünün uzun süreli etkisini ortaya koymaktadır. Direk Kale’deki taş işçiliği, Kommagene Krallığı’nın diğer kutsal merkezlerinde kullanılan tekniklerle büyük bir benzerlik gösterir. Bu, krallığın mimari ve sanatsal standartlarını tüm bölgeye yayma çabasını ortaya koyar. Mühlenberg’de bulunan kabartma, Helenistik dönemde Kommagene’de doğurganlık ve verimlilik sembollerinin

dini bir önem taşıdığını göstermektedir. Bu tür ikonografik unsurlar, krallığın dini kimliğinin bir parçası olarak propaganda amacıyla kullanılmıştır (Hoepfner, 1966).

Direk Kale'deki kutsal alan, Roma İmparatorluk döneminde bir yenileme geçirmiştir. Bu değişiklikler, Kommagene Krallığı'nın Roma etkisi altındaki dönüşümünü ve Roma mimarisinin yerel yapılar üzerindeki etkisini göstermektedir. Direk Kale'deki merdiven düzenlemesinin asimetrik bir form göstermesi, yerel topoğrafyanın mimari tasarıma etkisini ve işlevsellik ile estetik arasındaki dengeyi yansıtır. Direk Kale'deki iki ek harabe, büyük tapınağın bölgesinden kuru bir dere yatağı ile ayrılmaktadır. Bu doğal sınır, yapılar arasındaki mekânsal düzeni anlamaya yönelik önemli bir ipucu sunar. B Yapısı, A Yapısı'ndan 6 metre daha aşağıda, teras benzeri bir yükseltide yer almakta olup, bu konumlandırma arazi özelliklerinin yapıların tasarımına etkisini göstermektedir. B Yapısı'nın temel duvarları oldukça iyi korunmuştur ve yapının genel planı hakkında bilgi vermektedir. Bu temel duvarlar, taş işçiliğinin teknik detaylarını ve yapısal sağlamlığını gözler önüne sermektedir. B Yapısı, üç odadan oluşmaktadır. Odalar arasında geçiş olmaması ve mazgal benzeri pencerelerin varlığı, yapının kripta benzeri bir alt yapı olarak inşa edildiğini düşündürmektedir. B Yapısı'na ait bir friz, açık kanatlı kartallar tarafından taşınan meyve ve kurdelelerden oluşan bir girland tasvir etmektedir. Girlandın üzerinde yer alan Eros figürleri, ellerinde çelenklerle kartallara doğru yönelmiştir. Bu yüksek rölyef, Kommagene sanatında mitolojik unsurların önemini vurgular.

B Yapısı'nın mevcut altyapısı, Pronaos, Cella ve Adyton'dan oluşan küçük bir podyum tapınağına işaret etmektedir. Bu mimari düzen, Kommagene'nin dini yapılarındaki klasik Yunan etkilerini yansıtmaktadır. Gebaude C, Kommagen Krallığı'nın mimari ve kültürel mirasının bir parçası olarak dikkat çeker. 150 metre güneyde, doğal bir yükselti üzerinde inşa edilen yapı, sütunlu mimari unsurlar ve süsleme detayları ile dönemin zengin kültürel sentezini yansıtır. Gebaude C'nin planı, iki sütunlu antis yapılar tipinde olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu yapı formu, Helenistik ve Roma dönemi sentezine özgü bir model olarak görülmektedir. Gebaude C, küçük boyutuna rağmen Suriye'deki Geç İmparatorluk dönemi yapılarıyla benzerlikler taşımaktadır. Bu durum, Kommagen Krallığı'nın bölgesel sanat okullarıyla ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Direk Kale'deki kült alanının kuruluşunun Kommagen Kralı I. Antiochos'un emriyle gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu yapı, çevre köylerin dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla inşa edilmiş olmalıdır. Kommagen'deki kült yapılar, Roma etkisinin artmasıyla birlikte M.S. 3. yüzyıla kadar

etkinliğini sürdürmüş ve dönemin dini yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. (Hoepfner, 1966).

Kommagene'deki Direk Kale'de Apollon ve Artemis'e adanmış bir tapınak kompleksi bulunmaktadır. Antiochos döneminde bu kompleksin varlığı, onun Helenistik tanrıların yerel külle sentezini teşvik ettiğini göstermektedir. Direk Kale Tapınak Kompleksi, I. Antiochos'un dini propagandasında Helenistik tanrılar olan Apollon ve Artemis'i, Kommagene inanç sistemine entegre etme çabasının bir kanıtıdır (Wagner, Petzl, 1976). Direk Kale'deki yapının da güney tarafında, iyi korunmuş bir temenos duvarı ile çevrili olduğu ve yapay bir teras üzerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, hem dini alanların düzenlenmesine hem de mimari stratejilere işaret etmektedir (Hoepfner, 1966). Hierothesion'larda tekrarlanan mimari ve sanatsal öğeler, Kommagene'nin kültür politikasında bir standartlaştırma çabası olduğunu göstermektedir. Nemrut Dağı'ndaki terasların doğal şekillendirilmesi, Kommagene'nin sanatsal ve kültürel kimliğinde doğanın oynadığı merkezi rolü ifade etmektedir (Hoepfner, 2018).

Sonuç olarak, modern dönemde kommagene algısı ve mirası yer alan Nemrut Anıtı, sanatsal açıdan yalnızca Kommagene Krallığı'nın değil, modern çağın sanat anlayışına da ışık tutmaktadır. Arazi sanatı ve yerleştirme sanatının öncülleri arasında değerlendirilebilir (Yaşar, 2019). Osman Hamdi Bey'in "Letumulus de Nemroud Dagh" adlı eseri, Nemrut Dağı'ndaki arkeolojik buluntuların Doğu ve Batı kültürlerinin bir sentezini temsil ettiğini kanıtlamaktadır. Kommagene Krallığı, günümüzde bölgenin kültürel kimliğini şekillendiren önemli bir mirastır. Halk hikayeleri ve turistik faaliyetler, bu mirasın devamlılığını sağlamaktadır (Yalımel, 2019).

SİYASİ VE ASKERİ STRATEJİLERİ ÜZERİNDEN DENG POLİTİKASI

Kommagene Krallığı, Anadolu'nun stratejik bir noktasında yer alması nedeniyle siyasi ve askeri manevralarla varlığını sürdürmüştür. Bu bölümde, krallığın diplomatik evlilikler, dış politika, Roma ile ilişkiler, iç yönetim, askeri kapasite ve propaganda stratejileri incelenecektir.

6.1. Diplomatik Evlilikler ve Dış Politika

Kommagene Krallığı, jeopolitik konumunu ustaca kullanarak Roma ve Partlar arasında bir denge politikası izlemiştir. Özellikle diplomatik evlilikler, krallığın dış politikasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. I. Antiochos'un kızı Laodike'nin Part Prensi II. Orodes ile evliliği, Partlarla ilişkileri güçlendirmiş ve iki büyük güç arasında dengeleyici bir rol oynamasına olanak tanımıştır. Bu stratejik adım, hem iç istikrarı hem de dış ilişkilerde dengeyi sağlamayı hedeflemiştir (Mittag, P., 2004; Yıldırım, Temizkan, 2023; Yıldırım, 2013).

Daha erken bir dönemde, Kommagene Kralı I. Mithridates ile Seleukos Kralı VIII. Antiochos'un kızı Laodike arasındaki evlilik, iki krallık arasında güçlü bir siyasi ittifak kurmuş ve Kommagene'nin bölgesel saygınlığını artırmıştır (Taşdöner Özcan, 2015). Bu tür siyasi evlilikler, hanedanlar arası müttefiklikleri pekiştirmek ve yeni ittifaklar oluşturmak amacıyla kullanılan etkili bir yöntemdi. Nitekim, Mitanni Kralı Artatama'nın kızıyla Mısır Firavunu IV. Tutmosis arasında kurulan evlilik de, küçük devletlerin büyük güçlerle müttefiklik kurarak kendilerini koruma stratejilerinin erken dönem örneklerinden biridir (Yıldırım, 2013). Augustus döneminde de evlilik politikalarıyla diplomatik ilişkiler güçlendirilmiş, bu sayede krallığın bölgesel dengelerde daha etkin bir rol üstlenmesi sağlanmıştır (Wagner, 2018). Antiochos'un yazıtlarında vurgulanan VIII. Antiochos Grypos'un siyasi evlilik stratejileri, Kommagene ile Helenistik dünya arasında kültürel bir bağ da kurmuştur (Hoepfner, 2018).

6.2. Roma ile İlişkiler ve Bağımlılık

Kommagene Krallığı, bağımsızlığını kazandıktan sonra çeşitli büyük güçlerin etkisi altında kalmıştır. Özellikle Roma ile olan ilişkiler, krallığın dış politikasının önemli bir parçası olmuştur. M.Ö. 83 yılında Ermenistan Krallığı'na bağımlı hale gelen Kommagene, M.Ö. 69 yılında Roma'nın üstünlüğü karşısında yön değiştirmiştir. Roma'nın Ermenistan Kralı II. Tigranes'e karşı kazandığı zaferin ardından Kommagene Kralı I. Antiochos, Roma ile yakın ilişkiler kurarak krallığı Roma Cumhuriyeti'ne bağımlı hale getirmiştir (Kaya, 2021).

I. Antiochos, Roma ile iyi ilişkiler geliştiren bir hükümdar olarak öne çıkmıştır. Romalı general Pompeius, onu tahtından indirmemiş ve Roma'ya bağımlı bir kral olarak hüküm sürmesine izin vermiştir. M.Ö. 59 yılında Roma konsülü Iulius Caesar tarafından çıkarılan bir yasa çerçevesinde, Antiochos'a Roma tarafından cömert bağışlar yapılmış ve onun Roma'nın doğudaki önemli müttefiklerinden biri olması sağlanmıştır (Kaya, 2021). Roma'dan aldığı bu ayrıcalıklar arasında, Fırat'ın doğusundaki Seleukeia (Lidar Höyük) şehrinin Kommagene topraklarına katılması da bulunmaktadır. Ayrıca, Roma kültürel ve siyasi sembolleri olan fildişi asa, nakışlı cübbe ve "toga praetexta" gibi hediyeler, Antiochos'a Roma'nın özel müttefiklerinden biri olarak prestij kazandırmıştır (Kaya, 2021; Taşdöner Özcan, 2015).

Roma ve Kommagene Krallığı, Fırat Nehri'ndeki Samosata'nın kontrolü üzerinde yapılan bir barış anlaşmasıyla müttefiklik kurmuşlardır. I. Antiochos'un Roma iç savaşlarında güçlü figürlere destek vermesi, siyasi ittifaklarını daha da güçlendirmiştir (Yıldırım, 2013). Roma'nın Anadolu'daki siyasi stratejisi kapsamında, I. Antiochos, bağımlı bir kral olarak Pompeius tarafından onurlandırılmış ve krallığın sınırları Fırat Nehri'nin doğusuna kadar genişletilmiştir. Bu ödüllendirme, Roma'nın Part saldırılarına karşı tampon bölgeler yaratma politikasının bir parçasıdır (Taşdöner Özcan, 2015). Kommagene, Roma ve Partlar arasındaki stratejik konumu nedeniyle tampon bir devlet olarak her iki güç arasında denge politikası izlemiştir (Şahin, 1998; Taşdöner Özcan, 2015).

IV. Antiochos da Roma ile uyumlu bir dış politika yürütmüş ve Roma'nın bölgesel çıkarlarını desteklemiştir. M.S. 54-64 yılları arasında Corbulo'nun Ermeni ve Part seferlerinde aktif rol oynayan Kommagene birlikleri, Roma'nın askeri operasyonlarına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca M.S. 66-70 yıllarında Yahudi isyanlarının bastırılmasında, Titus komutasında Kudüs önlerinde savaşan birliklerle de Roma'ya olan sadakatini göstermiştir (Wagner, 2018).

6.3. İç Politika ve Yönetim

I. Antiochos, iç istikrarı sağlamak amacıyla çeşitli adımlar atmıştır. Özellikle oğlu Mithradates II'yi ortak yönetici olarak atayarak olası bir iç isyanı önlemeyi ve yönetim sürekliliğini hedeflemiştir. Bununla birlikte, I. Antiochos, hem dış düşmanlarla hem de iç tehditlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ventidius Bassus'la yapılan anlaşma sırasında Alexandros'un infaz edilmesi hakkını elde etmesi, iç politikadaki gerilimlere işaret etmektedir (Mittag, P., 2004). II. Mithradates, babası I. Antiochos'un kullandığı "Philellen" unvanını benimsememiştir. Bu tercih, Roma ile olan siyasi ilişkiler göz önüne alındığında, bilinçli bir politika değişikliği olabilir ve onun Roma karşıtı bir tutum içinde olmadığını göstermek için yapılmış olabilir. "Philostorgos" unvanının Pontus Krallığı ile bağlantılı olabileceği ve bu nedenle Roma'nın tepkisini çekmemek için resmi kullanımdan çıkarıldığı düşünülmektedir (Staab, 2012).

Hanedanların meşruiyet iddialarını pekiştirmede anne tarafı atalar galerisi de önemli bir rol oynamıştır. Kleopatra Thea, Tryphaina ve Laodike Thea Philadelphos gibi önemli kadın figürler bu galeride yer alarak hanedan bağlarını sembolize etmişlerdir (Messerschmidt, 2018). Augustus döneminde Roma, vasal krallıklar üzerinde sıkı bir denetim kurarak bölgesel barışı koruma stratejisi izlemiştir. Kommagene'deki hanedan tartışmaları, Augustus'un diplomasi ve askeri baskıyla müdahalesine sahne olmuş, bu sayede Roma, Fırat bölgesinde siyasi istikrarı sağlamıştır (Wagner, 2018).

6.4. Askeri Stratejiler ve Savunma

Kommagene Krallığı'nın askeri yapılanması, bağımsızlığını koruma güdüsüyle şekillenmiştir (Hoepfner, 2018). I. Antiochos, sınırlı askeri gücünü diplomatik manevralarla tamamlayarak Part ve Atropatene Krallıkları ile ittifak kurmuştur. Samosata Kuşatması sırasında Roma ile barış anlaşması yaparak krallığını korumayı başarmıştır. Bu direnç, Kommagene'nin bağımsızlığını koruma çabasının önemli bir göstergesidir (Yıldırım, 2013; Wagner, 2018). Antiochos'un Roma'ya karşı gösterdiği siyasi direnç, halkının gözündeki itibarını pekiştirmesini sağlamıştır (Yıldırım, 2013).

Kommagene Krallığı, hem yaya hem atlı okçulardan oluşan etkili bir orduya sahipti. "Makedonyalı Müfreze" olarak adlandırılan seçkin bir muhafız birliği bulunuyordu. Bu birlik, Büyük İskender'in askeri geleneğini devam ettiren Diadokhlardan esinlenmiştir ve kralların güvenliğini sağlamak ve savaşta onlara eşlik etmekle görevliydi. Kommagene

Krallığı, Partlar ve Ermenilerle birlikte dönemin en güçlü okçu birliklerinden birine sahipti (Wagner, 2018).

I. Antiochos Theos, M.Ö. 69 yılında Kommagene Krallığı'nın hükümdarı olarak Roma saldırılarına karşı hem askeri hem de diplomatik becerileriyle ön plana çıkmıştır. Özellikle Pompeius'un düzenlediği Amisos toplantısında, krallığını Roma'ya sadık bir müttefik olarak kabul ettirmiş ve bölgesinin sınırlarını genişletmiştir. Kral, krallığın savunma altyapısını güçlendirmek amacıyla stratejik bölgelerdeki kalelere odaklanmıştır. Nymphaios Arsameia'sında su sistemleri, tahıl ve silah depolarıyla güçlendirilmiş kaleler inşa etmiştir. Bu savunma düzeni, Kommagene'nin bağımsızlığını koruma stratejisinin önemli bir parçası olmuştur (Wagner, 2018).

6.5. Propaganda ve Kültürel Kimlik

I. Antiochos, siyasi ve askeri stratejilerini desteklemek amacıyla propaganda ve kültürel kimlik oluşturma çabalarını yoğun bir şekilde kullanmıştır. Hem Seleukos hanedanına bağlılığını vurgulamak hem de Yunan-Pers sentezini yansıtmak için tanrılarını çift isimle anmıştır. Ancak, Nemrut Dağı'ndaki propaganda stratejisi incelendiğinde, onun asıl olarak Ön Asya monarşi geleneğine yaslandığı anlaşılmaktadır. Bu gelenek, hükümdarın tanrılarla özel bir ilişki içinde olduğunu vurgulayarak, halk nezdinde mutlak otoritesini pekiştirmeyi hedeflemiştir (Mittag, P., 2004).

I. Antiochos, dış politikadaki belirsizlikler karşısında hükümdarlığını koruyabilmek için propaganda stratejisini esnek bir şekilde kullanmıştır. Roma ve Partlar arasında sıkışan Kommagene Krallığı'nda, siyasi başarıya dair söylemleri azalırken, tanrıların desteğine vurgu yapan bir söylem öne çıkmıştır. Bu stratejik değişim, onun hükümdarlığını sağlamlaştırmasını ve iç politikada meşruiyetini sürdürmesini sağlamıştır (Mittag, P., 2004). Antiochos'un yazıtlar üzerinden propaganda yapma ve Grek-Pers birleşimini kültürel bir miras olarak sunma stratejileri bu bağlamda incelenebilir (Yalimel, 2019).

Pers kral ailesiyle yapılan evlilikler, Kommagene'nin siyasi gücünü ve bölgesel otoritesini artırmış; bu durum, Antiochos'un atalarını yüceltmesine dayalı bir stratejiye dönüşmüştür (Messerschmidt, 2018). Kommagene Krallığı'ndaki tiaralar, hem Pers hem de Mezopotamya geleneklerini içeren bir tasarım anlayışını sergileyerek, kralların doğu geleneklerini propaganda aracı olarak nasıl kullandıklarını göstermektedir (Metzler, 2018). III. Antiochos'un Atina'da yaptığı bağışlar, Kommagene hükümdarlarının Helenistik değerleri koruma ve Roma ile dengeli ilişkiler kurma çabalarının bir

yansımasıdır (Wagner, 2018). Hierosolyma'lar, Kommagene Krallığı'nın kültürel ve dini politikalarının merkezinde yer almıştır. Bu alanlar, sadece mezar yerleri değil, aynı zamanda kraliyet erdeminin ve tanrısallığın birleşimini temsil eden kutsal mekânlardır. Antiochos, bu alanlar aracılığıyla hem kendini hem de atalarını ilahi bir düzleme yerleştirerek, hanedanın meşruiyetini güçlendirmiştir (Hoepfner, 2018). Helen-Pers kült programı, yalnızca dini değil, aynı zamanda siyasi bir stratejiyi temsil ederek, Kommagene toplumundaki lider grupları birleştirmeyi hedeflemiştir (Jacobs, 2018).

6.6. Denge Politikası

Kommagene Krallığı, Toros Dağları ile Fırat Nehri arasındaki stratejik konumuyla dikkat çekmiştir. Ticaret yollarını kontrol eden bereketli topraklar üzerinde yer alması, krallığın hem ekonomik hem de kültürel bir merkez olmasını sağlamıştır (Yalimel, 2019). Selevkos İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte, hanedanın matrilineal soyundan gelen hükümdarlar, meşruiyetlerini Seleukos prensesleri aracılığıyla sağlamaya çalışmıştır. Antiochos Epiphanes de bu yöntemi kullanarak Ermeni topraklarını birleştirme ve bölgesel bir hegemonya kurma amacı gütmüştür. Bu durum, Seleukos mirasının yalnızca politik bir araç değil, aynı zamanda hükümdar meşruiyetini sürdüren bir ideolojik temel olduğunu göstermektedir (Strootman, 2016). Doliche'deki Seleukos Kralı Antiochos IX'a ait sikke buluntusu, Kommagene ile Seleukos Krallığı arasındaki siyasi ve kültürel ilişkileri destekleyen önemli bir kanıttır (Von Boliche, 0000).

Kommagene Krallığı, stratejik konumu itibarıyla Roma ve Partlar arasında bir tampon devlet olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Fırat Nehri üzerindeki kontrolü, krallığın hem siyasi hem de ticari değerini artırmıştır. I. Antiochos döneminde Kommagene Krallığı, Roma'nın desteğiyle tarihinin en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Bu durum, Roma'nın Partlara karşı tampon bir devlet oluşturma stratejisi ile doğrudan ilişkilidir (Taşdöner Özcan, 2015). Kommagene, Roma ve Partlar arasındaki dengeyi koruyarak varlığını sürdürmüştür. Kral I. Mithradates Kallinikos, Seleukoslarla dostluk ilişkisi kurmuş ve Ermeni Tigranes ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Roma'nın karşısında Part ve Ermenilerle müttefik olarak yer almış, ancak bu durum bazen yenilgilerle sonuçlanmıştır. Kommagene, Roma ve Partlar arasındaki dengeyi koruyarak tarafsız bir tampon devlet olmayı hedeflemiştir. Büyük Tigranes'in Fırat'ı aşarak Küçük Asya'ya kadar genişlemesi üzerine, Kommagene bir dönem Ermeni Krallığı'nın vassalı olarak varlığını sürdürmek zorunda kalmıştır (Wagner, 2018).

Bu çalışma, “Kommagene Krallığı’nda Kültürel Sentez ve Siyasi Propaganda” başlığı altında, Anadolu’nun kadim ve stratejik krallığının M.Ö. I. yüzyılda, özellikle Kral I. Antiochos Theos döneminde sergilediği eşsiz kültürel ve siyasi dinamikleri detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın temel hipotezi, Kommagene Krallığı’nın coğrafi konumu itibarıyla Doğu (Pers) ve Batı (Helenistik/Roma) medeniyetlerinin kesişim noktasında bulunması nedeniyle, I. Antiochos döneminde bilinçli bir kültürel sentez politikası izleyerek kendine özgü bir kimlik inşa ettiği ve bu sentezin, yalnızca kültürel bir harmanlama olmanın ötesinde, krallığın bağımsızlığını ve hanedanlığın meşruiyetini pekiştirmeye yönelik güçlü bir siyasi propaganda aracı olarak işlev gördüğü yönündeydi. Bu hipotez doğrultusunda, tezin ana iddiası, Kommagene krallarının kültürü ve dini, siyasi bir denge politikası ve hayatta kalma stratejisi olarak bilinçli bir şekilde manipüle edip kullandığıydı. Çalışma boyunca ortaya konan kapsamlı arkeolojik, epigrafik, nümismatik ve tarihsel bulgular, söz konusu ana hipotezin güçlü bir şekilde doğrulandığını net bir biçimde ortaya koymakta, Kommagene deneyiminin antik dünya bağlamındaki önemini ve daha geniş literatüre katkılarını derinlemesine tartışmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan Kommagene’nin tarihi ve coğrafi arka planı, krallığın kültürel ve siyasi kimliğini şekillendiren temel dinamiklere ışık tutmuştur. Adıyaman ve çevresinin çok katmanlı arkeolojik yapısı, bölgenin Hitit, Asur, Urartu ve Geç Hitit Devletleri gibi çeşitli kültürlerin izlerini taşıyan, kadim bir medeniyet kavşağı olduğunu ve bu durumun kültürel etkileşimler için verimli bir zemin oluşturduğunu gözler önüne sermiştir. Fırat Nehri’nin hayati önemi, sadece ekonomik bir kaynak olarak değil, aynı zamanda Mezopotamya, Anadolu ve Suriye arasında bir ticaret ve ulaşım arteri olarak Kommagene’nin yükselişinde kilit bir rol oynamıştır. Nehrin sağladığı bereketli tarım alanları, krallığın ekonomik refahını desteklerken, aynı zamanda Fırat üzerindeki geçiş noktalarının kontrolü, Kommagene’ye stratejik bir jeopolitik avantaj sağlamıştır. Toros Dağları’nın doğal bir bariyer oluşturması ise, krallığın hem dış etkilere karşı belirli

bir özerklik kazanmasına hem de kendine özgü bir kimlik geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Bu coğrafi konum, I. Antiochos'un benimseyeceği kültürel sentez ve denge politikaları için yalnızca bir başlangıç noktası değil, aynı zamanda bu politikaların başarıyla uygulanabilmesi için gerekli olanakları sunan doğal bir sahne olmuştur. Bölümdeki analizler, Kommagene'nin kaderinin sadece siyasi kararlarla değil, aynı zamanda coğrafyanın sunduğu imkanlar ve kısıtlamalarla da derinden bağlantılı olduğunu kanıtlamıştır. Krallığın jeopolitik konumu, kültürel harmanlamanın ve siyasi pragmatizmin kaçınılmaz bir sonucu olarak şekillenmesini zorunlu kılmıştır. Bu başlangıç, Kommagene'nin kültürel ve siyasi varoluşunun temelini anlamak için sağlam bir zemin sunmuştur.

Kommagene'deki kültürel sentezin dinamiklerine dair yapılan inceleme, krallığın kimliğinin sadece coğrafi bir tesadüf değil, aynı zamanda bilinçli bir hanedanlık politikasının ürünü olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Kraliyet ailesinin hem Pers kökenli Orontis hanedanına hem de Helenistik dünyayı şekillendiren Selevkos soyuna dayanması, bu sentezin hanedanlık düzeyinde nasıl içselleştirildiğinin ve meşruiyet arayışının merkezine yerleştirildiğinin en güçlü kanıtı olmuştur. Bu çift yönlü soy bağı, Kommagene krallarının kendilerini hem Doğu'nun (Ahemeniş İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak) hem de Batı'nın (Büyük İskender ve Helenistik krallıkların mirasçısı olarak) meşru varisi ve birleştiricisi olarak konumlandırmalarına olanak tanımış, böylece I. Antiochos'un evrensel bir hükümdar imgesi yaratma stratejisini desteklemiştir. Çalışmanın detaylı analizleri, Helenistik ve Pers geleneklerinin mimariden sanata, dini inançlardan günlük yaşama, dil ve yazı sistemlerine kadar geniş bir yelpazede harmanlandığını göstermiştir. Özellikle Nemrut Dağı'ndaki devasa tanrı heykellerinde Helenistik heykeltıraşlık üslubunun Pers kıyafetleri, başlıkları ve dini simgeleriyle birleşimi, Kommagene'de senkretik bir din anlayışının geliştiğini ve tanrıların isimlerinde (örneğin Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras) ve ikonografilerinde bu doğu-batı sentezinin belirgin şekilde yansıdığını gözler önüne sermiştir. Ancak çalışma, kültürel sentezin yayılımının seçici olduğu ve halk katmanlarına homojen bir şekilde nüfuz etmediği tespitini de yapmıştır. Yunan kültürünün daha çok yönetici elit, saray çevresi ve büyük şehirlerde benimsenirken, kırsal kesimde ve halk arasında yerel Anadolu geleneklerinin ve dinlerinin gücünü koruması, Kommagene'deki kültürel etkileşimin hiyerarşik ve politik güdümlü bir yapıya sahip olduğunu doğrulamıştır. Zeugma örneği de bu seçiciliği ve kültürel entegrasyonun sınırlarını pekiştirmiştir. Kommagene

yönetiminde olmasına rağmen Zeugma'nın büyük ölçüde Roma ve yerel kültür etkilerini yansıtmaması, kültürel yayılımın her zaman tek yönlü veya tam entegrasyonla sonuçlanmadığını, hatta siyasi çıkarlar doğrultusunda farklılıklar gösterebildiğini ortaya koymuştur. Tüm bu bulgular, kültürel sentezin basit bir harmanlama olmaktan ziyade, krallığın siyasi hedeflerine hizmet eden bilinçli ve stratejik bir araç olduğunu açıkça kanıtlamıştır.

Kommagene Krallığı'nda, özellikle I. Antiochos döneminde uygulanan kraliyet propagandasının ve meşruiyet arayışının, çalışmanın incelenen diğer tüm kültürel ve sanatsal unsurlarının merkezinde yer aldığı tespit edilmiştir. Antiochos'un soyunu hem Pers krallarına (özellikle Ahameniş Hanedanı'ndan Büyük Dareios'a) hem de Büyük İskender gibi Makedon hükümdarlarına dayandırma çabası, sadece bir soyluluk iddiası değil, aynı zamanda krallığını evrensel bir mirasın ve ilahi bir düzenin parçası olarak konumlandırma stratejisiydi. Bu “çift meşruiyet” iddiası, Kommagene'ye hem doğudaki Partlara hem de batıdaki Romalılara karşı diplomatik bir avantaj sağlamış, krallığın uluslararası siyasi arenada daha büyük bir ağırlık kazanmasına zemin hazırlamıştır. Nemrut Dağı'ndaki anıtsal hiyerotesyon anıtı ve burada yer alan kapsamlı Grekçe yazıtlar, bu propagandanın en güçlü ve kalıcı aracı olarak kabul edilmiştir. Yazıtlarda Antiochos'un kendisini tanrılarla (özellikle Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras gibi synkretik tanrılarla) ilişkilendirmesi, onun dünyevi liderliğine ilahi bir boyut katmış, kralın otoritesini ve hanedanlığının kutsallığını pekiştirmiştir. Astroloji ve kozmik olayların hükümdarlığın ilahi onayı olarak yorumlanması, Antiochos'un doğum ve tahta çıkış günlerinin resmi kutlama günleri ilan edilmesi ve bu günlerde yapılan halka açık törenler ve şöenler, halk nezdinde krala ve hanedanlığa olan bağlılığı güçlendirmeye yönelik sistemli bir propaganda ağının parçaları olarak değerlendirilmiştir. Dini kurumlara yapılan ekonomik tahsisatlar ve vakıflar da, bu propagandanın ayrılmaz bir bileşeni olarak iç istikrarı desteklemiş ve kraliyet kültürünün sürekliliğini sağlamıştır. Tüm bu bulgular, kültürel sentezin siyasi hedeflere ulaşmada bilinçli ve stratejik bir şekilde nasıl kullanıldığını net bir şekilde ortaya koymuştur; Kommagene'de din ve kültür, siyasi otoritenin inşası ve sürdürülmesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, antik çağdaki devletlerin ideolojilerini ve meşruiyetlerini nasıl inşa ettiklerine dair önemli bir model sunmaktadır.

Kommagene'deki kültürel sentezin ve siyasi propagandanın en somut ve gözle görülür ifadeleri, krallığın anıtsal sanatında ve mimarisinde kendini güçlü bir şekilde göstermiştir.

Nemrut Dağı'ndaki anıtsal hiyerotesyon, Karakuş Tümülüsü, Eski Kâhta (Arsameia) ve Direk Kale gibi yapılar, Doğu ve Batı sanatsal üsluplarının eşsiz bir birleşimini sergilemiştir. Nemrut Dağı'ndaki devasa tanrı heykelleri ve Antiochos'un kendi heykeli, Helenistik heykeltraşlık tekniklerini Pers kıyafetleri, başlıkları ve dini sembolleriyle birleştirerek, krallığın kültürel kimliğinin görsel bir temsilini sunmuştur. Bu anıtların ölçeği, stratejik konumu ve ayrıntılı ikonografisi, sadece sanatsal bir başarı değil, aynı zamanda I. Antiochos'un sınırsız gücünü, ilahi bağlantılarını ve hanedanlığının ebediliğini ilan eden güçlü propaganda araçları olmuştur. Her bir kabartma ve heykel, kralın siyasi mesajlarını sembolik bir dille, geniş kitlelere ve gelecek nesillere iletmekteydi. Samosata'nın kent planlaması ve Roma inşaat tekniklerinin (opus caementicium, opus reticulatum) kullanımı, Kommagene'nin dış etkileri mimarisine nasıl entegre ettiğini ve pratik amaçlar için bu teknolojileri nasıl benimsediğini açıkça göstermiştir. Samosata'nın gelişmiş su altyapısı ve savunma sistemleri, krallığın hem mühendislik kapasitesini hem de kentsel yaşam kalitesine verdiği önemi ortaya koymuştur. Bu bölümde incelenen sanatsal ve mimari eserler, kültürel sentezin estetik bir tercih olmanın ötesinde, stratejik bir amaca hizmet ettiğini, yani krallığın siyasi mesajlarını geniş halk kitlelerine ve gelecek nesillere ulaştırmada kritik bir rol oynadığını kanıtlamıştır. Nemrut Anıtı'nın modern dönemdeki algısı ve arazi sanatı ile olan ilişkisi de, Kommagene sanatının zamanlar ötesi bir etki yarattığını ve günümüz sanat dünyasında dahi ilham kaynağı olabildiğini göstermektedir.

Kommagene Krallığı'nın varlığını sürdürmek için benimsediği sofistike siyasi ve askeri denge politikası, çalışmanın en önemli bulgularından birini teşkil etmektedir. Fırat Nehri üzerindeki stratejik konumu nedeniyle Kommagene, doğuda Part İmparatorluğu ve batıda Roma İmparatorluğu gibi iki devasa güç arasında bir tampon devlet olarak hayati bir rol oynamıştır. Bu durum, krallığı sürekli bir diplomatik manevra ve esneklik içinde olmaya itmiştir. Diplomatik evlilikler, bu denge politikasının temel araçlarından biri olmuştur; I. Antiochos'un kızı Laodike'nin Part Prensi II. Orodes ile evliliği gibi stratejik hanedanlık evlilikleri, Kommagene'nin Partlarla ilişkilerini güçlendirirken, aynı zamanda Roma'nın hassasiyetlerini dikkate alarak bağımsızlığını sürdürme çabası olarak yorumlanmıştır. Roma ile olan ilişkiler, bazen müttefiklik bazen ise gerginlik dönemleriyle seyrederken, Kommagene'nin kendi çıkarları doğrultusunda oldukça pragmatik ve esnek bir dış politika izlediği gözlemlenmiştir. I. Antiochos döneminde Roma'nın desteğiyle krallığın en geniş sınırlarına ulaşması, Roma'nın Partlara karşı bir tampon devlet oluşturma

stratejisiyle örtüşmüş ve Kommagene'ye bölgesel bir güç olma fırsatı vermiştir. İç yönetimdeki istikrar, verimli tarım ve ticaret ağları ile sınırlı da olsa askeri kapasite, bu dış politikayı desteklemiştir. Fırat Nehri üzerindeki ticaret yollarının ve geçiş noktalarının kontrolü, Kommagene'ye hem ekonomik hem de siyasi bir kaldıraç sağlamıştır. Bu bölümde yapılan analizler, Kommagene krallarının kültürel sentez propagandasını siyasi ve askeri stratejileriyle birbiriyle bütünleştirerek, hem iç istikrarı sağlamış hem de dış tehditlere karşı krallığın varlığını sürdürmeyi başarmış olduklarını doğrulamıştır. Krallığın M.S. 72 yılında Vespasianus döneminde nihai olarak Roma İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesi, bu denge politikasının sürdürülemez hale geldiği bir noktayı işaret etse de, Kommagene'nin yaklaşık iki yüzyıl boyunca bağımsız bir krallık olarak ayakta kalabilmesinin ardında yatan bilinçli stratejileri ve kültürel zekayı gözler önüne sermiştir. Bu son dönem, Kommagene'nin bağımsızlığını koruma çabalarının son halkasını oluşturmuş, ancak güçlü bir imparatorluğun yükselişi karşısında küçük bir krallığın sınırlarını da göstermiştir.

Tüm bu kapsamlı analizler ışığında, bu çalışma boyunca ortaya konan ana hipotez, güçlü ve tutarlı bulgularla tam olarak doğrulanmıştır. Kommagene Krallığı, sadece coğrafi konumu nedeniyle kültürel etkileşimlere maruz kalan pasif bir bölge olmanın ötesinde, özellikle Kral I. Antiochos Theos'un önderliğinde, kültürel sentezi bilinçli bir siyasi araç olarak kullanmış, hanedanlığının meşruiyetini ve krallığının bağımsızlığını pekiştirmek için aktif ve kapsamlı bir propaganda stratejisi yürütmüştür. Bu sentezin mimari, sanat ve dini ritüellerdeki anıtsal ifadeleri, bu siyasi amacın somut ve kalıcı kanıtlarını sunmuştur. Kommagene, kültürel harmanlamayı bir "kimlik inşa etme" ve "hayatta kalma" stratejisi olarak uygulamanın antik dünya tarihindeki eşsiz ve çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir. Bu çalışma, kültürel unsurların siyasi arenada nasıl bir "yumuşak güç" olarak kullanılabileceğini ve bu tür stratejilerin küçük devletlerin büyük güçler arasında nasıl varlık gösterebileceğini açıkça ortaya koymuştur.

Bu çalışma, Kommagene Krallığı'nı ele alan mevcut literatüre önemli ve çok yönlü katkılar sunmaktadır. Öncelikle, Kommagene'yi sadece arkeolojik ve tarihi bir olgu olarak değil, kültürel sentez, siyasi propaganda, coğrafi determinizm, hanedanlık meşruiyeti ve denge politikaları gibi farklı disiplinlerin kesişim noktasında bütüncül bir yaklaşımla analiz etmiştir. Bu sayede, krallığın karmaşık yapısı ve dinamikleri daha derinlemesine anlaşılmıştır. İkinci olarak, kültürel sentezin, siyasi hedeflere ulaşmada ve meşruiyet sağlamada nasıl aktif ve bilinçli bir araç olarak kullanılabileceğine dair somut

ve detaylı bir vaka analizi sunulmuştur. Bu, genel olarak antik dünyadaki krallıkların propaganda mekanizmalarına ve kültürel araçların siyasi manipülasyonuna dair anlayışımızı zenginleştirmiştir. Üçüncü olarak, Kral I. Antiochos'un rolü, sadece askeri ve siyasi bir lider olarak değil, aynı zamanda vizyoner bir kültürel mühendis ve propaganda ustası olarak vurgulanmıştır. Onun stratejik yaklaşımları ve uygulamaları, Kommagene'nin kısa sürede önemli bir bölgesel aktör haline gelmesinde belirleyici olmuştur. Dördüncü olarak, sanat ve mimarinin, yazılı kaynaklar kadar güçlü bir propaganda aracı olarak nasıl işlev gördüğü, Nemrut Dağı ve diğer anıtlar üzerinden detaylıca gösterilmiştir. Bu, görsel kültürel mirasın yorumlanmasına ve antik dünyadaki kamusal sanatın siyasi işlevine yeni boyutlar katmıştır. Son olarak, Kommagene'nin Doğu ve Batı arasındaki tampon devlet rolü ve izlediği denge politikası, antik Yakın Doğu'nun jeopolitik yapısını anlamada önemli bir vaka çalışması sunmuştur. Bu durum, günümüzdeki benzer jeopolitik konumlara sahip devletlerin stratejilerine ışık tutabilecek değerli çıkarımlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, Kommagene Krallığı üzerine yapılan kapsamlı bir analiz olmakla birlikte, belirli kısıtlamalara da sahiptir. Antik kaynakların sınırlı oluşu ve Kommagene'nin bazı arkeolojik alanlarında henüz yeterli ve sistemli kazıların yapılmamış olması, bazı konularda daha kesin yargılara varmayı zorlaştırmıştır. Özellikle Kommagene'nin alt sosyo-ekonomik katmanlarındaki kültürel etkileşimler ve kraliyet propagandasının halk tarafından nasıl algılandığı hakkında doğrudan ve detaylı bilgi edinmek güçtür. Bu tür bir "halk algısı" analizi, ancak dolaylı arkeolojik veriler ve genel sosyolojik çıkarımlar üzerinden mümkün olabilmektedir. Ek olarak, tezin odağı I. Antiochos dönemi olduğu için, krallığın kuruluşundan ve ilhakından sonraki dönemlerdeki kültürel ve siyasi değişimler daha sınırlı ele alınmıştır.

Gelecek araştırmalar için bu çalışmanın bulgularına dayanarak aşağıdaki öneriler sunulabilir: İlk olarak, Kommagene Krallığı'nın henüz tam olarak kazılmamış veya detaylı olarak incelenmemiş yerleşim yerlerinde (özellikle Samosata'nın tüm katmanlarında, kentsel ve kırsal alanlarda) yapılacak yeni ve sistematik arkeolojik kazılar, krallığın günlük yaşamı, ekonomik yapısı, kentsel gelişimi ve kültürel etkileşimleri hakkında daha fazla birincil veri sağlayabilir. İkinci olarak, Kommagene sikkeleri üzerindeki ikonografi ve yazıtlardaki sembollerin, kültürel sentez ve propaganda açısından daha detaylı nümismatik analizlerle incelenmesi, kraliyet ideolojisinin farklı katmanlarını ve zaman içindeki evrimini ortaya çıkarabilir. Üçüncü olarak, Kommagene

coğrafyasının çevresel değişime (iklim dalgalanmaları, doğal afetler, Fırat'ın akışı ve yön değiştirmesi vb.) nasıl tepki verdiği ve bunun krallığın sosyo-ekonomik ve siyasi yapısını nasıl etkilediğine dair jeoarkeolojik ve paleoklimatolojik verilerin daha fazla entegre edilmesi, daha bütüncül bir anlayış sağlayabilir. Dördüncü olarak, Kommagene'nin kültürel sentez ve propaganda stratejilerinin, diğer Helenistik krallıklar (örneğin Pontus, Kapadokya, Ermenistan) veya çağdaş Doğu devletleriyle karşılaştırmalı bir analizle ele alınması, bu fenomenin daha geniş bir Akdeniz ve Yakın Doğu perspektifinden anlaşılmasına olanak tanıyabilir. Bu tür karşılaştırmalı çalışmalar, Kommagene'nin özgünlüklerini ve genel eğilimleri daha net ortaya koyacaktır. Son olarak, kralliyet propagandasının sıradan halk üzerindeki etkisi ve halkın bu sentezi nasıl algıladığına dair daha fazla sosyo-arkeografik ve epigrafik araştırma yapılması, mevcut bilgi boşluklarını doldurmaya ve antik toplumlardaki iletişim ve algı mekanizmalarını daha iyi anlamaya yardımcı olabilir.

Nihayetinde, Kommagene Krallığı, antik Yakın Doğu'nun karmaşık siyasi ve kültürel panoramasında eşsiz bir yere sahiptir. Bu çalışma, Kommagene'nin sadece coğrafi bir geçiş noktası olmadığını, aynı zamanda kültürel sentezin ve siyasi propagandanın stratejik bir aracı olarak kullanıldığı bilinçli bir inşa sürecinin ürünü olduğunu göstermiştir. Kral I. Antiochos Theos'un vizyoner liderliği altında, krallık hem kültürel kimliğini güçlendirmiş hem de bölgesel güçler arasında varlığını sürdürme başarısını göstermiştir. Kommagene'nin mirası, günümüzde Nemrut Dağı gibi anıtlarla yaşamaya devam etmekte, geçmişin kültürel alışverişini, kimlik inşa süreçlerini ve insanlığın siyasi hayatta kalma mücadelelerini bize hatırlatmaktadır. Bu çalışma, Kommagene'nin sadece bir tarihsel örnek değil, aynı zamanda kültürel diplomasi, kimlik inşası ve siyasi iletişim stratejilerinin günümüzdeki önemini de vurgulayan canlı bir ders niteliğinde olduğunu ortaya koymuştur. Kommagene, Doğu ile Batı'nın sadece coğrafi değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi birleşimin ve bu birleşimin ustaca yönetiminin sembolü olarak tarihteki yerini sağlam bir şekilde almıştır.

KAYNAKLAR

- Adıyaman Valiliği İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü. (2011). *Adıyaman İl Çevre Durum Raporu*. Adıyaman.
- Adıyaman-Şanlıurfa-Diyarbakır Planlama Bölgesi Araştırma Raporu. (2010). Ankara.
- Aktüre, S. (1994). Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri. *Türkiye Araştırmaları Tarihi Vakfı*, Yurt Yay.
- Andrade, N. (2012). Seducing Autocracy: Tacitus and The Dynasts of The Near East. *The American Journal of Philology*, 133(3).
- Astour, M. C. (1979). The Arena of Tiglatpileser III’s Campaign Against, Sarduri II, (743 B.C). *Assur*, 2, 2-23.
- Atalay, İ., Mortan, K. (2008). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İnkilap Yayınevi.
- Ayhan, G. (2013). *Adıyaman’nın İklimi ve Atatürk Baraj Gölünün Adıyaman İklimine Etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bajramovic, G. (2011). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Copenhagen.
- Barrett, A. A. (1977). Sohaemus, King of Emesa and Sophene. *The American Journal of Philology*, 98(2), 209-214.
- Barrett, A. A. (1979). Annals 14.26 and the Armenian Settlement of A. D. 60. *The Classical Quarterly*, 29(2), 481-483.
- Barrett, A. A. (1990). Claudius, Gaius and the Client Kings. *The Classical Quarterly*, 40(1), 320-332.
- Belli, O. (1988). Yukarı Fırat Bölgesinin Eski Metalujik Faaliyetlerinin Araştırılması. *VI. Kazı Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 23-27 Mayıs 1988.
- Belli, O. (1995). Doğu Anadolu’da Urartu Yol Şebekesinin Araştırılması. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*.

- Belli, O. (1995). Eskiçağ Dünyası'nın En Büyük Madenci Krallığı: Urartular. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*.
- Bennett, J. (2006). The Origins and Early History of the Pontic-Cappadocian Frontier: In Memoriam Charles Manser Daniels (10 August 1932-1 September 1996). *Anatolian Studies*, 56.
- Bingöl, O. (2013). Kommagene Krallığı'nın tarihsel ve siyasi arka planı. *İçinde Samosata I: Theos Antiochos Sarayı*, Bilgi Kültür Sanat Yayınları.
- Blaylock, S. (2009). Tille Höyük 3.1: *The Iron Age. Introduction, Stratification and Architecture* (British Institute at Ankara Monograph 41). London.
- Blaylock, S. (2016). Tille Höyük 3.2: *The Iron Age. Pottery, Objects and Conclusions* (British Institute at Ankara Monograph 50). London.
- Blaylock, S. (2017). Fırat Üzerinde Tille Höyük'te Akhaimenid Tabakası ve Güneydoğu Anadolu'da Akhaimenid Arkeolojisi İçin Diğer Bulgular. In K. İren, Ç. Karagöz, Ö. Kasar (Eds.), *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem* (s. 390-407). YKY.
- Blaylock, S. (2018). Tille. In K. Köroğlu, S. F. Adalı (Eds.), *Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı* (s. 380-401). YKY.
- Blaylock, S., French, R., Summers, G. D. (1990). The Adiyaman Survey: An Interim Report. *Anatolian Studies*, 40, 81-135.
- Blömer, M. (2012). Kommagene Bölgesinde Roma İmparatorluk Dönemi Anıtları. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 28-36). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Blömer, M., Winter, E. (2011). *Kommagene-Toros ve Fırat Arasındaki Tanrılar Ülkesi* (N. Naycı, Z. T. Yüncü vd., Çev.). İstanbul.
- Blömer, M., Winter, E. (2011). *Toros ve Fırat Arasındaki Tanrılar Ülkesi: Kommagene* (Kollektif, Çev.). Homer Kitabevi.
- Bosch, M. E. (1942). *Heleniz Tarihinin Ana Hatları I. Kısım Büyük İskender İmparatorluğu* (A. Erzen, Çev.). İstanbul.
- Brenk, F. E., Canali De Rossi, F. (2001). *The 'Notorious' Felix, Procurator of Judaea, and His Many Wives* (Acts 23-24). *Biblica*, 82(3), 406-419.

- Brighton, M. (2009). *The Sicarii in Josephus's Judean War Rhetorical Analysis and Historical Observations*. Atlanta.
- Brijder, H. A. G. (2014). Early Commagene and the immediate forefathers of Antiochus I- Kummuh and early history of Commagene. *Nemrud Dagi Recent Archaeological Research and Preservation and Restoration Activities in the Tomb Sanctuary on Mount Nemrud* (s. 52-58).
- Brunwasser, M. (2012). *Zeugma After the Flood*. *Archaeology*, 65(6).
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of the Hittites*. Oxford University Press.
- Bryce. (2012). *The World of the Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History*. Oxford University Press.
- Bulgan, F. (2005). *Gaziantep Bölgesinin Doğal Yolları ve Tarihi Coğrafyası*. Ayımtap Kültür Sanat Edebiyat Dergisi, (4).
- Bulut, L. (2000). *Ortaçağ Seramikleri* (Lüster ve Sıratlılar). İzmir.
- Butcher, K. E. T. (1991). *Coinage in Roman Syria: 64 BC-AD 253* [Ph.D. dissertation]. University of London.
- Caesar. (1914). *The Civil Wars* (A. G. Peskett, Çev.). Harward University Press.
- Cameron, H. (2014). *Constructing A Borderland Roman Imperial Geographic Writers on Mesopotamia from the 1st to the 4th Centuries Ce* [Doctoral dissertation]. University of Southern California.
- Cameron, H. (2014). *Constructing a Borderland: Roman Imperial Geographic Writers on Mesopotamia from the 1st to 4th Centuries CE*.
- Canepa, M. P. (2010). Achaemenid and Seleukid Royal Funerary Practices and Middle Iranian Kingship. In H. Börm, J. Wiese-höfer (Eds.), *Commutatio et Contentio, Studies in the Late Roman, Sasanian, and Early Islamic Near East in Memory of Zeev Rubin*. Wellem Verlag.
- Cassius Dio. (1905). *Dio's Rome, Fourth Volume*, Eztant Books 52-60 (B.C. 29-A.D.54) (H. B. Foster, Çev.). New York.
- Cassius Dio. (1906). *Dio's Roman, Third Volume*, Eztant Books 45-51 (B.C. 44-29) (H. B. Foster, Çev.). New York.

- Ceram, C. W. (1992). *Tanrıların Vatanı Anadolu* (E. Erendor, N. Erendor, Çev.; 3. Baskı). Remzi Kitap Evi.
- Chahin, M. (2001). *The Kingdom of Armenia: New Edition*. Richmond.
- Childe, G. (1992). *Tarihte Neler Oldu* (M. Tunçay, A. Şenel, Çev.; 2. Baskı). İstanbul.
- Choi, J. (2013). *Jewish Leadership in Roman Palestine from 70 C. E. to 135 C. E.: Jewish Leadership in Roman Palestine from 70 C. E. to 135 C. E.* Brill.
- Çilingiroğlu, A. (1984). *Urartu ve Kuzey Suriye (Siyasal ve Kültürel İlişkileri)*. Ege Üniversitesi Basımevi Bornova-İzmir.
- Comfort, A., Abadie-Reynal, C., Ergeç, R. (2000). *Crossing the Euphrates in Antiquity: Zeugma Seen from Space*. *Anatolian Studies*, 50, 99-122.
- Çoşkun, Y. (1989). *Hitit Çivi Yazılı Belgelerin Işığı Altında İlk Çağda* TUUANUUA. *Belleten*, LIII(207-208).
- Craig, J. A. (1887). *The Monolith Inscription of Salmaneser II*. *Hebraica*, 3(4), 282-290.
- Craven, L. (1920). *Antony's Oriental Policy Until The Defeat of The Partian Expedition*. Colombia-Missouri.
- Crowther, C., Facella, M. (2011). *Inscriptions from the Necropolis of Perr-he. Asia Minor Studien Band 64 Von Kummuh nach Telouch Historische und archäologische Untersuchungen in Kommagene Dolichener und Kommagenische Forschungen IV*. DR. Rudolf Habelt GmbH, Bonn.
- Crowther, C., Facella, M. (2012). *Yeni Epigrafik Buluntuların Işığında I. Antiochos'un Kutsal Alanları*. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 118-129). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Curran, J. (2014). *The Herods between Rome and Jerusalem*. *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Helenistic, and Roman Period*, 45(4/5), 540-559.
- Curran, J. R. (2007). *The Jewish War: Some Neglected Regional Factors*. *The Classical World*, 101(1), 47-59.
- Dabrowa, E. (2018). *Arsacid Dynastic Marriages*. *Electrum*, 25.
- Davies, J. L. (1977). *Roman Arrowheads from Dinorben and the 'Sagittarii' of the Roman Army*. *Britannia*, 8, 257-260.

- Debevoise, N. C. (1938). *A Political History of Partia*. The University of Chicago Press.
- Demircioğlu, H. (1953). *Roma Tarihi c I*. TTK Yay.
- Demirel, S. (2017). *A Contribution to Localization of Azzi-Hayaša Mentioned in Hittite Cuneiform Texts*. Archivum Anatolicum, 11, 97-110.
- Dio's Roman History, in Nine Volumes V. (1955). (E. Cary, Çev.). London-New York.
- Dio's Roman History, in Nine Volumes VI. (1914). (E. Cary, Çev.). London-Cambridge.
- Dio's Roman History, in Nine Volumes VII. (1917). (E. Cary, Çev.). London-New York.
- Dörner, E. (1996). *Nemrut Dağında İlahlar Arasında* (G. Ay-taç, Çev.). Kültür Bakanlığı Yay.
- Dörner, F. K. (1999). *Nemrut Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*. TTK Basımevi.
- Dörner, F. K., Naumann, R. (1939). *Forschungen in Kommagene*. Istanbuler Forschungen, 10, 1-112.
- Downey, G. (1963). *Ancient Antioch*. Princeton University Press.
- Dr. M. Şükrü. (1934). *Eti Tarihi ve Medeniyeti. Hakimiyet-i Milliye Matbaası*.
- Duling, D. C. (1991). "[Do Not Swear...] by Jerusalem Because It Is the City of the Great King" (Matt 5:35)". Journal of Biblical Literature, 110(2), 293-306.
- Duymuş Florioti, H. H. (2018). *Asur Sarayında Beslenme: Yeni Asur Devri*. Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS), 11(XXXIV).
- E. S. Shuckburgh. (1908). *Augustus The Life and Times of the Founder of the Roman Empire* (B.C. 63-A.D. 14). London.
- Eğilmez, Ç. (2014). *Gölbaşı Gölleri (Adıyaman) Havzası'nın Vejetasyonu [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]*. Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- EH Warmington. (1974). *The Commerce Between The Roman Empire And India*. London and Dublin.
- Engin, A. (2003). Birecik and Its Surroundings from The Palaolithic Age to the End of the Roman Period. In A. Durukan (Ed.), *The Cultural Heritage in the Towns of Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova And Rumkale* (s. 28-56). Republic of Turkey Prime Ministry South Eastern Anatolia Project Regional Development Administration.

- Eraslan, F. (1997). *Adıyaman Müzesinden Bir Grup Terocotta Figürin* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraslan, F. (2001). Adıyaman Turuş Kaya Mezarları ve Temizlik Çalışmaları. *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 24-26 Nisan 2000*, Denizli. Ayrı Basım.
- Ergeç, R. (2005). Zeugma'nın Kronolojik Tarihi. *Ayıntap Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*, (4).
- Ergeç, R., Önal, M., Wagner, J. (2012). Fırat Seleukia'sı/Zeugma, Romalımpatorluğu'nun Doğu Sınırında Önemli Bir Garnizon ve Ticaret Kenti. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 177-190). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ergeç, R., Wagner, J. (2012). Doliche ve Jupiter Dolichenus Kutsal Alanında İlk Araştırmalar. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 191-205). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erkanal, A. (1993). *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları* (VI:Dizi-Sa.42). TTK Yay.
- Erzen, A. (1956). *Doğu Anadolu ve Urartular* (2. Baskı). TTKB.
- Eyal Regev. (2010). *Herod's Jewish Ideology Facing Romanization: On Intermarriage, Ritual Baths, and Speeches*. The Jewish Quarterly Review, 100(2), 240-272.
- Feld Mareşal Helmuth Von Moltke. (1993). *Moltke'nin Türkiye Mektupları* (H. Örs, Çev.). İstanbul.
- Fraser, M. (1978). *The Kings of Commagene and The Greek World*. In *Studien zur Religion und Kultur Kleinasien*, Volume 1. Leiden.
- Fraser, P. M. (1952). *Inscriptions from Commagene*. *The Annual of the British School at Athens*, 47, 1-32.
- Freely, J. (2003). *Türkiye Uygarlıklar Rehberi V* (T. Birkan, G. Koca, A. Biçen, Çev.; 2. Baskı). Yapı Kredi Yay.
- French, D. (1985). *Tille*. VII.KST.
- G.J. Wylie. (1993). *P. Ventidius-from "Novus Homo" to 'Military Hero'*. *Acta Classica*, 36, 151-163.

- Galil, G. (2000). *A New Look at the Inscriptions of Tiglath-pileser III*. *Biblica*, 81(4), 513-524.
- Garstang, J. (1942). *Šamuha and Malatia*. *Journal of Near Eastern Studies*, 1(4), 450-459.
- Garstang, J. (1943). *Hittite Military Roads in Asia Minor: A Study in Imperial Strategy with a Map*. *American Journal of Archaeology*, 47(1), 35-62.
- Garstang, J. (1959). *The Geography of The Hittite Empire*. London.
- Ghiță, C. E. (2010). *Achaemenid and Greco-Macedonian Inheritances in the Semi Hellenised Kingdoms of Eastern Asia Minor [Doctoral dissertation]*. University of Exeter.
- Gillies, J. (1920). *The History of Ancient Greece: Part the first. From the earliest accounts; Part Second*. London.
- Goodblatt, D. (1987). *Agrippa I and Palestinian Judaism in the First Century*. *Jewish History*, 2(1), 21-42.
- Görkay, K. (2017). *Zeugma Lejyon Yerleşkesi: Yeni Araştırmalar, Sonuçlar ve Ön Değerlendirmeler*. *Anadolu | Anatolia*, 43.
- Grainger, J. D. (2010). *Syrian Wars: Syrian Wars*. Brill and Leiden.
- Günaltay, M. Ş. (1946). *Yakın Şak II, Anadolu (Ahmenişler İstilasına Kadar)*. TTKB.
- Günbattı, C. (2004). *Two Treaty Texts Found At Kültepe. Assyria and Beyond Studies Present to Mogens Trolle Larsen* (s. 249-268). Nederlands Instituut Voor Het.
- Güterbock, H. G. (1956). *The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II*. *Journal of Cuneiform Studies*, 10(2), 41-68.
- H. C Melchert, Melchert, C. (2003). *The Luwians*. Brill.
- H. Stuart Jones. (1862). *7te Roman Empire B.C. 29 A.D. 476*. New York.
- Harrer, G. A. (1915). *Studies in the History of the Roman Province of Syria*. Princeton.
- Hauptmann, H. (2012). Kommagene’de İlk Neolitik Dönem Kültürel Betimler. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene’de Yeni Kazılar ve Araştırmalar* (s. 165-176). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hawkins, D. (1986). *Writing in Anatolia: Imported and Indigenous Systems*. *World Archaeology*, 17(3), 406-421.

- Hawkins, J. D. (1970). *Hieroglyphic Hittite Inscriptions of Commagene*. *Anatolian Studies*, 20, 69-112.
- Hawkins, J. D. (1974). *Assyrians and Hittites*. *Iraq*, 36(1/2), 67-83.
- Hawkins, J. D. (1975). *Von Kummuh nach Kommagene*. *Antike Welt*, 6, 5-10.
- Hawkins, J. D. (1983). *Kummuh*. *Reallexicon der Assyriologie*, 6, 338-340.
- Hawkins, J. D. (1995). *The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo Assyrian Period*. In M. (Ed.), *Neo-Assyrian Geography* (s. 87-102). Universita di Roma "La Sapienza."
- Hawkins, J. D. (2003). *Scripts and texts*. In H. C. Melchert (Ed.), *The Luwians* (s. 128-169). Leiden.
- Hays, A. C. (1977). *Herod: The Man His History, Politics, and Interpersonal Relationships with the Greats of the Roman World* [MLA Project]. University of Southern California.
- Henderson, B. W. (1908). *Civil war and rebellion in the Roman empire A.D. 69-70; companion to the "Histories" of Tacitus*. Macmillan Company.
- Hoepfner, W. (2012). Nymphaios Arsameis'sı ve I. Antiochos'un Tüm Tanrılar Kültü. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar; Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 140-164). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hoepfner, W. (2018). Nymphaios Arsameia'sı ve I. Antiochos'un tüm tanrılar kültü. İçinde J. Wagner (Ed.), *Kommagene: Fırat kıyısında Tanrı krallar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*.
- Hollings, H. F. (1948). *The Life and Letters of Marcus Tillius Cicero*. London.
- Honigmann, E. (1924). *Kommagene*. *Pauly -Wissowa RE Supplement IV*, 978-990.
- Honigmann, E. (1950). *Neronias Irenopolis In Eastern Cilicia*. *Byzantion*, 20, 29-37.
- Huidekoper, F. (1817). *Judaism at Rome, B. C. 76 to A. D. 140*. Cambridge University Press.
- İplikçioğlu, B. (1992). Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları II. *Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yay.*

- Işıltan, F. (1960). Urfa bölgesi Tarihi, (M.Ö.250'den M.S.822'ye Kadar). *İstanbul Teknik Üniversitesi Yay.*
- Jacobs, B. (2012). Nemrut Dağı'ndaki Kutsal Alan. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 38-50). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Jacobs, B. (2018). Gelenek ile Yenilik Arasında Kommagene Kralı I.Antiochos'un Atalar Galerisi. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar -Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar* (s. 105-117). Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Jones, C. P. (2013). *Mithradates II of Commagene: A Note*. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, 184, 289-291.
- Josephus, F. (1824). *The Genuine Works of Flavius Josephus, The Jewish Historian: The Containg Twenty Books of The Antiquities, Seven Books of The Jewish War, and The Life of Josephus*, Vol. IV. (W. Whiston, Yay.). New York.
- Kaegi, W. (2000). *Bizans ve İlk İslam Fetihleri* (M. Özay, Çev.). İstanbul.
- Karadoğan, S. (2005). Adıyaman Havzasının Genel ve Uygulamalı Jeomorfolojisi [Yayınlanmamış doktora tezi]. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Karadoğan, S., Tonbul, S. (2005). Adıyaman Havzasında Kuvaterner'deki Doğal Ortam Koşullarının Yerleşmelerin Dağılışı ve Diğer İnsan Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri. *Türkiye Kuvaterner Sempozyumu V*, İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü, 2-5 Haziran 2005.
- Karadoğan, S., Tonbul, S. (2013). Adıyaman Havzası'nın Jeomorfolojik Özellikleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 182-217.
- Kasher, A. (2007). *King Herod: A Persecuted Persecuter* (K. Gold, Çev.). Berlin.
- Kaya, M. A. (2004). Romalılar, Parthlar ve Armenia Krallığı (İ.Ö 92-İS 4). *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.*, Tarih İncelemeleri Dergisi, XIX(I).
- Kaya, M. A. (2021). Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi I: Tarih Öncesi Çağlardan Demir Devrine Kadar (2. basım). *Bilge Kültür Sanat*.
- Keil, J. (1934). Ein missverstandenes Bekenntnis des Königs Antiochos I. von Kommagene. *Hermes*, 69(4), 452-454.
- Kennedy, D. (1983). C. *Velius Rufus*. *Britannia*, 14, 187-191.

- Kınal, F. (1995). *Eski Anadolu Tarihi*. TTKB.
- Klinger, J. (2014). The Imperial Space - The Early Hittite Kingdom. In E. C. Kirschbaum, N. Brisch, J. Eidem (Eds.), *Constituent, Confederate, and Conquered Space in Upper Mesopotamia. The Emergence of the Mittani State* (s. 75-90). De Gruyter.
- Köroğlu, K. (1998). *Üç Tepe I*. TTK Yay.
- Kovacs, F. L. (2008). Tigranes IV, V, and VI: *New Attributions*. *American Journal of Numismatics* (1989-), 20, 137-154.
- Küçükbezci, H. G. (2010). M.Ö. 2. Bin Yılın İlk Çeyreğinde (Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda) Orta Anadolu'nun Sosyoekonomik Yapısı [Yayınlanmamış doktora tezi]. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Kürkçüoğlu, A. C. (1996). *Birecik. Kültür Bakanlığı Yay.*
- Kurtuluş, Ö. (1995). *Çatalhöyük. Bilim ve Teknik*, (336).
- Kuzuoğlu, R. (2007). Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları [Yayınlanmamış doktora tezi]. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- L. A. Saryan. (1997). *An Unpublished Silver Drachm Attributed to Artaxias III* (A.D. 18 34) of Armenia. *American Journal of Numismatics* (1989-), 9, 67-75.
- Levick, B. (1999). *Tiberius The Politician*. London and New York.
- Lintott, A. W. (1967). *Popular Justice in a Letter of Cicero to Quintus*. *Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge*, 110(1), 65-74.
- Liverani, M. (2012). "I Constructed Palaces Throughout My Country" Establishing The Assyrian Provincial Order: *The Motif And Its Variants*. *Revue d'Assyriologie et D'archéologie Orientale*, 106, 283-294.
- Lloyd, S. (2000). Türkiye'nin Tarihi (Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları) (E. Varinlioğlu, Çev.). *Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Gökçek Ofset*.
- Long, G. (1869). *The Decline of the Roman Republic*, Vol. III. London.
- Long, G. (1874). *The Decline of the Roman Republic*, Vol. V. London.
- Luckenbill, D. D. (1914). *The Hittites*. *The American Journal of Theology*, 18(1), 1-28.
- Luttwark, E. N. (1975). *Force and Diplomacy in Roma strategies of Imperial Secrutiy* [Ph.D. dissertation]. The Johns Hopkins Univeristy.

- MacAdam, H. I., Munday, N. J. (1983). *Cicero's Reference to Bostra* (AD Q. Frat. 2. 11. 3). *Classical Philology*, 78(2), 147-151.
- Macurdy, G. H. (1936). *Iotape*. *The Journal of Roman Studies*, 26(1), 37-40.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*, Vol. I. Princeton University Press.
- Mansel, A. M. (1938). *Eski Mısır ve Ege Tarihi Notları*. A.Sait Basım Evi.
- Marciak, M. (2017). *Sophene, Gordyene, and Adiabene: Three Regna Minora of Northern Mesopotamia*. Leiden.
- Mayor, A. (2010). *Mithridates* (G. Ergin, Çev.). İş Bankası Yayınları.
- McNulty, I. B. (1979). *The North Wall outside Jerusalem*. *The Biblical Archaeologist*, 42(3), 164-169.
- Mellink, M. J. (1958). *Archaeology in Asia Minor*. *American Journal of Archaeology*, 62(1), 101-115.
- Memiş, E. (1995). *Eskiçağ Türkiye Tarihi* (2. Baskı). Konya.
- Memiş, E. (2013). *Eskiçağ Türkiye tarihi: En eski devirlerden Pers istilasına kadar* (12. baskı). Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Merivale, C. (1858). *A history of the Romans under the empire*, Vol. VI. London.
- Messerschmidt, W. (2011). *Grabstele eines Herrschers von Kummuh – zu den späthethitischen Wurzeln des kummagenischen Königs- und Ahnenkultes*. AMS, 64, 283-308.
- Messerschmidt, W. (2018). Büyük İskender'den Önce Kommagene-Kalkolitik Çağ ile Demir Çağı Arasında Bölgenin Kültürel Tarihi. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar* (s. 26-37). Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Metzler, D. (2018). Doğu Kültürü Yönünden Kommagene. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar* (s. 130-139). Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Meydan Laouresse. (1992). *Kommagene c VII*. İstanbul.

- Millar, F. (2004). *Rome, the Greek World*, Volume 2, Government, Society, and Culture in the Rome Empire. University of North Carolina Press.
- Mitford, T. B. (2018). *East of Asia Minor*, Vol.1. Oxford.
- Mittag, P. F. (2004). *Zur Selbststilisierung Antiochos' I. von Kommagene*. *Gephyra*, 1, 1-26.
- Mommsen. (1901). *The History of the Roman Republic*. C. Bryans and F.J.F. Herby.
- Mutlu, S. A. (2015). Kummuh Ülkesi'nin Asur Devleti Açısından Önemi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2(7).
- Oğuz, M. (1985). *Malatya Tarihi Başlangıçtan Osmanlıların Fethine Kadar*. İstanbul.
- Önal, M. (2004). Mars Heykeli. *Ayıntap Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*, (1).
- Osman Hamdi Bey, Osgan Efendi. (1987). *Le Tumulus de Nemrud Dag. Arkeoloji ve Sanat Yayınları*.
- Özgüç, N. (1985). *Samsat 1984 Yılı Kazıları*. VII. KST.
- Özgüç, N. (1985). *Sümeysat Definesi*. *Belleten*, (195).
- Özgüç, N. (1986). Two Seal Impressions from Kültepe and the Kırık Bayır Relief. In M. Kelly-Buccellati (Ed.), *Insight Through Images Studies in Honor of Edith Porada* (s. 197-200). *Undena Bibliotheca Mesopotamia* 21.
- Özgüç, N. (1988). *Samsat Kazıları*. *Belleten*, (202).
- Özgüç, N. (1989). *Çağlar Boyunca Samsat*. Konferans Metni, 15 Haziran 1989, Adıyaman.
- Özgüç, N. (2009). *Samsat: Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum*. T.T.K Yay.
- Özkan, S. (1993). Kummuh/Kumaha. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VIII, 65-80.
- Özkan, S. (2016). Kumaha Devleti. In M. Yelken (Ed.), *Kommagene'nin İzleri* (s. 21-29). Atav Yay.
- Parker, V. (2014). *A History of Greece 1300 to 30 BC*. Viley Blakwell.
- Petzl, G. (2018). Kommagene Kral Yazıtları: Kommagene'nin jeopolitik konumu ve siyasi stratejileri. İçinde J. Wagner (Ed.), *Kommagene: Fırat kıyısında Tanrı krallar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Pliny. (1855). *The Natural History*, Vol. L. (J. Bostock, H. T. Riley, Trans.). London.
- Plutarch. (1923). *Twelve Lives* (J. Dryden, Trans.). Cheveland-New York.
- Poirot, J. J. (2014). *The Romano-Parthian Cold War: Julio-Claudian Foreign Policy in the First Century CE and Tacitus Annales* [Doctoral Dissertations]. Louisiana State University.
- Price, S. R. F. (2004). *Ritüel ve İktidar Küçük Asya 'da İmparatorluk Kültü* (T. Esin, Çev.; 1. Baskı). İmge Kitabevi.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (M. Bektaş, Çev.). MEB Yay.
- Reade, J. E. (1998). *Assyrian eponyms, kings and pretenders, 648-605 BC*. *Orientalia*, Nova Series, 67(2), 173-181.
- Redle, J. (1813). *The history of that inimitable monarch Tiberius, who, in the xiv year of his reign, requested the Senate to permit the worship of Jesus Christ; and who, in the xvi and three following years, or, Before the Conversion of Cornelius by Peter. Suppressed all opposition to it. Exeter.*
- Roaf, M. (1996). *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu, Uygarlıklar Ansiklopedisi IX*. (Z. Kılıç, Çev.). İstanbul.
- Rose, C. B. (2013). *Relief of Antiochus I of Commagene and Other Stone Sculpture from Zeugma. Excavations at Zeugma.*
- Roux, G. (1965). *Ancient Iraq*. Peilkacan Book, George Allen, Unwin Ltd.
- Rowland, R. J. (1972). *Cicero and the Greek World. Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 103, 451-461.
- Rutledge, S. H. (2008). *Tiberius' Philhellenism. The Classical World*, 101(4), 487-495.
- Saggs, H. W. F. (1958). *The Nimrud Letters*, 1952: Part IV. *Iraq*, 20(2), 182-211.
- Saggs, H. W. F. (1966). *The Nimrud Letters*, 1952: Part VIII. *Iraq*, 28(2), 163-183.
- Şahin, S. (1988). *Nemrud Dağ'a Yapılan Bir Keşif Seyahati ve Sonuçları. VI. Kazı Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 23-27 Mayıs 1988.
- Şahin, S. (1992). *Nemrud-Dağ Jeofizik Ölçümlerinin Arkeolojik Açıdan Değerlendirmesi. X. Araştırma Sonuçları Toplantısı 25-29 Mayıs 1992 Ankara Ayı Basım*. T.C. Kültür Bakanlığı.

- Şahin, S. (1994). Nemrud-Dağ'daki Kırıl Antiochos'a Ait Tapınaksal Mezar Tamamlanmamış Bir Anıt mı? *XI. Türk Tarih Kongresi* Ankara: 5-9 Eylül 1990 Kongreye Sunulan Bildiriler Cilt 1. TTK Basım Evi.
- Şahin, S. (1998). Kommagene ülkesi ve Tanrılar Tahtı Nemrut Dağı: Nemrut Dağı kompleksi ve kültürel sentez. İçinde N. Başgelen (Ed.), *Tanrılar dağı Nemrut*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, S. (2013). *Philopator-Titulatur für Mithradates II von Kommagene*. *Gephyra*, 10, 166-168.
- Sallust. (1963). *The Jugurthine War The Conspiracy Of Catiline* (S. A. Handford, Trans.). Penguin Boks Ltd.
- Salman, B. (2007). Orta Euphrates Mozaikleri Işığında Edessa ve Samosata Mozaikleri [Doktora Tezi]. *T.C Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı*.
- Salvini, M. (1972). *Le Testimonianze Storiche Urartee Sulle Regioni del Medio Eufrate* MEΛΙΤΗΝΗ, KOMMAΓΗΝΗ, ΣΟΦΗΝΗ, ΤΟΜΙΣΑ. *La Parola del Passato*, CXLII-CXIV, 100-111.
- Salvini, M. (2006). Urartu Tarihi ve Kültürü (N. Başgelen, Yay.). *Arkeoloji Sanat Yayınları*.
- Sands, P. C. (1908). *The Client Princes of the Roman Empire*. Cambridge University Press.
- Sartre, M. (2005). *The Middle East Under Rome* (C. Porter, E. Ravlings, Trans.). London.
- Schürer, E. (1890). *A History of the Jewish People in the Time of Jesus Christ.*, Vol. I. Edinburg.
- Scullard, H. H. (2011). *From The Gracchi to Nero, A history of Rome from 133. B.C. to A.D. 68*. Francis, Tylor Press.
- Seager, R. (2005). *Tiberius*. Blackwell Publishing.
- Sevin, V. (1994). *Anadolu'nun ABC'si*. İstanbul.
- Sevin, V. (1995). *İmikuşığı* 1. (6.-1. Yapı Katları) (Dizi VI-Sa. 47). TTK Yay.
- Sevin, V. (1999). *Anadolu Arkeolojisi* (2. Baskı). Der-Yay.

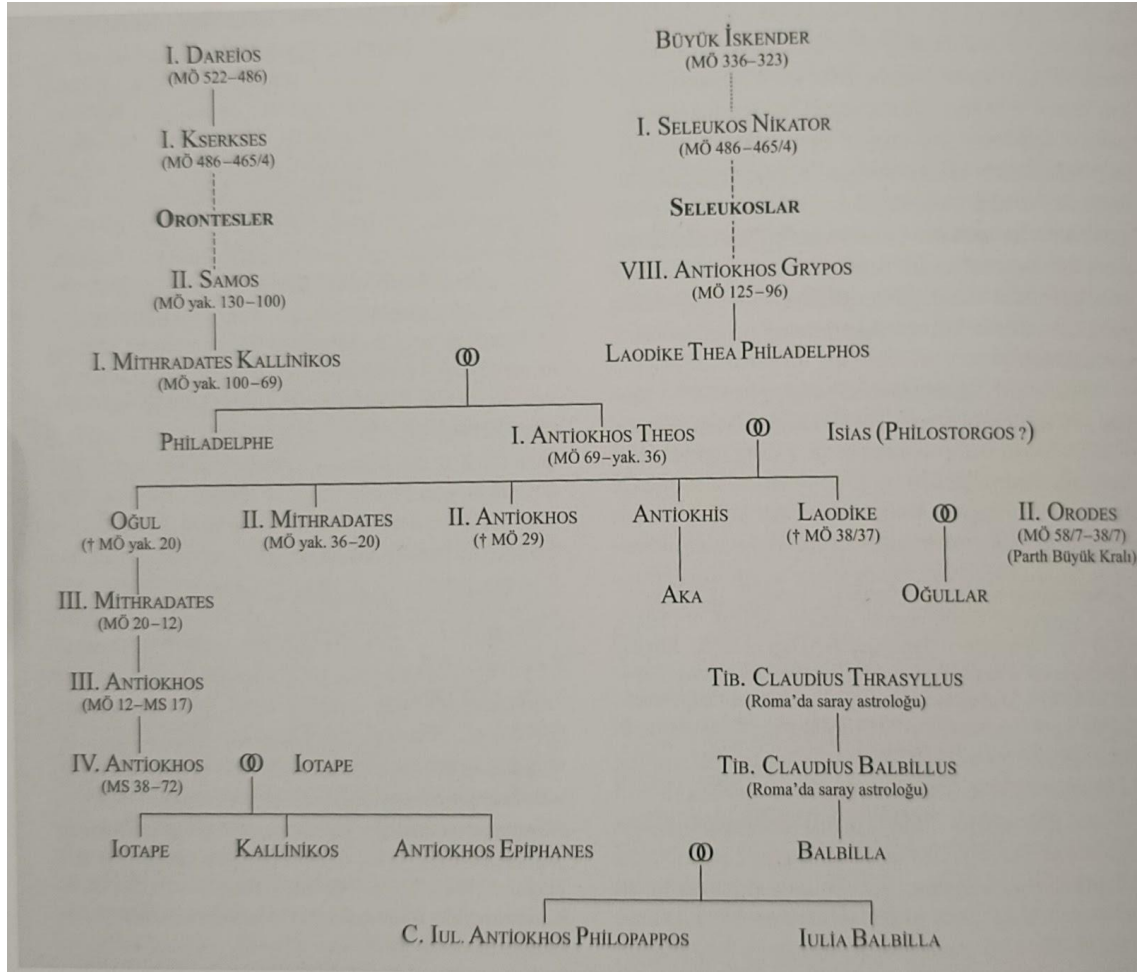
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I* (VI. Dizi-Sayı 50). TTK.
- Shotter, D. (2004). *Tiberius*. New York.
- Sicker, M. (2000). *The Pre-Islamic Middle East*.
- Sidwell, B. (2010). *Gaius Caligula's Mental Illness*. *The Classical World*, 103(2), 209-211.
- Singer, I. (2011). *The Calm before the Storm: Selected Writings of Itamar Singer on the end of the Late Bronze Age in Anatolia and the Levant*. Society of Biblical Literatur.
- Sir William Smith. (1873). *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, 1. Cilt. London.
- Soslu, S. (2017). *Kappadokia Krallığı'nda Siyasi Evlilikler İle Kurulan İttifaklar*. TAD, 36(61).
- Speidel, M. A. (2005). *Early Roman Rule in Commagene*. Scripta Classica Israelica, XXXIV.
- Stern, S. (2007). *Time and Process in Ancient Judaism*. Oxford-Portland-Oregon.
- Strk, F. K. (2011). *The First Meeting of the Roman and Parthian Empires-Geopolitical Context and Consequences* [Master's thesis]. University of Tasmania.
- Stuart Blaylock. (2009). *Tille Höyük 3.1 The Iron Age: Introduction, Stratification and Architecture*. The British Institute at Ankara.
- Stuart Blaylock. (2016). *Tille Höyük 3.2 The Iron Age: Pottery, Objects and Conclusions*. The British Institute at Ankara.
- Suetonius. (1931). *The Lives of The Twelve Caesars* (J. Gavorse, Ed.). New York.
- Şükrü, M., (1934). *Eti Tarihi ve Medeniyeti, Hakimiyet-i Milliye Matbaası*. Ankara.
- Sullivan, R. D. (1970). *Some Dynastic Answers to The Armenian Question: A Study in East Anatolian Prosopography* [Ph.D. dissertation]. University of California, Los Angeles.
- Sullivan, R. D. (1973). *Diadochic Coinage in Commagene After Tigranes the Great*. The Numismatic Chronicle (1966-), 13, 18-35.
- Sullivan, R. D. (1977). *The Dynasty of Commagene*. ANRW, 2.8.

- Sullivan, R. D. (1979). *King Marcus Antonius Polemo*. The Numismatic Chronicle (1966), 19, 1-13.
- Sullivan, R. D. (1990). *Near Eastern Royalty and Rome, 100-30 BC*. University of Toronto Press.
- Summers, G. D. (1993). *Archaeological Evidence for the Achaemenid Period in Eastern Turkey*. Anatolien Studies, 43, 85-108.
- Summers, G. D. (1993). *Tille Höyük 4 - The Late Bronze Age and the Iron Age Transition*. British Institute of Archaeology at Ankara.
- Sürmelihindi, G. E. (2009). Hazar Gölü (Elazığ) Çökellerinde Holosen'deki İklim Kayıtları [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- T. C. Brennan. (1998). *The Poets Julia Balbilla and Damo at the Colossus of Memnon*. The Classical World, 91(4), 316-322.
- Tadmor, H. (1958). *The Campaigns of Sargon II of Assur: A Chronological-Historical Study (Conclusion)*. Journal of Cuneiform Studies, 12(3), 77-100.
- Tallquist, K. (1914). *Assyrian Personal Names (Acta Societatis Scientiarum Fennicae Tom, 43, no:1)*. Helsingfors.
- Tanrıverdi, Y. (2023). *Kommagene bölgesinde sosyal kimlik ve mozaikler ilişkisi*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (43) 316-340.
- Tarn, W. W. (1929). *Queen Ptolemaios and Apama*. The Classical Quarterly, 23(3/4), 195-201.
- Taşdöner Özcan, K. (2015). *Helenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene*. Tarih Okulu Dergisi (TOD), 8(XXIII).
- Taşdöner, K. (2012). *Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri*. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, 31(51).
- Taşyürek, O. A. (1979). *A Rock Relief of Shalmaneser III on the Euphrates*. Iraq, 41(1), 37-41.
- Taylor, J. (1992). *The Ethnarch of King Aretas at Damascus: A Note On 2 Cor II*, 32-33. Revue Biblique (1946), 99(4), 587-593.
- Templar Butcher, K. E. (1991). *Coinage in Roman Syria: 64 BC-AD 253*. [Ph.D. dissertation, University of London].

- Tızlak, F. (1997). *Ergani-Keban Bölgesinde Madencilik (1830-1850)*. TTK Yay.
- Uğurluer, M. (2004). *Roma İmparatorluk Dönemi Zeugma Sikkeleri*. Ayıntap Kültür Sanat Edebiyat Dergisi, (1).
- Umar, B. (1982). *Türkiye Halklarının İlk Çağ Tarihi*. İzmir.
- Van-Wijlick, H. A. M. (2013). *Rome and Near Eastern Kingdoms and Principalities* [Durham theses]. Durham University.
- Veenhof, K. R., Eidem, J. (2008). *Mesopotamia, The Old Assyrian Period*. Academic Press Fribourg Vandenhoeck, Ruprecht Göttingen.
- Wagner, J. (2012). *Geç Helenistik Kommagene Krallığı'nın Tarihi*. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 16-27). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Wagner, J. (2012). *Kommagene Kralları ve Kral Kültü*. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 51-104). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Wagner, J. (2018). *Kommagene Kralları ve Kral Kültü*. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar* (s. 51-104). Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Warmick Ball. (2013). *Rome in the East, The Transformation of Empire*. New York.
- Wilson, C. (1895). *Handbook for Travellers in Asia Minor, Transcaucasia, Persian, Etc.* London.
- Winterling, A. (2011). *Caligula A Biography* (D. Lucas, G. W. Most, P. Psinos, Çev.). Los Angeles-London.
- Wolfgang Messerschmidt. (2012). *Büyük İskender'den Önce Kommagene, Kalkolitik Çağ İle Demir Çağı Arasında Bölgenin Kültürel Tarihi*. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 26-37). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yalimel, M. (2019). *Kommagene'nin esintileri*. Genç Kalemler Tarih, Düşünce ve Kültür Dergisi, (6), 10-13.
- Yiğit, T. (2000). *Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasi Yapısı*. ADTCFD, 40(3-4), 13-28.

- Yiğit, T. (2006). *Eski Hitit Krallığı'nın Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Politikası*. XV. Türk Tarih Kongresi.
- Yıldırım, E. (2011). Pers Hâkimiyetinin Bitiminden Bizans Hakimiyetinin Başlangıcına Kadar Olan Dönemdeki Antik Çağ Yazarlarının Eserlerinde Orta Fırat Bölgesi [Doktora Tezi]. *T.C Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı*.
- Yıldırım, E. (2013). Antikçağda evliliklerle kurulan müttefiklikler: I. Antiochos. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (171), 247-268.
- Yıldırım, E., & Temizkan, M. (2023). Kommagene Krallığı'ndaki diplomatik evliliklerin Helenistik kültür yayılımına etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 262-281.
- Yıldırım, N. (2009). Anadolu'da Bulunan Yeni Asur Devri Tabletler [Yüksek lisans tezi]. *T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Sümeroloji Anabilim Dalı*.
- Zeyrek, H. T., Zeyrek, A. N., Zeyrek, A. (2006). Besni; Parala- Octacuscum Bahasna. In Anadolu'nun Güneydogusunda Antik Bir Kent ve Yakın Çevresinin Arkeolojik Açından Genel Degerlendirmesi. *Besni Belediyesi Yayınları*.
- Zoroğlu, L. (2012). Kommagene'nin Başkentinde Arkeolojik Kazılar. In J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Arştırmalar* (s. 206 218). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Zoroğlu, L. (2018). Samosata: Kommagene Krallığında Samosata'nın stratejik önemi ve kültürel etkileşim. İçinde J. Wagner (Ed.), *Kommagene: Fırat kıyısında Tanrı krallar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

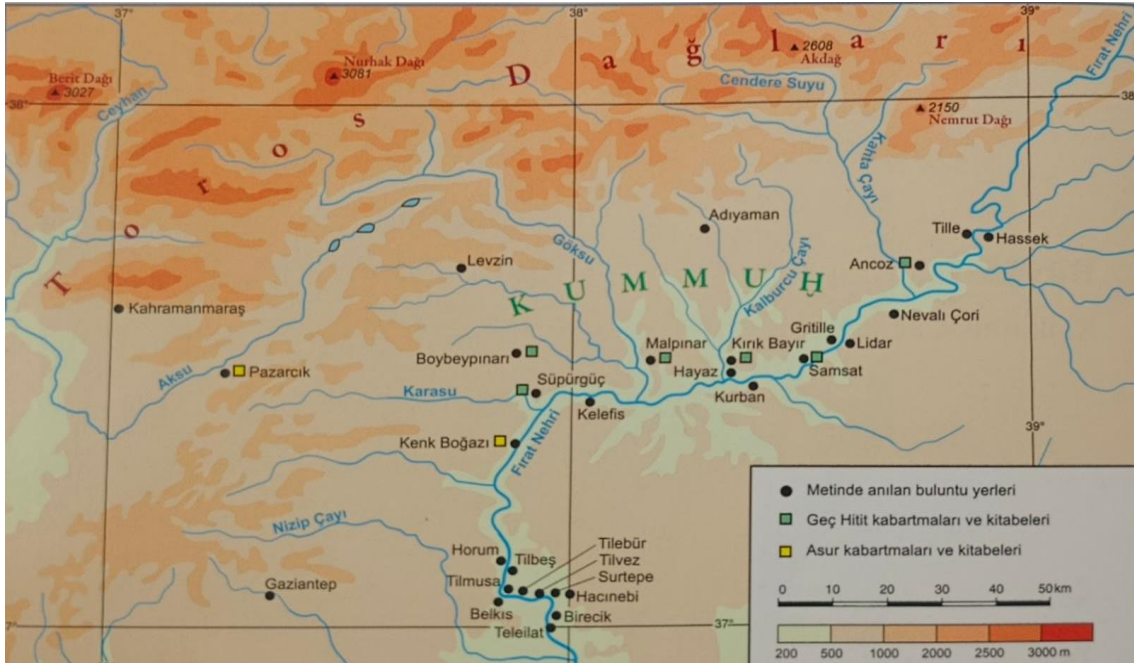
EK-1: Kral I. Antiochos'un soy ağacı. (Wagner, 2012)

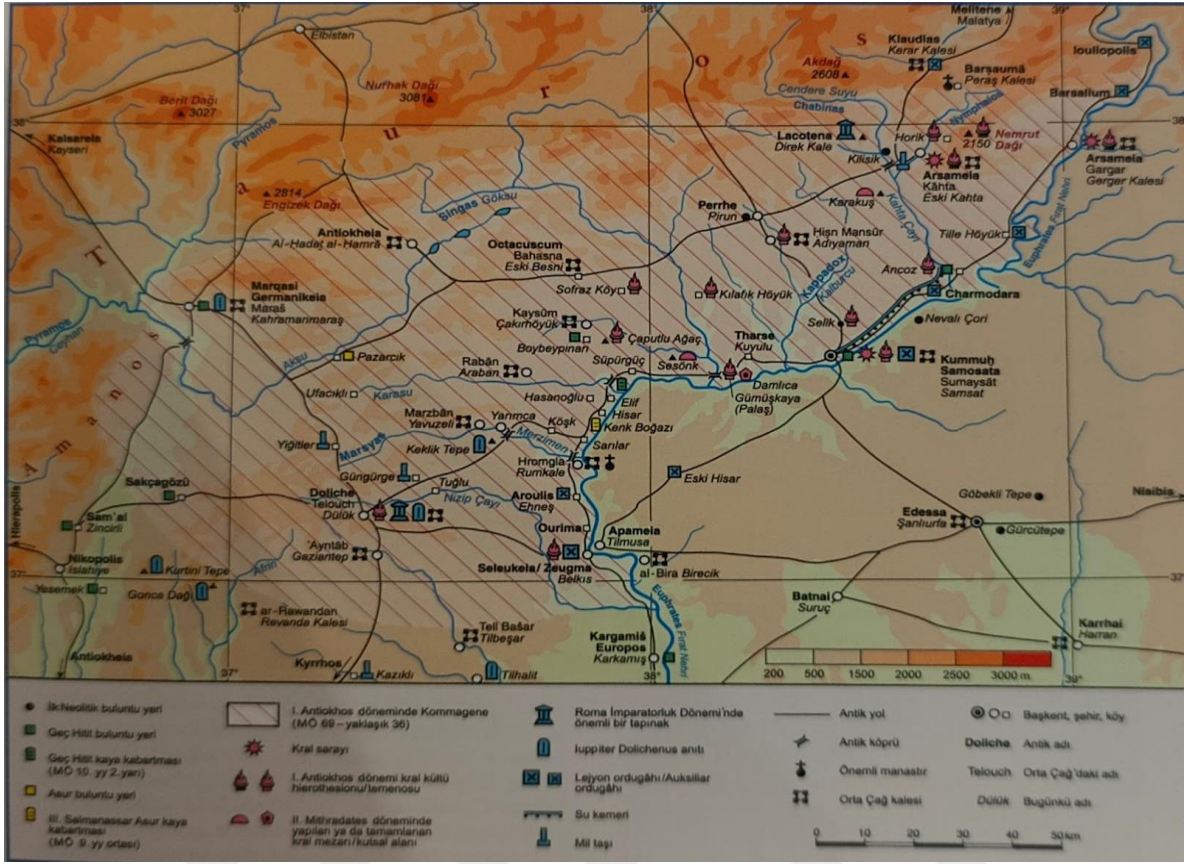
EK-2: Nemrut Dağı batı terasındaki aslan hereskobunun 1984 yılındaki resmi. (Wagner, 2012)

EK-3: Helenistik Dönem öncesi Kommagene bölgesinin haritası.(Messerschmidt, 2012)

EK-4: Kommagene Krallığının haritası. (Wagner, 2012)

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

Fatih ULUĞ_Son Benzerlik Sonuç Raporu

ORJİNALLİK RAPORU

% 7	% 7	% 5	% 4
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	% 1
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	% 1
3	Submitted to Artvin Āoruh Āniversitesi Öğrenci Ödevi	% 1
4	hdl.handle.net İnternet Kaynağı	<% 1
5	www.egitimyayinevi.com İnternet Kaynağı	<% 1
6	dspace.adiyaman.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
7	www.acarindex.com İnternet Kaynağı	<% 1
8	ebin.pub İnternet Kaynağı	<% 1
9	dokumen.pub İnternet Kaynağı	<% 1